

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
IURIDICA 1966 MONOGRAPHIA IV

SENTA RADVANOVA, CSc.

ROZVOD
MANŽELSTVÍ
V ČESKOSLOVENSKÉM
PRÁVU

UNIVERSITA KARLOVA ■ PRAHA

HLAVA I.

Způsob a její podmínky rozlučitelnosti manželství v právní normě 7

SENTA RADVANOVÁ, CSc

Předpoklady rozvodu manželství 21

A) Obecná problematika — zejména pojmu rozvratu manželství 21

B) Kinetická právní představa rozvodu 27

C) Procesní představa rozvodu manželství a řízení o rozvodu manželství 38

ROZVOD

MANŽELSTVÍ

V ČESKOSLOVENSKÉM

PRÁVU

Rozhodnutí o rozvodu manželství 40

A) Obecná problematika 40

B) Právní ochrana dětí při rozvodu rodičů 62

C) Rozhodnutí o rozvodu manželství a řízení o rozvodu manželství 64

HLAVA IV.

Problematika výroku o vině při rozvodu manželství 84

Resumé 98

Seznam literatury 105

UNIVERSITY OF KULOV ■ KULOV

5

БКУА
А СЕЗКОЗГОЛЕНСКЕМ
МАНДЕГСТА
КОЗЛОД

ГЕНТА БУДЛАНОУ СС

ИЗДАНО 1999 МОСКОВСКИМ
УСТАНИВАТЕЛСКИМ СЪВЕЩАНИЕ

OBSAH

HLAVA I.

Způsob a pojetí podmínek rozlučitelnosti manželství v právní normě	7
--	---

HLAVA II.

Předpoklady rozvodu manželství	21
A) Obecná problematika — zejména pojmu rozvratu manželství .	21
B) Hmotněprávní předpoklady rozvodu	27
C) Procesněprávní předpoklady rozvodu manželství a řízení o rozvodu manželství vůbec	39

HLAVA III.

Rozhodování o nezletilém dítěti při rozvodu rodičů	60
A) Obecná problematika	60
B) Právní ochrana zájmů nezletilce při rozvodu rodičů	62
C) Rozhodování o právech a povinnostech rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu	64

HLAVA IV.

Problematika výroku o vině při rozvodu manželství	86
Resumé	98
Seznam literatury	105

ZPŮSOB POJETÍ PODMÍNEK ROZLUČITELNOSTI MANŽELSTVÍ V PRÁVNÍ NORMĚ

V historii vývoje právní úpravy rozvodu manželství měla svého času základní význam nerozlučitelnost manželství. V současné době tato otázka je významnou jen v těch státech, kde doposud právní úprava setrvávající na konfesním stanovisku nepřipouští zrušení manželství soudním výrokem zejména příslušníkům církve katolické. V těchto státech nabývá tato otázka nejen právního významu, ale jde o širší, velmi diskutovanou otázku sociálního a politického charakteru, jako je tomu ku příkladu v Itálii.

Podívejme se však stručně na to, jak zákonodárství přistupuje k právnímu řešení rozlučitelnosti manželství tam, kde zrušení manželství soudním výrokem je v právu známo. Dochází tu k nejrůznějším řešením, a to jak v hmotněprávních předpisech, tak i v právu procesním. Jde tedy o úpravu rozvodu manželství — jeho hmotněprávních předpokladů a řízení o rozvod manželství. Tyto otázky byly řešeny buržoasním právem již před vznikem socialistického práva, pochopitelně že v podrobnostech odlišně v různých státech. Socialistické právo (jako první právo sovětské) vyšlo ze zásady rozlučitelnosti, ke konkrétní úpravě rozvodu manželství přistupuje podle historických a sociálních podmínek té které země ovšem též odlišným způsobem. Nelze též nevidět, že vliv předchozích buržoasních úprav rozvodu manželství (pokud v té které zemi se vyskytovaly) se v určitých podrobnostech, zejména v legislativním výrazu, mohl do určité míry projevit.

Povšimněme si této otázky nejprve na příkladu nám nejbližším, to jest na právním vývoji úpravy rozvodu (resp. rozluky) manželství na našem území v uplynulém necelém půl století.

Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým byl novelizován občanský zákoník, zavedl v našem státě rozluky manželství pro všechny občany. V té době šlo na území Čech a Moravy vpravdě o právní normu převratného charakteru. Byla vypracována tehdy zřejmě pod vlivem již existující platné právní úpravy rozluky manželství v jiných buržoasních státech.

Zkoumáme-li tuto právní normu, je na první pohled zřejmé pojetí, z něhož zákonodárce vycházel. V prvé řadě se zde projevuje snaha postihnout takové důvody, pro které — jsou-li prokázány, je možno povolit rozvod manželství. Tyto důvody jsou uvedeny kasuisticky a spočívají jak v jednání některého z manželů, tak zde jde i o důvody objektivní, tj. nezávislé na jednání manželů. Pojetí těchto důvodů vyjadřuje morální názor zákonodárcův, tedy přesvědčení o tom, že když je některý z uvedených důvodů prokázán, je zrušení manželství morálně oprávněno. Při hlubším rozboru důvodů uvedených v zákoně č. 320/1919 Sb. z. a n. pod písmeny a) až g) vidíme, že jde o poměrně podrobná (tedy kasuistická) vyjádření důvodů resp. předpokladů rozvodu, které mohou v konkrétním manželství způsobit jeho rozvrat. Rozvrat se zde tedy zřejmě předpokládá jako výsledek působení některého z uvedených důvodů, — ovšem výslovně se o něm nemluví. Zákonodárce se snažil v těchto několika kasuisticky formulovaných předpokladech rozluky uvést takové důvody, které podle jeho přesvědčení ve většině manželství mohou vést k jeho rozvratu a kde sama prokázaná existence důvodu postačuje bez dalšího k tomu, aby manželství bylo zrušeno soudním výrokem. Pokud ovšem jde o vyjádření sociální frekvence těchto důvodů v zákoně, projevuje se tu značná nerovnoměrnost a kasuistický způsob vyjádření vede k tomu, že vedle důvodů vyskytujících se běžně jsou tu uvedeny i takové, které jsou spíše výjimečné. Ani systematické řazení jednotlivých důvodů nepokouší se vyjádřit sociální frekvenci působení rozvratu manželství. Zákonodárce uvádějící v právní normě kasuistické důvody rozluky (či rozvodu) manželství si ovšem současně uvědomuje, že tím neřeší celou problematiku, resp. že takto není možno zachytit všechny důvody, které vedou v konkrétních případech k rozvratu manželství. Proto, aby právní norma mohla umožnit i řešení případů jiných, uvádí obecné, generální důvody. V zákoně č. 320/1919 Sb. z. a n. byly těmito důvody „hluboký rozvrat manželský“ a „nepřekonatelný odpor“. Zákon tu sice uváděl ještě další podrobnosti, ovšem v podstatě ponechával judikatuře, aby vyložila, co v konkrétním případě považuje za situaci odpovídající zákonnému textu tak, aby byla vyslovena rozluka manželství. V těchto případech tedy zkoumal soud nejrůznější materiální důvody, jež vedly k hlubokému rozvratu ve vztahu manželů, či k nepřekonatelnému odporu alespoň jednoho z nich vůči druhému (popřípadě vzájemnému). To vše ovšem nakonec v právní větě soudního rozhodnutí vyústilo podle konkrétní povahy případu buď jako důvod uvedený pod písmenem h) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n. či písm. i) téhož zákona.

Jedním z nejtypičtějších znaků tohoto pojetí právní úpravy rozluky manželství je judikační soudcova povinnost v případě, že během řízení žalující strana prokáže splnění skutkové podstaty některého z důvodů rozluky uvedených v zákoně. Rubem této judikační povinnosti je však

samozřejmě vázanost soudce žalobním návrhem, resp. to, že je autorizován vynést rozsudek o rozluce jen z toho důvodu, který byl v žalobě uveden (a v řízení dokázán), i když by během řízení vyšly na jevo i jiné skutečnosti.

Pojetí zákonných ustanovení o rozluce tu nepochybně vychází ze samého pojetí manželství, a to jak obecně společenského, tak i přímo právního pojetí, zejména povinností manželů. Velmi přesvědčivě a názorně na to ukazuje jeden z rozlukových důvodů tzv. zlomyslné opuštění: Zákon v ustanoveních o právech a povinnostech manželů mimo jiné ukládal manželům povinnost spolužití, speciálně pak manželce povinnost následovat manžela do jeho bydliště. Praxe vyložila pojem zlomyslného opuštění jako „opuštění manželského společenství bez spravedlivého důvodu“. Nejen v podrobnostech takto odpovídá pojetí rozluky právnímu pojetí manželství, ale též zkoumáme-li ustanovení o rozluce jako celek. Zde na první pohled vyniká, že manželství, tak i jeho zrušení rozlukou, jsou chápány jako především soukromá záležitost manželů. Ingerence společnosti, resp. jejích představitelů či orgánů, je omezena na minimum. Tak např. zde nepřichází v úvahu otázka prevence rozluky manželství. V této souvislosti bylo by možno pozastavit se u otázky rozvodu manželství, který podle ustanovení obecného občanského zákoníka (o. o. z.) neznamenal zrušení manželství, ale pouhé, soudním rozhodnutím dovolené oddělené žití manželů a úpravu jejich majetkových a dalších poměrů. Smířcí pokusy, které rozvodu manželství předcházely, byly v podstatě formální záležitosti. Sama právní úprava rozvodu manželství předcházela již historický, dříve úpravě rozluky a důvody jejího vzniku tkvěly v podstatě v nerozlučitelnosti manželství katolíků, nikoli tedy ve společenském záměru prevence rozvratu manželství. Z existence úpravy rozvodu manželství pak naopak vycházela a na ni navazovala některá ustanovení o rozluce manželství (viz § 13 ad i) zák. 320/1919 Sb. z. a n.), kdy předcházející výrok o rozvodu manželství „usnadnil“ pozdější rozlukou manželství. Judikační povinnost soudcova nepřicházela prakticky v úvahu jen tehdy, nebyl-li důvod rozluky prokázán anebo v případě uvedeném pod písm. h) § 13 zák. č. 320/1919 Sb. z. a n., kdy proti vůli nevinného manžela nemohl manžel převážně vinný rozvratem manželství docílit rozluky (i když uvedený hluboký rozvrat manželství byl prokázán). I v tomto směru je zřejmá tendence omezovat otázku rozluky manželství na sféru, v níž disponují svými nároky výlučně sami manželé. Soudce tu vystupuje jen a výlučně jako orgán, který konstatuje, zda důkazy uvedené v řízení odpovídají skutkové podstatě uvedené v zákoně či nikoli. Žádnou jinou funkci zde nemá.

Právní předpis tedy neklade do souvislosti rozlukou manželství se společenským zájmem. Stejně jako manželství, tak i konec konců vztah rodiče a dítěte je chápán jako soukromá záležitost rodičů. Nepodáváme zde

podrobný rozbor právní úpravy rozvodu od stolu a lože a rozluky v bývalém obecném občanském zákoníku. Jde nám jen o naznačení základních tendencí pojetí této právní otázky.

Rozvod od stolu a lože a zejména pak rozluka staly se v právním životě otázkami teoreticky i prakticky velmi diskutovanými a zpracovávanými. O tom svědčí bohatá judikatura i teoretická literatura. Současně se vyvíjely i názory na legislativní úpravu rozluky manželství. O tom svědčí a za zmínku stojí návrh nového všeobecného zákoníka občanského podaný v r. 1931 superrevisní komisí. Návrh obsahuje i nová ustanovení o rozluce manželství, uvedená v § 67 a násl.

Z návrhu (který ovšem nikdy nedošel realizace) vyplývá na první pohled, že zákonodárce si uvědomil primární úlohu rozvratu manželství a jeho funkci při rozluce. Tento svůj názor vyjádřil systematicky tak, že o rozvratu manželství mluví v ustanovení uvozujícím úpravu rozluky manželství (§ 67 návrhu). „O rozluku, to jest o zrušení manželství, lze žalovati, když se poměry mezi manžely vyvinou tak, že nelze na nich spravedlivě požadovati, aby setrvali v manželském společenství (rozvrat manželství). Rozluku nelze vyslovit k návrhu manžela, který je rozvratem převážně vinen...“.

Přesto, že zákonodárce naznačuje v tomto uvedeném ustanovení, že společenskou podstatou právní úpravy zrušení manželství rozlukou je rozvrat manželství, neopouští v dalších ustanoveních (kromě některých méně podstatných otázek) dosavadní pojetí rozluky. I nadále je uveden výčet taxativních, kasuisticky pojatých důvodů rozluky. Jejich spojení s prvním odstavcem § 67 návrhu (jenž jsme výše citovali) opět vyjadřuje zákonodárcův záměr v pojetí rozluky. Říká se zde totiž výslovně, že „takový rozvrat znamenají níže uvedené skutečnosti samy o sobě“. Dále jsou pak taxativně jednotlivé skutkové podstaty uvedeny pod písmeny a) až f), kromě toho jsou pak uvedeny jako zvláštní dvě skutkové podstaty další, a to nepřekonatelný odpor a prohlášení jednoho z manželů za mrtvého.

Tak tedy kromě určitého úvodního naznačení společenské podstaty právní úpravy rozluky v úvodu, tehdejší návrh nového obč. zákoníku nezměnil podstatu pojetí právní úpravy zrušení manželství rozlukou (ponechal i úpravu rozvodu manželství od stolu a lože).*)

*) Návrh superrevisní komise z r. 1931 ovšem nikdy nebyl v praxi proveden. Po jeho zveřejnění však bylo v praxi tak i v teorii o něm dosti diskutováno. Zajímavým způsobem o navrhované úpravě rozluky manželství píše brněnský profesor občanského práva Jaromír Sedláček. Kritizuje navržené pojetí rozluky, zejména proto, že dává přednost především „subjektivním“ důvodům rozluky. Z jeho obecných úvah o rozluce manželství vyplývá v podstatě názor, že jen manželství trvalé a pokud možno nerozlučitelné může být zdravým podkladem společnosti. Ovšem na druhé straně rozluku je třeba připustit jen jako „nejzazší mez, jen tam kde by odporoval svazek manželský účelu manželství“. Z tohoto názoru i z dalších návrhů, zejména

Příklad právní úpravy rozluky manželství v našem státě v období buržoasní republiky a tendenci jejího vývoje odpovídá v základních rysech jako typický pro buržoasní právo (zejména kontinentální evropské právo). Kasuistika, poměrná složitost zákonných ustanovení i samého řízení, na druhé straně ovšem možnost smluvené rozluky, význam viny na rozvratu (pro samotné povolení rozluky) a ochrana pouze majetkových zájmů nezletilých dětí manželů — to jsou její hlavní znaky. Ani v samotném celkovém pojetí se pak nikterak neprojevuje, jak již bylo řečeno, zájem na společenské prevenci rozluky. Toto poslední ovšem zřejmě odpovídá historickému vývoji, chápeme-li právní možnost rozluky jako vývojový pokrok (oproti dřívější nerozlučitelnosti), pak zřejmě na počátku vývoje této nové úpravy, aniž tu jsou zatím dány společenské zkušenosti (a nadto jde o právní úpravu v buržoasním státě), bylo by ilusorním něco podobného od zákonodárce očekávat. Je třeba poznamenat, že právní úprava zrušení manželství vždy vyvěrá především z politických a sociálních podmínek, z toho o jaký typ státu jde, je ovšem vedle toho ovlivňována i činiteli dalšími — těmi, které ovlivňují právní úpravu rodinných vztahů vůbec. Jsou jimi historické, náboženské často i rozličné jen dočasně působící podmínky. Právní úpravu zrušení manželství proto nelze nikdy chápat odděleně od právní úpravy ostatních rodinných vztahů. Organicky s nimi

z formulované představy o obsahu právní úpravy rozluky (srov. dále) je zřejmé, že Sedláček sice nezastává názor o nerozlučitelnosti manželství, ale za správnou považuje jakousi velmi omezenou zrušitelnost, značně sešněrovanou právními předpisy. Proti tomu tehdy platná úprava rozluky manželství byla velmi liberální. Zpřisnění rozluky hledá Sedláček spíše ve formálních předpisech, nikoli v hmotně právních.

Navrhoval: „Rozluka byla by přípustitelná jen za těchto předpokladů:

a) manželství v prvních třech letech svého trvání bylo by za všech okolností nerozlučitelné,

b) ve sporu o rozluku bylo by povoliti nejprve rozvod a teprve po dvou letech rozluku,

c) ve sporu o rozluku musil by svazek manželský chrániti obhájce svazku manželského,

d) jsou-li zde děti, musil by býti zřízen opatrovník dětí, který by hájil osobní zájmy dětí v tomto sporu, neboť děti jsou nejdůležitějším činitelem a ne manželé sami“. (Srov. Dr. J. Sedláček „Reforma manželského práva“, 1938, str. 41—43).

Z tehdejší situace by ohledně názoru prof. Sedláčka mohla vyplynout tato úvaha: Tehdejší platná zákonná úprava daná novelou 320/1919 Sb. z. a n. vyjadřovala zásadu rozlučitelnosti manželství provedenou technicky právně tak, že v podstatě soukromá dispozice manželstvím nebyla v otázce rozluky omezována ničím jiným než tím, že existenci důvodů rozluky musel posoudit státní orgán a jen on byl příslušný zrušit manželství. Jde tedy o stanovisko velmi liberální. Na zcela opačném pólu i v této době (třicátá léta tohoto století) stojí katolická církev. V encyklice Pia XI. o křesťanském manželství skálopevně obhajuje učení sněmu triedentského, rozluku ze žádného důvodu neuznává a nepřipouští. Srovnáme-li tato dvě názorná stanoviska, pak Sedláčkův názor stojí uprostřed, je ovšem spíše bližší nerozlučitelnosti (i když nikoli z ideologických posic katolicismu) než liberálním pojetí rozlučitelnosti manželství.

souvisí. V pojetí samém a též někdy v podrobnostech ovlivňují se jednotlivé právní úpravy vzájemně — zejména tam, kde jde o přibližně stejné historické, sociální a politické společenské podmínky. Tu jsou přijímány nejen zkušenosti a zásady pojetí právní úpravy, ale někdy se v různých státech těsně sobě přibližují a podobají i formulace příslušných zákonných textů. Tento jev lze pozorovat nejen ve vývoji buržoasního rodinného práva, ale zejména, jak ještě ukážeme, i v socialistickém rodinném právu.

Období vývoje socialistického rodinného práva datuje se od vydání prvních dekretů z prosince r. 1917 v SSSR. Jedním z nich byl dekret o rozvodu manželství. Historický vývoj sovětského rodinného práva byl již vícekrát podrobně zpracován a je sdostatek znám, proto není zapotřebí uvádět podrobnosti, opět naznačíme jen základní znaky pojetí zrušení manželství. Sovětské zákonodárství vyšlo z revolučního požadavku svobody zrušení manželství. Právní úprava se v podrobnostech vyvíjela a tento vývoj není doposud ukončen. Vývoj právní úpravy zrušení manželství rozvodem závisel zde po celá desetiletí na konkrétních podmínkách vývoje života sovětské společnosti, základních společenských a tedy i rodinných vztahů. Vznik a existence socialistického zřízení není bezdůvodně nazývána největším experimentem lidstva. Společenské názory na manželství a rodinu, a tedy i právní úpravu těchto vztahů, prošly ve vývoji prvního socialistického státu vývojem, který na jedné straně měl za daných podmínek povahu experimentu, na druhé straně ovšem je třeba zdůraznit, že vždy v otázkách zásadních přinášel pokrokové tendence do těchto vztahů. Jakmile se ukazovalo, že by určité pojetí právní úpravy rodinných vztahů mohlo být brzdou jejich dalšího vývoje, neváhalo sovětské zákonodárství provést změny, jež konkrétním podmínkám i dalšímu vývoji odpovídaly.

Právní úprava rozvodu manželství je v sovětském zákonodárství naprosto zřetelně spjata s úpravou vzniku manželství a jeho pojetí.

Velké revoluce přinášejí vždy převratné změny základních společenských vztahů. Nelze očekávat, že vztahy rodinné by mohly zůstat stranou. Ne vždy jsou ovšem v rodině tyto změny patrné ihned, ze dne na den. To je dáno samou povahou rodinných vztahů. Podle našeho názoru základní ideou, kterou vyjadřovalo i sovětské zákonodárství ve svých počátcích, bylo vnesení svobody do rodinných vztahů, odstranění dřívějších nejen buržoasních, ale přímo patriarchálních poměrů a náboženských přežitků. Zároveň sovětský stát poskytuje plnou podporu a ochranu rodinným vztahům a vyjadřuje v právní úpravě myšlenku společenského zájmu v této sféře.

Právní pojetí zrušení manželství, vycházející z těchto názorových zásad a idejí, má tendenci radikálního zjednodušení ustanovení o rozvodu. Tato tendence zatím vrcholila v kodexu (KZOBŘ) z r. 1926. Konkrétní společenské podmínky vyvolaly tehdy právní úpravu, která dala základ známé

právní situaci: vedle sebe existovala jako státem uznávaná (existující) tzv. manželství faktická a zaregistrovaná. Za této situace nebylo tedy možno vydat rigorosní či složitější úpravu zrušení manželství rozvodem. Jestliže pro vznik manželství je zdůrazňována na prvním místě dobrovolnost vstupu do manželství, je důsledně uplatněna i pokud jde o zrušení manželství rozvodem. Zákon nemluví o žádných důvodech rozvodu, pouze o tom, že rozvod je možno provést administrativní cestou — oznámením administrativnímu orgánu ZAGS, že manželé se rozvedli. Nechceme se blíže zabývat touto etapou vývoje sovětského zákonodárství, byla popsána v literatuře, pokud jde o právní problematiku. Jistě zajímavá a cenná by byla sociologická zkoumání této etapy, případně statistická data. Protože však jde převážně o období dogmatismu, jež se neblaze projevilo ve společenských vědách, podrobné studie pravděpodobně neexistují. Vývoj společenských vztahů byl i v oblasti rodiny narušen válečným obdobím. Na sklonku války, v r. 1944, byl podstatně — a zejména pro námi zkoumané otázky — významně změněn KZOB z r. 1926.

Za manželství nadále je uznáváno jen tzv. manželství zaregistrované, tedy vzniklé příslušnou předepsanou formou a předpisy o rozvodu manželství jsou pojaty též zcela nově. Základní socialistická zásada dobrovolnosti, resp. svobody uzavření manželství zůstává, podstatněji ovšem vstupuje do popředí společenský zájem ochrany manželství a s ním spojená ingerence státu (jeho orgánů) v projednávání právní otázky zrušení manželství rozvodem. V předchozím období v podstatě společnost a její orgány byly povinny vzít na vědomí takový stav vztahu manželů — ať šlo o vznik či zánik manželství, — který fakticky existoval a o němž vlastně manželé sami rozhodli. O vstupu do manželství samozřejmě nadále manželé rozhodují sami, ovšem manželství jako právní vztah vzniká jen za podmínek předepsaných zákonem před orgánem státu. Proto ani v otázce zrušení manželství rozvodem nemůže nadále rozhodovat fakticita vztahu mezi manžely, ale je třeba vždy projednání rozvodu manželství za podmínek předepsaných zákonem. Sovětské zákonodárství však i zde zřejmě muselo plynule navázat na dosavadní právní vývoj a vytvořit normu, odpovídající stupni vývoje rodinných vztahů. Z novelisovaného zákona je tedy zřejmá tendence zpřísnění právních podmínek zrušení manželství rozvodem. Zákonodárné pojetí těchto přísnějších podmínek nespočívá však v hmotně-právních ustanoveních, ale spíše v procedurální úpravě. V té tkví podstata ustanovení o rozvodu manželství a proto zde nenalzáme zmínky ani o rozvratu manželství (jako podmínce rozvodu), jak jsme tomu zvyklí u řady právních úprav. Opět se nebudeme ani zde zabývat rozbořem podrobností. Je třeba jen konstatovat, že šlo o návrat k projednání rozvodu státním orgánem, a to soudem. Ani pro toto období (prakticky posledních dvaceti let) nejsou zatím známy podrobnější sociologické či alespoň demo-

grafické studie z oblasti rozvodu manželství, ale lze očekávat, že v souvislosti s vydáním nového rodinného kodexu v SSSR bude časem i na tomto poli k dispozici další vědecká literatura.

Domníváme se, že vývoj právní úpravy vzniku manželství a rozvodu v SSSR je třeba chápat vždy jako vývoj společenských vztahů ve státě, který za nesmírně složitých společenských, kulturních i národnostních podmínek prvý v historii lidstva vybudoval socialistické vztahy. Odtud plyne i složitost vývoje právní úpravy otázek rodinných vztahů. Zároveň však i pro tvorbu socialistického práva bylo tímto vývojem přineseno mnoho cenných zkušeností, z nichž vyšly prakticky všechny kodexy lidově-demokratických států, tedy i naše socialistické rodinné právo.*)

V letech 1945–1950 vytvářely se základní ekonomické a politické předpoklady vzniku evropských lidovědemokratických států. Ke vzniku těchto států dochází za revolučních podmínek, které proběhly v zemích s rozdílnými společenskými podmínkami — zejména pokud jde o vyspělost národní ekonomiky, historické tradice, vzdělanost a ideologickou úroveň lidových mas. (Samozřejmě, že tu šlo ještě o další rozdílnosti, poukážeme však na ty, které jsou významné pro naši problematiku.) Spolu s revolučním vznikem nového státního řízení je postupně budován v těchto státech i nový právní řád, tedy jsou vydávány i nové předpisy rodinného práva. Možno říci generelně, že společným znakem tu je, že rodinně-právní zákonodárství přejímá v této oblasti stejné základní socialistické principy úpravy vztahů mezi mužem a ženou v manželství, rodičů a dětí, majetkových vztahů v rodině a dalších vztahů. Tvorbu těchto právních předpisů pokud jde o základní předpisy obecně bezesporu ovlivnily základní filosofické poučky marxismu-leninismu, v konkrétnostech pak legislativa i právní teorie sovětského rodinného práva. Vedle toho ovšem dosti výrazně zde v každém státě působí místní historické a společenské podmínky, takže nelze říci, že by tvorba rodinného práva i v tomto období byla bezduchým přejímáním určitého vzoru, ale naopak přinesla značný kus tvůrčího úsilí, byť na druhé straně docházelo i k nedokonalostem či omylům.

Pro oblast zrušení manželství rozvodem, jeho rozlučitelnosti, je pak důležité, že všeobecně byl přijat princip „svobody rozvodu“, tj. zásadní právní možnosti zrušení manželství rozvodem při splnění právem předepsaných podmínek. Je tedy rozlučitelnost manželství uznávaným principem socialistického rodinného práva (již v období lidové demokracie).

*) V r. 1964 skončila v SSSR práce na návrhu nových zásad právních předpisů o manželství a rodině. Návrh zásad připravila Komise pro zákonodárné návrhy Sovětu svazu Nejvyššího sovětu SSSR. V návrhu se předpokládá částečná změna postupu při rozvodovém řízení — zrušení zveřejňování vyhlášení v novinách a soustředění rozhodování o zrušení manželství u jednoho soudu — u lidového soudu (podle čas. Trud, 16. 2. 1964).

Jde nyní opět jen o přístup zákonodárcův k legislativnímu vyjádření podmínek rozvodu manželství.

Ve většině evropských lidově demokratických států lze dosavadní vývoj právních ustanovení o rozvodu manželství rozdělit zhruba do dvou vývojových fází. První fáze probíhá těsně po skončení II. světové války v období národních a demokratických revolucí.

V této době můžeme pozorovat v řadě států dosud přežívající vliv buržoasní právní úpravy rozvodu manželství (buď konkrétního zákona, který do té doby v tom kterém státě platil, či teoretický vliv) a na druhé straně je zde naprosto zřetelná snaha pro co nejširší umožnění rozlučitelnosti manželství, tj. určité, možno říci, uvolnění rozvodu manželství.

V čem lze spatřovat vliv, resp. ještě určitou poplatnost dosavadní tradici právního pojetí ustanovení o rozvodu manželství? Je to zejména kasuistická a taxativní formulace důvodů rozvodu, jednak v některých státech vázanost povolení rozvodu manželství na nevinu manžela rozvod požadujícího. Druhý moment — uvolnění rozvodu — pak vidíme v tom, že se v této době zavádí tzv. rozvod smluvený, tj. v případě že oba manželé s rozvodem souhlasí, státní orgán jim je obvykle povinen vyhovět a manželství zrušit. Uvedené momenty můžeme sledovat v bulharském zákoně o manželství z r. 1945, v polském zákoně o manželském právu z 25. 8. 1945, do určité míry i v nařízení Rady ministrů MLR č. 6800/1945. Stejně tak zejména pokud jde o rozsáhlý počet kasuistických rozvodových důvodů můžeme pozorovat tento vývoj v NDR, když dřívější občanský zákoník z r. 1896 byl doplněn a změněn v oblasti úpravy rozvodu manželství zákonem kontrolního výboru z r. 1946 o manželství. Kasuistická ustanovení o důvodech rozvodu manželství má též albánský zákon o manželství z r. 1948. Založení rozvodu na vzájemném souhlasu manželů přinesl rumunský zákon č. 18 z r. 1948. Tímto vývojem neprošla naše úprava rozvodu po r. 1945, protože staré předpisy v nezměněné podobě platily až do 1. ledna 1950. Probíráme-li se formulacemi důvodů rozvodu manželství těch zákonů, které vycházely ještě z kasuistických výpočtů těchto důvodů, máme před sebou velmi pestrý výběr. A přece nás toto množství, nejružnějším způsobem formulovaných důvodů rozvodu manželství přesvědčuje o jedné věci: sebeobsáhlejší kasuistika nemůže nikdy vystihnout všechny potřeby života v této oblasti a stejně se takto pojatá ustanovení o rozvodu neobejdou bez důvodů generálních. Určitý význam kasuistického pojetí formulace důvodu rozvodu lze spatřovat jen tehdy, je-li zde konkrétní společenský zájem na pružné likvidaci těch manželství, jež jsou rozvrácena důvody, chápány jako zákonodárcem jakožto důvody absolutní. Takovouto společenskou opodstatněnost spatřují zákonodárci často v existenci choroby (obvykle duševní, ale případně i jiné) jednoho z manželů, uvádějí ji jako absolutní důvod rozvodu manželství. To znamená, že důkaz o existenci této

choroby pak obvykle postačí k tomu, aby soud bez dalšího zkoumání manželů vyslovil rozvod manželství.

Domníváme se, že tato etapa vývoje zákonodárství v oblasti rozvodu byla nutná a historicky i společensky v zemích lidové demokracie opodstatněná. Jde totiž o to, že mnohé tzv. kasuistické důvody vyjadřovaly nejen společenský výskyt tohoto důvodu, ale i společenský zájem na likvidaci takových manželství bez zbytečných průtahů.*) Z hlediska lidových mas byla vzhledem k tehdejší nižší kulturní úrovni v některých státech takováto formulace zákona prostému člověku jistě srozumitelnější, než formulace všeobecná a konečně usnadňovala i práci soudům.

Pokud pak některé zákoníky umožňovaly snadný rozvod manželství v případě vzájemného souhlasu manželů s rozvodem, vycházely vstříc jiné společenské situaci: umožňovaly zrušení manželství, která vznikla v období vykořisťovatelské společnosti, často bez vzájemné náklonnosti z vůle rodičů, z majetkových důvodů atp. Po nastalých revolučních společenských změnách se část těchto manželství rozpadla, stala se mrtvými formálními svazky, tedy i tu bylo opodstatněno usnadnit jejich právní likvidaci. Podle našeho názoru nelze tedy chápat vývoj zákonodárství v oblasti rozvodu manželství v evropských zemích lidové demokracie**) tak, že první zákono-

*) Tak např. zákon o manželství z r. 1946 v NDR stanovil mimo jiné jako důvod rozvodu tříletou dobu, po kterou manželé spolu nežili v důsledku hlubokého a nenapravitelného otřesení manželského vztahu a když obnovení manželského života nelze očekávat. Podobně maďarský zákon z r. 1945 stanoví dobu pětiletou. Prováděcí směrnice k polskému zákonu z r. 1945 uvádějí tříletou dobu potřebnou k tomu, aby mohl být bez dalšího povolen rozvod manželství, jestliže oba manželé o to žádají.

Společným jmenovatelem těchto úprav, z hlediska jejich společenských důvodů jsou bezesporu předchozí válečné a potom poválečné poměry, které rozvrátily řadu manželství, jejichž další existence by byla bývala formální (v případě, že by právo neumožnilo snadnou jejich likvidaci).

Jistěže i důvod, vyskytující se téměř ve všech zmíněných právních normách, choroba jednoho z manželů, má své společenské kořeny v poválečných poměrech a tehdejší nízké zdravotnické a životní úrovni v některých státech.

**) Jediným státem, který nejvíce uvolnil rozvod manželství a v zásadě se tak podstatně přiblížil sovětské úpravě byla ČLR. Zde byl ústřední lidovou vládou vyhlášen dne 1. 5. 1950 „Zákon o manželství“. V jeho části V., čl. 17 se říká:

„Rozvod se povoluje manželům, jestliže o to oba žádají z vlastní vůle. Rozvod se rovněž povoluje, jestliže jeden z manželů o to žádá žalobou a jestliže pokusy o smír se strany lidového nebo justičního orgánu jsou marné.

Jestli oba manželé shodně žádají o rozvod, je nutno, aby se dali registrovat u lidového orgánu tchu a nechali si vystavit listinu o rozvodu.

Podle šetření a zjištění, že obě strany si přejí skutečně rozvod a že vhodná opatření ohledně dětí a majetku byla učiněna, lidový orgán tchu vystaví jim bez odkladu listinu o rozvodu. Jestli pouze jedna strana žádá žalobou o rozvod, lidový orgán tchu pokusí se smířit obě strany, jestli tato snaha po smíru se ukáže bezvýslednou, řečený orgán předá věc bez odkladu lidovému soudu hsien (okres) anebo che (město); lidový orgán tchu nesmí bránit nebo překážet žádné ze stran, aby podaly stížnost k lidovému soudu hsien nebo che. Soud, na který byla takto věc vznesena,

dárné akty v tomto směru byly ovlivněny pouze buržoasním právem. Bezesporně určité ovlivnění zde bylo a je zřejmé (zejména po formální stránce). Na druhé straně však je nutno chápat i smysl tehdejšího legislativního pojetí rozvodu manželství v souvislosti se zvláštní společenskou problematikou doby před dvaceti lety.

Zákonodárství v oblasti rodiny a manželství a zejména právě v oblasti rozvodu manželství se ve státech lidové demokracie vyvíjelo dále. Ve většině států (snad s výjimkou Albánie) už byly postupně původní právní normy zcela nahrazeny novými předpisy. Pokud jde o úpravu podmínek rozvodu manželství, vidíme, že v této druhé etapě ustupují jednotlivé právní úpravy od linie usnadnění rozvodu, a naopak podmínky rozvodu manželství se zpřísňují i projednání rozvodu se stává složitější. Přitom sama formulace příslušných zákonných ustanovení se postupně zjednodušuje, ovšem toto zjednodušení ve vyjádření podmínek rozvodu (zejména ústup od kasuistiky) vůbec neznamena další zjednodušení rozvodu, ale v dalších souvislostech (zejména s právem procesním) naopak zpřísnění rozvodu. Postupně se upouští též od úpravy rozvodu manželství v případech, že oba manželé s rozvodem souhlasí. V současné době některé zákoníky takové ustanovení již vůbec neznají. Co nám napovídá tento vývoj právní úpravy rozvodu manželství? Lze jej opět odvodit z dalšího vývoje společenských vztahů ve státech lidové demokracie, případně dobudovaného socialismu: Jak se postupně konsolidují nové ekonomické a třídní vztahy v těchto státech odpadá na jedné straně společenská potřeba likvidace starých manželství (většina z nich během krátké doby se rozpadla a jejich zrušení bylo vyřešeno i právně), jednak se tu projevuje snaha upevnit zejména manželství nyní nově vznikající, v nichž má být vychována další generace, pokračovatelka budování socialistických společenských vztahů.

Vývoj se tu tedy ubírá skutečně ve „spirále“. Progresivním, novým prvkem je zásada rozlučitelnosti manželství, konkretisace této zásady v právní normě se však vyvíjí, a i když by se na první pohled zdálo, že se zákonodárci v pojetí rozvodu vrací zpět, jde jen o zdání. Úprava rozvodu manželství nemůže trvale neodpovídat historickým podmínkám, jež umož-

musí se taktéž nejdříve pokusit o smír mezi stranami, žádajícími rozvod, v případě neúspěchu rozhodnutí bude vydáno bez odkladu...“.

Čínský zákon má pak ještě několik dalších ustanovení, zejména některé podrobnosti o rozvodu příslušníků revoluční armády. Citovaná pasáž zákona je však podstatná pro otázku pojetí rozvodu — jde o určitou kombinaci sovětské úpravy před ř. 1944 (administrativní rozvod) a dvouinstančního postupu podle úpravy z r. 1944 — ovšem čínský zákon tu jako první instanci uvádí vždy administrativní orgán, soudní orgán je příslušný teprve ve druhé instanci.

Rozvod je v tomto pojetí naprosto svobodný a chráněna je v podstatě jen těhotná žena, neboť podle čl. 18 nemůže proti vůli těhotné ženy žádat o rozvod její manžel, a to až do doby jednoho roku po slehnutí manželky.

ňují, vyvolávají a podmiňují společenský vztah manželství. Disproporce zde neobstojí delší dobu, naopak brzy vyvolá změnu právního předpisu. Proto např. tzv. úplná svoboda rozvodu (která snad ve své nejčistší právní formě se zatím projevila postupně v sovětském a čínském zákonodárství) není, chápáno historicky, nejvyšší metou zákonodárství o rozvodu, ale je jen okamžitým prostředkem řešení konkrétní situace problematiky manželství, jež je opět velmi konkrétně věcně i časově determinována základními společenskými vztahy.

Krokem zpět by ve vývoji socialistického práva bylo jediné opuštění principu rozlučitelnosti manželství. To by totiž neodpovídalo vývoji a podmínkám rodinných vztahů v této historické etapě.

Příznačná a naše závěry potvrzující je i ta skutečnost, že tak, jak postupně se ekonomicky i kulturně přibližuje úroveň jednotlivých evropských socialistických států, přibližuje se i zákonodárství v oblasti rodiny a manželství, tedy i rozvodu. Shodné společenské podmínky vyvolávají shodu v právních úpravách. Pochopitelně, v podrobnostech je zde ještě řada rozdílů; určitou shodu však můžeme pozorovat v některých legislativních otázkách. Hlavní shodnou tendencí je ústup od kasuistiky k obecné formulaci kritérií zrušení manželství. Jde tedy o právní řešení, jež umožňuje individualizovat každý případ při soudním projednání, soudní řízení pak provádět nikoli formálně, ale způsobem odpovídajícím zásadě zjištění materiální pravdy. Společenská odpovědnost v rozhodování se tu přesouvá prakticky plně na soudní orgány, přičemž se podstatně zvyšuje odpovědnost vyšších soudů za to, aby tu byla rovnoměrnost v rozhodování a nedocházelo k různé praxi soudů. Cím obecnější formulace zákonného ustanovení, tím větší (potencionálně) je možnost rozdílné interpretace i aplikace v konkrétním případě. Toto je tedy určitá stinná stránka legislativní tendence současné vývojové etapy úpravy rozvodu manželství v soc. právu.*)

Nejnověji byly formulovány podmínky rozvodu manželství v našem a polském rodinném právu. V letech 1963 a 1964 byly v obou těchto státech schváleny nové rodinné kodexy, přičemž „Zákon o rodině“ v ČSSR již nabyl účinnosti od 1. dubna 1964, v PLR „Kodex rodinný a poručenský“ nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1965. Celkově lze říci, že obě tyto právní normy navazují plynule na předchozí rodinně-právní zákonodárství (přitom je třeba zdůraznit, že předchozí československý zákon o právu rodinném a polský rodinný zákoník si byly nejbližší v pojetí i ve formulacích jednotlivých institutů rodinného práva — byly totiž vypracovány společnou komisí). Přitom však právě v úpravě rozvodu manželství se československý zákon o rodině podstatněji odchýlil od dosavadní úpravy než zákoník polský.

*) Na tuto otázku upozorňuje prof. Sverdlov, srov. Semejnoje pravo evropejskich stran narodnoj demokratii, Moskva 1960, str. 116.

Oběma je i nadále společně obecné vyjádření předpokladů rozvodu manželství, zejména podstatným předpokladem tu je r o z v r a t m a n ž e l s t v í. Podle našeho práva musí jít o rozvrat vážný, podle polského o úplný a trvalý rozvrat. Ustanovení § 24 našeho zákona o rodině a čl. 56 polského zákona se pak liší v dalších podrobnostech. Podstatnou odchylkou však je to, že v polském právu nadále v ý l u č n á vina jednoho z manželů na rozvratu manželství má základní význam pro povolení rozvodu manželství, kdežto v našem právu byl tento význam viny na rozvratu zcela opuštěn. (K této otázce se ještě blíže vrátíme v hlavě VII.)

O rozvratu manželství, a to hlubokém — jakožto důvodu rozvodu manželství — mluví ještě bulharský zákon z r. 1953 o osobách a rodině. Ostatní zákoníky (MLR, RLR, NDR) mluví jen obecně o „důvodech“, a to o vážných a hlubokých důvodech (zákon o manželství, rodině a poručenství č. IV z r. 1952 MLR), o podstatných důvodech (zákon o rodině z r. 1953 RLR), o vážných důvodech (nařízení Rady ministrů „O uzavření a zrušení manželství“ z r. 1955, NDR).

Většina těchto právních norem, jak jsme již výše zdůraznili, zcela opustila kasuistické řešení podmínek rozvodu manželství. Zatím na něm částečně setrvává zmíněný bulharský zákoník, který kromě obecného důvodu — hlubokého rozvratu, uvádí ještě důvody další. Pro jeho, dnes už výjimečnost, toto ustanovení citujeme: „Každý z manželů může žádat o rozvod, jestliže v důsledku cizoložství, nakažlivé nebo dědičné choroby, dlouhé nepřítomnosti, fyzické nebo morální trýzně nebo jiných vážných subjektivních nebo objektivních příčin je manželství tak hluboce rozvráceno, že z hlediska manželů, dětí i společnosti pokračování v manželství nemůže být požadováno.“

Srovnáme-li tuto formulaci předpokladů rozvodu manželství s ostatními socialistickými zákoníky, jeví se nám zbytečně složitá, zastaralá. Vývoj legislativy zcela jednoznačně směřuje k zobecnění. (Kasuisticky pojaté ustanovení o rozvodu manželství snad setrvává ještě též v albánském právu.)

Zdá se, že nejpřesněji formulačně vystihují potřeby ustanovení o předpokladech rozvodu manželství ty zákoníky, které mluví o „rozvratu“ manželství. Rozvrat je objektivním a tudíž prokazatelným důsledkem existence příčin, které jej způsobily. Je tedy velmi logické, je-li zákonodárcem uváděn jakožto základní předpoklad pro povolení rozvodu manželství. Proto formulace těch právních norem, které rozvrat neuvádějí a hovoří pouze o „důvodech“, pro něž není delší trvání manželství“ možné (či společensky odůvodněné), se nám zdá jako obecná formulace předpokladů zrušení manželství rozvodem neúplná.

Obecné předpoklady rozvodu, tak jak je znají současné rodinné zákoníky socialistických států, obsahují pochopitelně ještě další ustanovení — zejmé-

na ustanovení o důvodech, pro které může soud návrh na rozvod zamítnout. Zde shodně je na prvním místě obvykle uveden zájem nezletilce, dále někde i obecný společenský zájem (např. rozvod by byl v rozporu se zásadami společenského soužití — srov. nový polský kodex). Konečně, jak jsme se zmínili, hraje tu ještě někde významnou roli (v otázce povolení rozvodu) výlučná vina manžela žádajícího rozvod.

K těmto otázkám se však podrobněji vrátíme v příslušných souvislostech v dalším textu.

Stejně tak v příští hlavě, která bude věnována předpokladům rozvodu podle našeho nového zákona o rodině, se vrátíme ještě k rozboru dosavadního vývoje této otázky u nás.

PŘEDPOKLADY ROZVODU MANŽELSTVÍ

A) OBECNÁ PROBLEMATIKA — ZEJMÉNA POJMU
ROZVRATU MANŽELSTVÍ

Jak jsme již uvedli, je rozlučitelnost manželství jednou ze zásad socialistického rodinného práva. Nelze ji ošvem chápat jako možnost zrušení kteréhokoli manželství, aniž by bylo třeba splnit určité právní podmínky. „Nikdo není nucen uzavírat manželství; ale každý, jakmile manželství uzavře, musí se rozhodnout, že bude dbát zákonů manželství. Ten, kdo uzavírá manželství, nedělá, nevynalézá manželství, zrovna tak jako plavec nevynalézá povahu a zákony vody a tíže. Manželství se tedy nemůže podřizovat jeho z vůli, nýbrž jeho z vůle se musí podřizovat manželství.“*)

Socialistický právní řád vyslovuje jako jednu ze základních zásad ochranu manželství. Ochrana manželství v širším smyslu je vyjádřena i tím, že vznik manželství je upraven právem, stejně tak i jeho obsah (práva a povinnosti manželů) a jeho zánik (manželství zaniká smrtí jednoho z manželů nebo rozvodem manželství). „Kdyby manželství nebylo základem rodiny, nebylo by předmětem zákonodárství, tak jako jím není např. přátelství.“

Manželství může vzniknout, jsou-li splněny předepsané podmínky a jen před orgánem státu. Není tedy myslitelné, aby mohlo manželství zaniknout za života manželů jinak než před státním orgánem. Je tu však základní rozdíl mezi tím, v jaké úloze vystupuje orgán státu při vzniku manželství a při zániku manželství. Při vzniku manželství státní orgán v podstatě vezme na vědomí, že snoubenci splňují všechny podmínky předepsané pro vstup do manželství, provede sňatkový akt, při němž přijme prohlášení, že oba vstupují do manželství dobrovolně. Jsou-li všechny náležitosti splněny, nemůže orgán státu odmítnout přijetí prohlášení o vstupu do

*) K. Marx - B. Engels, Spisy 1, str. 173—174, Praha 1956.

manželství. O samotné otázce vzniku manželství tedy státní orgán nerozhoduje (jsou-li podmínky po formální stránce splněny, je povinen snoubencům vyhovět). Jiná situace je v případě zrušení manželství rozvodem; zde státní orgán (soud) vystupuje ve funkci orgánu, jenž rozhoduje, není povinen (a ani oprávněn), aniž by zkoumal případ po věcné stránce, vyhovět, resp. pouze vzít na vědomí rozhodnutí manželů, kteří by se dohodli o tom, že své manželství zrušují. Ovšem i taková koncepce rozvodu může být právu známa a je známa i socialistickému rodinnému právu, jak jsme se o tom zmínili v předchozí hlavě. Bývá tomu tak obvykle tam, kde právo umožňuje tzv. rozvod smluvený, tedy za obapolného souhlasu manželů, kdy potom případně státní orgán (dokonce i administrativní) je buď povinen rozvod vyslovit, či dokonce jen vzít na vědomí. Tato poslední možnost je snad vůbec krajní mez, kam až v tzv. svobodě rozvodu manželství právo může dojít.

Právní úprava používá v souvislosti s rozvodem manželství dvou pojmů: hovoří se jednak o rozvratu manželství, jednak o rozvodu manželství.

Rozvratem manželství rozumíme určitý stav osobních vztahů mezi manžely. Tyto osobní vztahy jsou vytvářeny určitým chováním manželů — vztahy mezi manžely vytvářejí pak obsah manželství. Pokud manželé mají děti, spoluvytvářejí obsah jejich manželského soužití i vztahy k dětem (tedy chování manželů jako rodičů). Vztahy manželů-rodičů jsou však z hlediska právního pro existenci či neexistenci manželství druhotné. Ony samy nevytvěrají totiž zásadně z manželství — mohou existovat, i když zde manželství mezi rodiči nikdy nebylo, nebo naopak původně bylo a potom skončilo. Socialistické právo tu vychází z rovnoprávného postavení všech dětí a naprosto stejné ochrany práv dětí (i práv rodičů) ať jde o děti narozené z manželství rodičů nebo v případě, že rodiče manžely nejsou.

Tím samozřejmě není řečeno, že by vztahy manželů-rodičů k dětem nebyly významné pro vytváření celého komplexu rodinného života. Vždyť počítáme s tím, že rodina je převážně založena manželstvím. A tu nejde obvykle jen o vztahy mezi manžely, ale též o další vztahy mezi rodiči a dětmi.

Co však je rozhodujícím, určujícím činitelem pro život rodiny založené manželstvím, pozorujeme-li je z hlediska vzájemných vztahů členů této rodiny, tj. vztahů manželů a vztahů manželů-rodičů k jejich dětem? Určujícím činitelem jsou tu bezesporu vzájemné osobní vztahy manželů. Proto rozvrat manželství představuje především rozvrat těchto vztahů v rodině, případné změny v chování ve vztahu k dětem jsou obvykle již jen důsledkem rozvratu základního vztahu mezi manžely-rodiči. *) Naprosto výjimečné

*) Jednotlivé funkce manželství tvoří vždy určitý harmonický komplex. V té či oné fázi trvání manželství některé funkce vystupují více do popředí, jiné hrají úlohu

jsou případy, kde existuje velmi intenzivní rozvrat vztahů mezi manžely, jenž se však ani v nejmenším objektivně neprojeví v postavení dětí v takové rodině (v péči o děti, na jejich výchově, případně v materiálním postavení dětí).

Na chování manželů, jež vytváří jejich vzájemné vztahy po celou dobu jejich manželského soužití pochopitelně působí nejrůznější vlivy. Každé lidské chování je především neustálé projevování vůle, má tedy tuto subjektivní stránku. Právní řád, pokud stanoví pro určitý právní vztah pravidla chování (ráva a povinnosti) dovoluje či zakazuje určité chování. I pro manželství jsou stanovena formou práv a povinností pravidla chování. Porušení právních povinností může pak být měřítkem pro posouzení rozvratu manželství.

Již několikrát jsme však zdůraznili, že soužití v manželství je velmi složitým společenským vztahem. Právo tu nemůže vyjádřit a formulovat všechny jeho stránky, zejména ty, jež vytvářejí nejosobnější, nejniternější lidské vztahy. Právo vyjadřuje v podstatě jen vnější projevy těchto osobních vztahů. Základem pevného vztahu mezi mužem a ženou v manželství

méně významnou. Po čase některé funkce případně mizí. Proto, když se ptáme, zda manželství může či nemůže plnit svůj účel, je třeba ptát se konkrétně: zda toto konkrétní manželství může plnit svůj účel. Po delší, průměrně převažující dobu trvání manželství zabraňuje plnění účelu manželství zmíněný rozvrat osobních vztahů mezi manžely. To proto, že v období mládí a středního věku života vystupují do popředí biologická a s ní související emocionální funkce manželství. Sexuální a citové vztahy muže a ženy v dnešním civilizačním stupni vývoje spolu úzce souvisí. Je spíše výjimečným a téměř nikdy trvalým jevem, že by normální jedinec žijící v manželství měl k druhému partneru jen vztah sexuální a nikoli citový či opačně. Přitom ovšem vnější projevy těchto vztahů mohou být různé: to záleží na nejrůznějších činitelích — charakterových vlastnostech, schopnosti vyjádřit své city, různých psychologických momentech i okamžitých fyzických schopnostech a možnostech. Nehledě však k těmto vnějším projevům, je pro manželství charakteristická určitá vyrovnanost a existence tohoto vztahu (proto jde o funkci manželství) po delší čas trvání manželství.

Porušení této rovnováhy sexuálních a citových vztahů mezi manžely působí ve většině případů rozvrat vztahů manželů — tedy i ostatních vztahů. K tomuto porušení, jak ukazuje bohatá soudní praxe může dojít nejrůznějším způsobem. Ukazují se zde dvě varianty případů, vedoucí vždy ke stejnému výsledku — rozvratu osobního vztahu manželů. První, častěji se vyskytující, je narušení citového vztahu mezi mužem a ženou. Příčiny tohoto narušení pak opět většinou spočívají v chování jednoho z manželů, někdy však též v objektivní skutečnosti. Oslabení či zánik citového vztahu má pak za následek i zánik sexuálního vztahu manželů. Méně časté, ale přesto v praxi se vyskytující případy jsou ty, kde dojde nejprve k tomu, že mezi manžely ustane sexuální vztah. Tu příčinou této situace bývá spíše skutečnost objektivní. Po čase pak ustává i vztah citový a dochází tedy k rozvratu základního osobního vztahu manželů. (Znovu zdůrazňujeme, že máme na mysli to období manželství, kde sexuální vztah je obvyklý. Jiná je pochopitelně problematika manželství, kde k ukončení sexuálních vztahů mezi manžely došlo přirozenou cestou — ve stáří.)

Zamyslíme-li se z těchto hledisek nad soudní statistikou, která je vedena podle „příčin“ rozvratu manželství, tu vidíme, že prakticky všechny tyto příčiny vedou k narušení především tohoto osobního vztahu manželů (citového a sexuálního) a dů-

je vzájemnost jejich citového vztahu, která je též nerozlučně spjata s jejich sexuálním životem. Uložit však právní povinnost takovou, že ten, kdo žije v manželství, je povinen svého manžela milovat, nelze. Vycházíme totiž z toho, že samo uzavření manželství jest již projevem vzájemného citového vztahu. Proto právo tento vztah předpokládá jako základní a samozřejmý a vidí jeho vnější projevy v tom, že manželé jsou povinni si vzájemně pomáhat, žít spolu, být si věrni a další. Tyto projevy mají tedy jednu stránku, jež je ryze osobní (základní citový vztah) a druhou stránku, jež se jeví materiálně navenek — je možno ji vyjádřit i v právním předpisu a proto ji právo upravuje. Pokud totiž je manželství chápáno jako vztah právní, není

sledkem je pak rozvrat manželství. Tato statistika ovšem nemůže vystihnout a zařadit jednotlivé případy zcela přesně. Můžeme to demonstrovat na dvou případech, kde příčinou narušení osobního vztahu manželů byla tatáž skutečnost, a přitom mohou být statisticky různě zařazeny: Manželé R. uzavřeli manželství v r. 1949, z něhož se narodily tři děti. Po porodu třetího dítěte manželka onemocněla tak, že pohlavní styk byl pro ni velmi bolestivý a posléze vyvolal úplnou její frigiditu a odpor k sexuálnímu styku. Manžel se nedopustil nevěry. Abstinence v sexuálním životě vedla však u něj k nervovému zhroucení. Tato situace způsobila nakonec rozvrat manželství.

Jde tedy o případ, který bude v rozvodové statistice uveden v rubrice „Sexuální neshody a pohlavní nemohoucnost“.

Případ druhý: Manželka P. po porodu druhého dítěte těžce onemocněla a důsledkem této choroby, bylo, že během několika let ochrnula na dolní polovinu těla a je trvale upoutána na lůžko. Manžel přivedl do bytu cizí ženu, která původně měla za úplatu vést rodině domácnost, ale po krátkém čase začal pan P. s touto ženou intimně žít, nepopíral ani před soudem, že s ní žije jako s družkou.

V tom případě jde tedy o úplně stejnou materiální příčinu, která rozvrátila osobní vztah manželů (sexuální nemohoucnost manželky). Protože však se manžel dopustil nevěry, bylo by možno uvažovat o tom, zda nezařadit tento případ k těm, kde příčinou rozvratu je nevěra manželství. Podle našeho názoru by toto zařazení správné nebylo. Manželství bylo rozvráceno již tím, že došlo k narušení osobního vztahu manželů — zánikem sexuálního života a tím i k důsledkům pro citový život manželů (zejména muže). Nevěra, ke které potom došlo je pochopitelně porušením právní povinnosti uložené manželům, tj. povinnosti věrnosti. Příčinou rozvratu však v tomto případě není, je vlastně již jen jeho důsledkem.

Probíráme-li pak další příčiny rozvratu, neuváděné ve statistice, vidíme že vlastně každá z nich působí především na vzájemný osobní vztah manželů. Přitom zřejmě příčina uváděná jakožto „nevěra“ nestojí obvykle v praktickém životě izolovaně. K nevěře nedochází bezdůvodně, ale většinou potom, co zde jiná, předchozí příčina narušila osobní citový a sexuální vztah manželů. Statistika zde však zachycuje obvykle jen „poslední“ příčinu, kterou manželé soudu při řízení o rozvod uvedou a dokáží.

Tyto poznámky jsme neuvedli proto, že bychom zde chtěli podrobit kritice či vážnému rozboru uvedenou soudní statistiku. O to se ani nepokoušíme. Šlo nám jen o to podpořit předchozími příklady názor, že rozhodující pro vznik rozvratu manželství je rozvrat osobního vztahu manželů.

Není-li osobní vztah manželů pevný a vyvážený, dochází dříve nebo později k rozvratu ostatních rodinných vztahů, jež vytvářejí rodinné prostředí, jehož klid a vyrovnanost je zárukou správné výchovy a vývinu dětí.

Je tedy prakticky pro soudce nemožné, aby když zjistí, že osobní vztah mezi manžely je trvale rozvrácen, apeloval na to, že hlavním společenským účelem manželství je založení rodiny a výchovy dětí a pomíjel tento osobní vztah.

možno neupravit současně i základní práva a povinnosti jeho subjektů, tj. manželů. *)

Příčiny rozvratu manželství však mohou spočívat i v jiných okolnostech, než v těch, jež bychom mohli označit jako porušení pravidel chování manželů, tedy práv a povinností. Jde o okolnosti, jež jsou objektivního charakteru. Tyto okolnosti se mohou stát příčinami rozvratu manželství. Mají tu zvláštnost, že působí obvykle právě jen na tento vztah, protože jsou v protikladu se společenským účelem manželství, jež je specifickým společenským vztahem. Objektivní příčinou je taková skutečnost, která nespočívá v lidském chování (není ovlivnitelná), ale naopak působí na chování člověka a může způsobit takové změny, jež zcela rozruší základ vztahu manželů (jejich citový vztah) — rozruší obsah vztahu manželů. Takovou typickou objektivní příčinou je tu kupříkladu neplodnost jednoho z manželů.

Tento pohled na příčiny rozvratu manželství je ovšem určitým užším pohledem. Zkoumáme zde totiž pojem rozvratu manželství jen z obecného právního hlediska. Rozvrat manželství není ovšem jen významnou právní otázkou — jde současně o problematiku širšího společenského dosahu. Proto nejvlastnější materiální společenské příčiny rozvratů manželství jsou zkoumány i jinými vědními obory, nejen právní vědou. Právo dává především odpověď na základní otázku, zda s rozvratem manželství počítá, či nikoli. Tuto otázku jsme odpověděli kladně, protože našemu právu je zásadně známa rozlučitelnost manželství, počítáme se společenským významem rozvratu manželských vztahů. Kdybychom totiž řekli, že rozvrat těchto vztahů je společensky bezvýznamný, pak bychom s největší pravděpodobností neupravovali ani právní důsledek rozvratu manželství — zrušení manželství rozvodem.

Sám pojem rozvrat naznačuje, že jde o stav lidských vztahů, jenž z nějakých příčin nastal a že tyto vztahy dříve (předtím, než rozvrat nastal) byly jiné. Kdyby tomu tak nebylo, nemohli bychom o žádném rozvratu mluvit. Právní hodnocení rozvratu, vyjádřené v ustanoveních, jež v zákoně pojednávají o rozvodu manželství, je zužující proto, že právo spojuje s rozvratem základní otázku — zda manželství může či nemůže plnit svůj společenský účel. Proto je třeba, aby při použití právní normy na konkrétní případ, byl proveden především rozbor současného vztahu manželů. Jestliže jsme řekli, že každý vztah mezi lidmi je vytvářen určitým, jeho povaze odpovídajícím chováním — pak právo při tomto konkrétním rozboru hodnotí především výsledný (současný) stav chování manželů. Protože tu jde

*) Používáme zde prozatím nové terminologie zákona o rodině, který v § 25 používá pojmu „příčiny, které vedly k vážnému rozvrácení manželství“. Dále však uvedeme problematiku této terminologie ve srovnání s dosud užívaným pojmem „důvodů rozvratu manželství“.

o hodnocení právní, musí pochopitelně i chování být posouzeno především z hlediska těch pravidel, jež právo pro chování manželů stanoví. Proto ať příčiny rozvratu manželství záleží jen v chování (porušení povinnosti) či v příčině objektivní — výsledkem je nakonec vždy změna chování manželů — rozvrat jejich vztahů v manželství.

K většině rozvratů manželství dochází proto, že byly porušeny jedním nebo oběma manžely povinnosti stanovené pro jejich chování jakožto manželů. A tu se dostávám do oblasti, kde právo samo (protože jeho společenskou úlohou je vyjádření obecné povahy určitého společenského typu) počítá s nejrůznějšími příčinami rozvratu, ale nevypočítává je. Zákon zde vychází z této úvahy: Určité příčiny způsobí rozvrat manželství. Rozvrat je objektivní, existující a tedy i zjistitelný stav projevuje se navenek (jestliže rozvrat skutečně existuje, pak existují i příčiny, které ho způsobily). Rozvrat manželství je v protikladu s další existencí manželství v okamžiku, když sám se stal příčinou, že manželství již nemůže plnit svůj účel.

Společenské příčiny rozvratu manželství, jejich výskyt, nejrůznější souvislosti, působení zkoumá a hodnotí zejména sociologie, případně další vědní obory. Výsledky jejich bádání jsou nesmírně cenné i pro právní vědu. Tak např. různá zkoumání prováděná v uplynulých letech ukazují, že řada příčin, jež jsou uváděny jako příčiny rozvratu manželství při rozvodu, se opakuje. Proto je možné, abychom je dále zkoumali jako určitý společenský jev a hledali případně vlastní materiální příčinu tohoto společenského jevu. Statistická data ukazují, že porušení právní povinnosti věrnosti manželů je nejrozšířenější hlavní příčinou rozvratu manželství.*) Tato příčina rozvratu je z hlediska právního hodnocení významná, její posouzení v souvislosti s rozhodováním o rozvodu manželství je v takovém případě naprosto nezbytné. Přitom však současně hlubší zkoumání případů, kde rozvrat manželství způsobila nevěra ukazuje, že porušení základní povinnosti věrnosti manželů bylo důsledkem nejrůznějších předchozích vlivů, jež působily na vztah manželů.

Analýza společenských příčin rozvratu manželství jež současně sleduje i další společenské zřetele významné pro postavení manželství (např. v souvislosti se změnami rodinných funkcí) je nezbytná, zejména pro otázky prevence rozvratu manželství. Taková zkoumání umožňují totiž utvořit si představu o skutečných možnostech společenského působení na upevnování vztahů mezi manžely.

Uvedli jsme, že je třeba rozlišovat pojem rozvratu a rozvodu manželství. Rozvod manželství je právním prostředkem zrušení manželství za života manželů. Rozvrat manželství jakožto určitý stav vztahů manželů je širším

*) Nevěra je uváděna jako příčina rozvratu v posledních letech zhruba ve 40 % ze všech případů rozvodu manželství.

společenským jevem, který především v souvislosti s rozvodem nabývá i zásadní právní význam. Rozvod manželství má svou speciální funkci právní. Ne v každém manželství, v němž došlo k rozvratu vztahů mezi manžely, dojde též posléze k rozvodu manželství. Avšak každému rozvodu manželství musel předcházet rozvrat vztahů manželů, jenž musel být soudu prokázán. Rozvod manželství, resp. jeho právní význam spočívá především v tom, že je tu vyřešena otázka právního postavení manželů, je zrušeno jejich manželství jako právní vztah. Objektivní, společenský dopad rozvodu manželství, pozitivní či negativní vlivy, jež rozvody ve společnosti mají, lze pak opět zkoumat v nejširších a nejrůznějších souvislostech. I tato zkoumání mohou dát řadu odpovědí na otázky, jež souvisí s postavením manželství a rodiny v naší společnosti.

B) HMOTNĚPRÁVNÍ PŘEDPOKLADY ROZVODU

Povšimněme si nyní hlouběji právní problematiky, jež je spojena s rozvodem manželství. Od obecných předpokladů, o nichž byla řeč, půjdeme ke konkretizaci těchto předpokladů tak, jak je zákon stanoví.

Na rozdíl od předcházející právní úpravy v zákoně o právu rodinném došlo k určité změně. Zákon o právu rodinném charakterizoval rozvrat manželství tak, že mluvil o trvalém a hlubokém rozvratu, který nastal z důležitých důvodů. Zákon o rodině již nemluví o „hlubokém a trvalém rozvratu“ ani o „důležitých důvodech“. Vyjadřuje obecnou charakteristiku podmínek, za nichž soud povolí rozvod manželství především tím, že musí jít o „manželství tak vážně rozvrácené, že již nemůže plnit svůj společenský účel“. Přes tuto rozdílnost, vidíme při bližším zkoumání § 24 a též § 25 zákona o rodině, že jde spíše o formulační změnu, nikoli o zásadní změnu věcnou. I nadále je tu zásadně stejné pojetí situace vztahů mezi manžely (a jejich zkoumání), jež odpovídá možnosti zrušení manželství rozvodem.

V první řadě je tu podstatnou otázkou rozvratu manželství, již je třeba zkoumat jak z hlediska příčin, jež k rozvratu vedly, (§ 25 stanoví, že „soud je povinen zjistit příčiny, které vedly k vážnému rozvrácení manželství...“) tak z hlediska intenzity rozvratu. Intenzita rozvratu byla dříve v zákoně vyjádřena pojmem „hluboký rozvrat“. Nyní se v § 24 mluví o vztazích „vážně rozvrácených“. Z věcného hlediska to znamená, že je třeba zkoumat intenzitu rozvratu. Nemluví se již výslovně o délce trvání rozvratu manželství, je ovšem pojmově vyloučeno, aby rozvrat, jenž trvá zcela krátce způsobil, že by již manželství neplnilo svůj účel. Trvalost rozvratu lze ovšem vyvozovat nejen z minulosti, tedy jak dlouho rozvrat manželství trvá před podáním návrhu na rozvod; trvalost zde vyvěrá i z intenzity rozvratu — když jsou vztahy mezi manžely rozvráceny opravdu

vážně (a důsledkem je, že manželství již nemůže plnit svůj účel), je zřejmé, že rozvrat je trvalý, že tedy není naděje, že by pominul a vztahy se obnovily. Již v roce 1952 bylo pod číslem 138 publikováno ve Sbírce rozhodnutí toto: „K pojmu trvalosti rozvratu mezi manžely podle § 30 odst. 1 zákona o právu rodinném. Pro trvalost rozvratu není měřítkem jen délka doby, v níž rozvrat trval a prohluboval se.“

Z těchto hledisek jeví se tedy charakterisace rozvratu jakožto „trvalého“ nadbytečná — stejně z rozboru rozvratu vyplýne. Jen v malém počtu případů dochází k rozvodu manželství, jež trvá zatím velmi krátkou dobu.)*

Zákon tedy předpokládá pro povolení rozvodu manželství především vážný rozvrat vztahů mezi manžely a na něj klade hlavní důraz. Současně je třeba vidět, že rozvrat tu není posuzován izolovaně, ale vždy vzhledem k tomu, jak konkrétně působí. Výsledkem působení vážného rozvratu vztahů mezi manžely je, že manželství již nemůže plnit svůj účel. Tak je chápán a vyjádřen v zákoně obecný právní předpoklad rozvodu manželství.

Na rozdíl od § 30 zákona o právu rodinném, který ve svém prvním odstavci uváděl základní předpoklady zrušení manželství rozvodem, obdobné základní ustanovení, jež nyní uvádí § 24 zákona o rodině, nemluví o tzv. důvodech rozvratu manželství. Předchozí zákon mluvil o důležitých důvodech, nový zákon teprve v dalším ustanovení (§ 25 zák. o rod.) ukládá soudu povinnost zjistit příčiny, které vedly k rozvratu manželství a uvést je v odůvodnění rozhodnutí. V předchozí hlavě jsme uváděli rozdílná pojetí, resp. formulace základních ustanovení o předpokladech rozvodu manželství v rodinném právu jednotlivých socialistických zemí. V několika případech jsme se setkali s tím, že zákonodárce užil v této souvislosti též pojmu příčiny. (Někdy opět užívá se pojmu důvody.) Pokusme se ozřejmit si jednak rozdíl mezi textem § 30 zák. o právu rodinném — pokud jde o pojem důležitých důvodů a pojem „příčiny“, jehož užívá nový zákon o rodině. Za druhé je však třeba poukázat i na určitá „úskalí“ této nové textace a pojetí.

Dřívější text zákona přesně spojoval „důležité důvody“ s rozvratem manželství, tedy odvozoval vznik rozvratu z existence důvodů, a to důležitých. Tu podle našeho názoru, pokud ovšem je správné ono pojetí rozvratu především osobního vztahu manželů, pro další možnost existence manželství není ve svém výsledku (tj. rozvratu) zřejmě rozhodující, zda důvod, ze kterého vznikl určitý objektivně existující jev, byl důležitý či

*) Od r. 1950 ubývá manželství, která jsou rozváděna již během prvního roku své existence — počet těchto případů se pohyboval v letech 1956–1959 kolem 1,6 % všech rozvodů. Též počet manželství trvajících rok až tři roky klesá. Stoupající tendenci lze pozorovat u manželství rozváděných po 4–19 letech. Přitom průměrná délka rozvádějících se manželství kolísá v rozmezí 10–11 let (srov. Kučera, Srb „Rozvodovost v Československu v letech 1950–1959, Demografický sborník 1961, str. 116–117).

nikoli. Přitom spíše jen v omezené míře byla chápána důležitost důvodu ze subjektivního hlediska manželů. Komentář z r. 1953 k zákonu o právu rodinném v této otázce totiž uváděl: „Tam, kde sluší mít zřetel také k osobním zájmům manželů, užívá zákon slova „důvod“ (srov. § 21 odst. 2). Stanoví-li zákon požadavek, aby rozvrat nastal z důležitých důvodů, vyjadřuje tím, že uznává za rozvrat stav, vzniklý také pro osobní vlastnosti a zájmy manželů, nikoli však v míře výlučné a převažující.“ Je-li rozvratem vztahu manželů především rozvrat jejich osobních vzájemných vztahů, pak může k tomuto výsledku často vést řada z objektivního, společenského hlediska naprosto malicherných důvodů, a přesto způsobí naprosto reálný, objektivně existující rozvrat manželství. Vzájemné osobní vztahy lidí a zejména vztah muže a ženy je vytvářen tak složitě a z tak „jemného přediva“, že dokonce někdy je velmi těžké najít prapůvod vzniku trhlin, které v něm nastaly, sami manželé někdy nemohou dost dobře vysvětlit to, co v úřední soudní mluvě zdomácnělo jako tzv. „citové ochlazení“. Jak těžko bylo pak pro takové případy hledat „důležité důvody“, aby požadavku zákona bylo učiněno zadost. Pak se v praxi ukázalo, že rozvádějící se manželé si raději nějaký důvod vymysleli a soud o něm přesvědčili, než by se byli vůbec pokoušeli (a asi marně) vyličit soudu složitost rozvratu svého vzájemného vztahu. Je podle našeho názoru na místě, že nový zákon tuto formulaci o důležitých důvodech rozvratu nepřevzal.

V myslích lidí se však stále ještě — zřejmě ze starého buržoasního práva — traduje představa, že určité skutečnosti jsou „důvodem rozvodu“ a jiné nikoli. Prostý člověk nerozeznává rozdíl mezi „důvodem rozvratu“, či rozvratem a rozvodem, ale zajímá jej, za jakých okolností soud manželství zruší či nikoli.

Podívejme se však na otázku „co je důvodem rozvodu“ hlouběji, právě v souvislosti s výkladem resp. srovnáváním dřívějšího a nového textu zákona.

V prvé řadě je třeba konstatovat, že na tak položenou, konkretizovanou otázku nelze odpovědět obecně, obvykle totiž jde o některou z příčin, jež způsobí rozvrat manželství. A jak jsme již uvedli, přesto, že určité příčiny rozvratu se opakují v řadě případů, nemusí tatáž příčina, jež v jednom manželství způsobí rozvrat, vést v jiném manželství k témuž výsledku (tak např. značný věkový rozdíl je v řadě případů jednou z významných příčin, jež rozvrátí vztah manželů, a v jiných manželstvích nepůsobí nejmenší potíže). Proto pokud bychom chtěli mluvit o důvodu, jež právo uznává jakožto „důvod rozvodu“, pak důvodem (obecným) je výlučně vážný rozvrat vztahů mezi manžely. Rozbor každého konkrétního případu provedený soudem ukáže základní příčiny, jež k rozvratu vedly. Proto zákon o rodině mluví o povinnosti soudu zjistit příčiny rozvratu a uvést je v odůvodnění rozsudku o rozvodu manželství. Tato nynější formulace je přes-

nější než tomu bylo doposud, vystihuje lépe společenskou i právní situaci již upravuje. Dosavadní zákon o právu rodinném stanovil, jak jsme již uvedli, povinnost zjistit důležité důvody, jež vedly k hlubokému a trvalému rozvratu manželství. Proto někdy mohla vznikat představa, že ten či onen „důvod“ je považován za důvod rozvodu v našem právu. Pojem „důvod“ je pojmem bezesporu užším, než pojem „příčina“. Proto se domníváme, že nynější ustanovení zákona o povinnosti soudu, zjistit příčiny rozvratu manželství nenahrazuje dřívejší pojem důležitých důvodů, ale naopak stanoví tu právní povinnost zabývat se příčinami rozvratu hlouběji. I v tomto směru je tedy zřejmé, že rozhodující otázkou zůstává zkoumání rozvratu manželství. Soud je zkoumá z hlediska příčin, které k němu vedly, zkoumá jeho intenzitu a skutečnou existenci. Konečně je třeba posoudit i společenské působení výsledku rozvratu ve vztahu k manželství.

Výsledné hodnocení rozvratu manželství, takové jež má odůvodnit zrušení manželství rozvodem musí v souladu s ustanovením § 24 zákona o rodině vyzníti tak, že manželství již nemůže plnit svůj společenský účel. V souvislosti s rozvodem manželství je však třeba zdůraznit, že každý případ projednání rozvodu je velmi individuální. A proto, i když vycházíme z obecných poznatků a účelu manželství (především z obecných poznatků o funkcích manželství), je třeba v individuálním případě zkoumat otázku účelu manželství velmi konkrétně. Např. v manželství, kde byli již vychováni děti a jde tedy o manžele starší, není již ani převažující funkce biologická či funkce výchovy dětí. Tu vystupuje do popředí především funkce vzájemné pomoci (resp. zaopatřovací funkce) a proto je účelnost dalšího zachování manželství možno vážit i z tohoto hlediska. Každé manželství, v němž vztahy manželů nejsou rozvráceny, plní své funkce (odpovídající tomu, o jaké manželství jde) a má tedy i svůj společenský účel.

Vraťme se však ještě k pojmům důvod a příčina rozvratu manželství. Uvedli jsme zde názor o tom, že je kladem nového zákona, že nepožaduje nadále zkoumání „důležitých důvodů rozvratu“, ale ukládá povinnost objasnit v odůvodnění rozhodnutí o rozvodu příčiny, které vedly k rozvratu. Na druhé straně ovšem je třeba, aby byla ujasněna otázka jak daleko má soud jít v objasnění příčin rozvratu konkrétního manželství. A toto je, podle našeho názoru určitý problém. Již jsme naznačili, že „příčina“ je širším pojmem než „důvod“. Typický „důvod“, jak se mu obvykle rozumělo v právníkové mluvě, byl důvodem, který byl v právní normě obvykle konkretizován, tudíž obsahově ohraničen. Užívá-li ovšem právní norma jen obecně pojmu „příčiny“, pak je možno (teoreticky) uvažovat o těchto příčinách velmi široce.

Vraťme se ještě znovu — právě z hlediska „příčin“ — k rozvratu vzájemného osobního vztahu manželů.

Příčiny, proč dojde k rozvratu osobních vztahů mezi manžely, tkví jak v nejrůznějších okolnostech, jež působí objektivně, tak v subjektivních vlastnostech a jednání manželů. Nejčastěji tu nacházíme obojí působení. Tak vznikají ony typické případy, kdy např. na začátku manželství působí na vztah mezi manžely povahové rozdíly, jež manželé sami nedokáží překonat, jsou-li skutečně hluboké. Postupně, jak rozvrat narůstá, dochází k dalšímu — některý z manželů opustí společnou domácnost, nebo dochází k neustálým hádkám a výstupům (jež někdy vrcholí i zlým nakládáním), jindy k nevěře apod. Vnější, průběžně působící příčina rozvratu může v praxi spočívat v nejrůznějších okolnostech (např. velký věkový rozdíl, oddělené bydliště, časný sňatek po krátké známosti apod.). Příčina (někdy jich může být současně i více) ovšem nezůstává osamocena — z ní vyplýne určité jednání a chování manželů, jež samo rozvrat osobního vztahu prohlubuje a konec konců prokazuje. Výsledkem je ukončení sexuálních a citových vztahů manželů. Pokud k této situaci nedojde, nejde o rozvrat manželství.

Základní zásada pro posouzení rozvratu a jeho příčin při projednání rozvodu soudem byla již před lety výstižně soudem formulována: „V řízení o rozvod manželství nestačí zjistit, že tu jsou takové příčiny, které objektivně mohou způsobit rozvrat manželství, nýbrž je nutno zkoumat, zda v daném případě také rozvrat způsobily. Spolehlivým měřítkem přitom může být zjištění, jak se tyto příčiny odrážely ve vzájemném chování manželů a jejich společném soužití.*)

Posouzení vztahu příčin, jež manželé uvádějí jako rozvracející jejich manželství a otázky, zda tu rozvrat skutečně existuje, není otázkou snadnou. Skutečný obraz stavu rozvratu si může soud zjistit jenom tím, když si objasní situaci vzájemného osobního vztahu manželů, tak jak jsme uvedli.

Zkoumáme-li nejrůznější, především ony vnější, objektivní příčiny, jež rozvracejí manželství, můžeme dojít k závěru, že snad v každém manželství by některá z těchto příčin mohla způsobit rozvrat osobního vztahu manželů. Jinak řečeno — potenciální možnost rozvratu by tu byla dána prakticky pro každé manželství. (Kdybychom uvažovali jen o několika nejtypičtějším: nedostatek bytu, sňatek pro těhotenství, vměšování rodičů a příbuzných, vlivy pracoviště a další.) A přece pro naprostou většinu manželství tyto skutečnosti, s nimiž se setkávají, nejsou příčinou rozvratu. Jsou někdy příčinou konfliktů a kolísí mezi manžely i příčinou třeba vážných manželských krizí, jež však nakonec manželé překonávají. Čím je dáno, že v některých manželstvích tyto příčiny nejen nevedou k rozvratu, ale vůbec se jich nedotknou? Čím je dáno, že v jiných manželstvích sice na vztah

*) Komentář k zákonu o právu rodinném, Orbis 1954, str. 115.

manželů působí, dojde ke kolísání, jež však jsou překonány? Na tyto otázky nelze odpovědět naprosto jednoznačně. Záleží např. na tom, o kterou z takových příčin jde a jak dlouho působí. Přesto se však domníváme, že osobní vlastnosti, schopnost a především vůle vytvářet vzájemný vztah je tu na předním místě. Vůle a touha žít v manželství s člověkem, pro něhož jsme se rozhodli, není ovšem jen projevem úvahy, rozumného rozhodnutí či odpovědnosti vůči zákonu. Tu jde o víc, o nároky, které si lidé kladou nejen jako bytosti myslící, ale lidé citící, mající potřebu citového života.

Položili jsme však otázku, jak daleko má soudce jít při objasnění příčin rozvratu vztahu manželů v odůvodnění rozhodnutí o rozvodu. Tu je třeba zkoumat nejprve, proč ustanovení § 25 zákona o právu rodinném tuto povinnost ukládá, v čem tu spočívá ratio legis? Poté, co zákonodárce se rozhodl opustit princip zavinění v úpravě rozvodu manželství, bylo zřejmé, že není možno neobjasnit vztah manželů k rozvratu jejich manželství. Vyličení příčin rozvratu v odůvodnění má tedy prakticky buď morálně odsoudit toho kterého manžela za to, že porušil své právní povinnosti, nebo dát morální satisfakci manželům, když rozvrat byl způsoben příčinou objektivní apod.

Z toho tedy vyplývá, že soud se zde nebude moci spokojit jen s objasněním „posledních příčin“, které vedly k rozvratu a nepovšimnout si např. i oněch příčin, jež tu třeba působily dlouhodobě od počátku manželství. Kdyby tomu tak nebylo, mohlo by soudní rozhodnutí ztratit na přesvědčivosti, tudíž i na svém výchovném poslání. Proto se soud nemůže ve zkoumání a vyličení příčin omezit jen na ty příčiny, jež samy o sobě znamenají porušení právní povinnosti. Rozvrat vztahů manželů, jak jsme již z různých hledisek vysvětlili, může být velmi často způsoben příčinami, jež vůbec nespočívají v protiprávním chování subjektů-manželů.

Zde se ovšem mohou vyskytnout různá úskalí, zejména, když by soud neviděl rozvrat manželství jako určitý proces — tedy nikoli jev, který nastává okamžitě, jak příčina zapůsobí. V mnoha případech bude třeba v zájmu spravedlivého zdůvodnění se zmínit o vnějších, dlouhodobě působících příčinách záležejících v konkrétním nedostatku určitých materiálních předpokladů zdárného vývoje manželství. Tu máme např. na mysli nemožnost společného bydlení manželů, pracovní odloučení apod. Je správné, aby tyto příčiny byly v odůvodněních uváděny, už i proto, aby mohly být zkoumány a odstraňována možnost jejich společenského výskytu, tak jak to požaduje § 23 zákona o rodině.

Zejména právě nedostatek bytů, bydlení se starými rodiči — prostě chybějící základní materiální předpoklady k tomu, aby se zvláště mladí manželé mohli spolu sžít, má stále ještě významnou roli v rozvratu manželství. A to je třeba v odůvodnění rozhodnutí, pokud je taková skutečnost prokázána, vyjádřit, byť tu byly ještě další příčiny rozvratu.

Ještě bychom se chtěli zmínit o vztahu příčin a rozvratu ještě z jednoho hlediska: Bezesporu jsou příčiny rozvratu v příčinné souvislosti s výsledkem, tj. rozvratem. Není tu ovšem podmínkou, aby příčiny spočívaly v protiprávním jednání. Většinou je příčin více, mohou působit sukcesivně, ale častěji působí jich několik současně, tedy kumulativně. Nelze tedy skutkovou podstatu předpokladů rozvodu manželství srovnávat např. s obecnou skutkovou podstatou odpovědnosti (při způsobení škody) a s nároky vznikajícími poškozenému.

Základní rozdíl je pochopitelně v tom, že v jednom případě jde o vztahy osobní, v druhém o vztahy majetkové. Ale nehledě k tomuto rozdílu základnímu, dalším rozdílem je skutečnost, že rozvrat (tj. výsledek) nevyžaduje porušení práva, kdežto odpovědnost ano. Causální nexus mezi příčinami a výsledkem je v obou případech. Zavinění (jež je stejně fakultativním prvkem odpovědnosti) zde u rozvratu chybí. Konečně pak škoda je právní skutečností zakládající nový právní vztah mezi poškozeným a škůdcem, resp. pak nárok poškozeného. Rozvrácené manželství je stále manželstvím, proto sám rozvrat je pouze otázkou faktickou, nikoli otázkou právní, na právní ceně manželství rozvrat totiž ničeho nemění. Právní skutečností, jež způsobí změnu právních vztahů manželů i vztahu společnosti k tomuto manželství, je teprve pravomocný rozsudek o rozvodu manželství.

Velmi složitou otázkou je, zda rozvrat manželství zakládá nárok na zrušení manželství rozvodem. K této otázce se vrátíme v souvislosti s problematikou zamítnutí návrhu na rozvod a pokusíme se ji rozebrat.

Zatím jsme se snažili na předchozích stránkách v podstatě pozitivním způsobem vysvětlit základní předpoklady zrušení manželství rozvodem. Celkový obraz by však byl neúplný kdybychom neprovedli ještě další zkoumání, a to negativní, tj. nezabývali se otázkou, za jakých předpokladů soud nepovolí rozvod manželství, tedy zamítne návrh na rozvod.

Vyjděme nejdříve ze srovnání se zákonem o právu rodinném. Situace je stejná v nejjednodušším případě, tj. když soud neshledá v konkrétním případě splnění základního předpokladu pro povolení rozvodu, tj. vážný rozvrat vztahů manželů (dříve hluboký a trvalý rozvrat), návrh na rozvod musí zamítnout.

Další důvod zamítnutí návrhu na rozvod, který znal dřívější zákon v souvislosti s odst. 3 a 4 § 30 ve znění zák. opatr. č. 61/55 Sb. v novém zákoně odpadl. Šlo o případ, kdy žádal o rozvod manžel rozvratem výlučně vinný a nebyly splněny podmínky odst. 4 § 30 zák. o pr. rod. ve znění novely. Od této úpravy nový zákon upustil — pojem viny není nadále rodinnému právu znám (o tom bude pojednáno podrobněji v hlavě VI.).

Porovnejme nyní další podstatnou rozdílnost mezi dřívějším textem

zákonu o právu rodinném — § 30 — a novou úpravou v otázce zamítnutí návrhu na rozvod.

Odstavec druhý § 30 zákona o právu rod. uváděl: „Mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvodem zrušeno, bylo-li by to v rozporu sě zájmem nezletilých dětí.“ Toto ustanovení bylo pak jednoznačně interpretováno tak, že znamená důvod, kterého může soud použít pro zamítnutí návrhu na rozvod, i za předpokladu, že rozvrat manželství byl bezpečně zjištěn. K této otázce uváděl komentář k zákonu o právu rodinném došti rozsáhlé vysvětlení. Mimo jiné se zde říkalo: „Ale sama existence objektivně zjištěného a objektivně působícího rozvratu mezi manžely nestačí vždy sama o sobě k povolení rozvodu...“ a dále „... v souladu s novou a vyšší společenskou morálkou je, aby si manželé byli především vědomi svých povinností vůči společnosti, která od nich požaduje řádnou výchovu a výživu jejich nezletilých dětí. Těmto společenským povinnostem musí proto manželé podřídit své zájmy osobní. Konec konců nelze ani dobře bez dalšího mluvit o hlubokém a trvalém rozvratu mezi manžely tam, kde oba manželé plní řádně své povinnosti vůči svým dětem, a v tomto světle se nám jeví uvedený předpis také jako institut společenské kontroly vykonávané soudem při zjišťování dosahu a rozsahu rozvratu...“

Toto ustanovení bývalého zákona o právu rodinném vycházelo ze zásady ochrany zájmu nezletilých dětí. Zásada ochrany tohoto společenského zájmu byla rozpracována do veškeré úpravy institutů rodinného práva, kde toho bylo zapotřebí. Je jisté, že i v úpravě rozvodu manželství musí být na zájem nezletilce pamatováno a jeho ochrana v úpravě vyjádřena. Je však velmi svízelné odpovědět na otázku, co v situaci rozvratu manželství je zájmem dítěte manželů, jejichž vztahy jsou rozvráceny. Tato nejasnost se projevuje i v citovaném úryvku z komentáře k zákonu o právu rodinném. Na jedné straně se tu mluví o tom, že zákon znemožňuje rozvod tam, kde by byl v rozporu se zájmem dětí z manželství vzešlých (a to i za předpokladu zjištěného rozvratu). Na druhé straně se poukazuje na to, že tam, kde rodiče řádně plní své povinnosti vůči dětem, nelze o rozvratu mluvit. Tyto dva názory vyslovené ovšem jedním dechem si vzájemně odporují. Pakliže by „nebylo možno konec konců o rozvratu mluvit“ nebyl by býval soud potřeboval k zamítnutí návrhu na rozvod odstavec druhý § 30 zák. o právu rod., ale byl by mu býval stačil odst. první. Tento názor však odporuje i samému pojetí rozvratu manželství, protože i odst. první § 30 zák. o právu rodinném rozuměl rozvratem rozvrat vztahu manželů (... nastal-li z důležitých důvodů, mezi manžely hluboký a trvalý rozvrat...). Zřejmě bylo tedy třeba vykládat bývalý odst. 2 § 30 zákona o právu rod., že skutečně šlo o ustanovení, podle něhož i za situace existujícího a zjištěného rozvratu bylo možno návrh na rozvod zamítnout, byl-li prokázán „vyšší zájem“ (zájem nezletilce) na zachování tohoto manželství.

Praxe ovšem ukazuje (a jak jsme naznačili též ad A) této hlavy), že téměř vždy rozvrat osobního vztahu manželů poškozuje zájmy dětí. Proto k praktickému použití tohoto ustanovení docházelo v poměrně malém počtu případů a někdy dosti násilným způsobem. Bohužel statistika nezachytila ty případy, kdy návrh na rozvod manželství byl zamítnut podle odst. 2 § 30 zák. o právu rodinném a později pak došlo k podání nového návrhu a manželství stejně zrušeno bylo. Jen takový průzkum by mohl jasně odpovědět na to, zda má či nemá nějakou praktickou cenu podobné ustanovení v zákoně uvádět.

Zákon o rodině již neuvádí takové či podobné ustanovení jako důvod pro zamítnutí návrhu na rozvod manželství. A v tom lze spatřovat podstatný rozdíl oproti dřívějšímu zákonu. V § 24 zákona o rodině se nyní pouze uvádí, že ... Při rozhodování o rozvodu musí soud přihlídnout zejména k zájmům nezletilých dětí. Zákonodárce se tu tedy zřejmě přiklonil k názoru, že tato formulace základní povinnosti soudu při rozvodu rodičů nezletilých dětí dostahuje k vyjádření zásady ochrany zájmu nezletilce v tomto řízení. Těžiště ochrany zájmů nezletilce pro rozvod rodičů pak ovšem leží především v úpravě práv a povinností rodičů k nezletilci podobu po rozvodu.

Samo pojetí uvedené druhé věty § 24 zákona o rodině se naprosto podstatně a výrazně odlišuje od bývalého druhého odstavce § 30 zákona o právu rodinném. Kdežto tam šlo o jednostrannou ochranu zájmu nezletilce — jen o ochranu před rozvodem manželství rodičů (proto, že šlo o důvod zamítnutí návrhu na rozvod, jak jsme uvedli), — v § 24 zákona o rodině jde o vyjádření širší myšlenky. V první řadě zřejmě již nejde o důvod, pro nějž by byl soud povinen zamítnout návrh na rozvod manželství. Je vůbec otázkou, zda by soud mohl za situace existujícího a zjištěného rozvratu, tak kvalifikovaného jak požaduje § 24 zák. o rodině, vůbec zamítnout návrh na rozvod s odůvodněním, že ... „přihlédl k zájmům nezletilce ...“. Podle našeho názoru by tak učinit nemohl a to proto, že rozvrat je kvalifikován jak důvod rozvodu manželství tak, že musí jít o rozvrat, pro nějž již manželství nemůže plnit svůj společenský účel. A hlavním společenským účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí (srov. článek II. zákona o rodině). Bude-li tedy prokázán rozvrat ve smyslu § 24 zák. o rodině, bylo by protimluvem říci, že přesto je v zájmu nezletilce manželství zachovat. Tu tedy zřejmě nový zákon opustil dřívější koncepci odst. 2 § 30 zák. o právu rod.

Nakonec jsme ponechali nejsvízelnější otázku — výklad ustanovení odst. 2 § 23 zákona o rodině, a to právě v souvislosti s § 24 téhož zákona.

Ustanovení § 23 zákona o rodině zní: „1. Státní orgány ve spolupráci se společenskými organizacemi a všemi občany jsou povinny napomáhat upevňování manželství a rodiny zejména tím, že předcházejí příčinám,

které by mohly vést k narušování povinnosti a trvalosti vztahů v manželství a v rodině. 2. Lehkomyslný poměr k manželství je v rozporu se zájmem společnosti. Proto lze ke zrušení manželství rozvodem přistoupit jen ve společensky odůvodněných případech.“

První odstavec citovaného ustanovení vyjadřuje především zásadu prevalence rozvodu, případně rozvratu manželství. Z hlediska systematického druhý odstavec tohoto ustanovení sice volně, ale přece jen do určité míry právě vzhledem k svému systematickému zařazení i širší formulaci navazuje na předchozí ustanovení. Oba odstavce vytvářejí celek, který je určitým obecným, uvozujícím ustanovením úpravy zrušení manželství rozvodem.

Důvodová zpráva pak ke vztahu § 23 a § 24 zák. o rodině zejména uvádí: „Ustanovení § 24 je nutno také vždy vykládat v souvislosti s ustanovením § 23 osnovy. Aby bylo možno dojít k závěru, že manželství neplní svůj společenský účel, bude zpravidla třeba vyčkat delší dobu. Pomíjivý a krátkodobý nesoulad mezi manžely nemůže být důvodem pro skončení manželství.“ Potud důvodová zpráva. O něco podrobněji pak tuto myšlenku vysvětlují autoři příručky „Zákon o rodině“, která v současné době představuje určitý „prozatímní“ komentář k novému zákonu. Zde se na str. 48 vychází zejména z myšlenky, že požadavek § 24 zák. o rodině — totiž zjistit zda manželství může či nemůže plnit svůj společenský účel nelze dříve než po uplynutí delší doby. Dále se tu také rozlišuje „narušení manželského soužití“ a „rozklad manželského společenství“ od pojmu rozvratu vztahů manželů. Toto rozlišování je naprosto správné a odpovídá formulaci odst. 2 § 23. Současně však důvodová zpráva, tak i tento citovaný výklad utvrzují nás v názoru, že odst. 2 § 23 zák. o rodině je, vzato z logického hlediska, nadbytečný. Pokud má význam, tak je to jen význam obecného, uvozujícího ustanovení, jež vyjadřuje určitý morální postulát. Nikdy by však nebylo možno např. zamítnout návrh na rozvod manželství jen na základě tohoto ustanovení. Co nás vede k této myšlence?

Základní předpoklad pro zrušení manželství rozvodem je uveden v § 24 a je jím vážný rozvrat vztahů mezi manžely, pro který nemůže již manželství plnit svůj společenský účel. Tato formulace vychází tedy z určitého základního morálního kritéria na situaci vztahů mezi manžely, kdy společnost považuje za morálně odůvodněno umožnit pomocí právního řízení zrušení tohoto manželství. Znamená to logicky tedy tolik, že prokázaná, objektivně existující situace odpovídající § 24 zák. o rodině je vždy společensky odůvodněným případem zrušení manželství rozvodem.

Z toho tedy vyplývá, že soud při odůvodnění zamítavého rozhodnutí rozvodu manželství bude toto muset vždy odůvodnit v první řadě tím, že nejde o rozvrat manželství ve smyslu ustanovení § 24 zák. o rodině

a proto že by tedy zrušení manželství nebylo společensky odůvodněno (jak vyžaduje odst. 2 § 23 zák. o právu rod.). Pokud by pak bylo podle okolností případu zapotřebí, mohl by soud mluvit ve zdůvodnění svého zamítavého rozhodnutí i o lehkomyšlném postoji k manželství atd.

Ovšem podle našeho názoru vše, co uvádí § 23 ve druhém odstavci, je možno interpretovat z ustanovení § 24 zákona o rodině. Logickým závěrem pak je, že v případě, kdy zde bude prokázána situace vážného rozvratu vztahů mezi manžely a manželstvím nebude již moci plnit svůj společenský účel, n e m ů ž e soud zamítnout návrh na rozvod manželství podle ustanovení § 23 odst. 2 zák. o rodině. Není tedy odst. 2 § 23 zák. o rodině obdobou bývalého odst. 3 a 4 § 30 zákona o právu rodinném.

Z náznaků důvodové zprávy i z příkladů uváděných v příručce Zákon o rodině vysvětluje ovšem, že toto ustanovení bylo motivováno zejména myšlenkou ochrany dlouholetých manželství, poté co byl v novém zákoně opuštěn význam viny na rozvratu manželství ve smyslu bývalého odst. 3 a 4 § 30 zákona o právu rod. Jak jsme se však snažili vyložit, je nová úprava velmi vzdálena tomuto dřívějšímu právnímu pojetí a vůbec ji nelze s předchozí úpravou ztotožňovat. *)

Vraťme se však ještě závěrem k problému posouzení otázky možnosti dalšího plnění společenského účelu manželství v konkrétním případě projednávaného rozvratu. Důvodová zpráva, jak jsme uvedli, naznačila, že k tomu, aby se s touto otázkou bylo možno v řízení vyrovnat, bude „zpravidla třeba vyčkat delší dobu“. Tento výklad by však, podle našeho názoru byl vlastně krokem zpět, oproti tomu, co jsme uvedli o výkladu dřívějšího pojmu „trvalého rozvratu“. Je zřejmé, že nejen časová délka trvání rozvratu, ale též jeho intenzita je měřítkem budoucí možnosti či nemožnosti plnění společenského účelu manželství. Důvodová zpráva hovoří též o tom, že „pomíjivý a krátkodobý nesoulad mezi manžely nemůže být důvodem pro skončení manželství“. Ovšem v takovém případě pak nejde ani o rozvrat v á ž n ý jak vyžaduje § 24 zák. o rodině a nebylo by tedy zapotřebí řízení o rozvod uměle protahovat, ale naopak bylo by na místě zamítavé rozhodnutí.

*) Srovnáme-li problematiku důvodů zamítnutí návrhu na rozvod manželství v našem zákoně o rodině s textem nového, platného polského rodinného kodexu, vidíme tam úpravu podstatně jinou. Odstavec 2 a 3 čl. 56 tohoto zákona zná v podstatě 3 důvody pro zamítnutí návrhu na rozvod manželství.

I za existence (doslova „avšak přes úplný a trvalý rozvrat...“) rozvratu soužití není možno povolit rozvod v případě, že by utrpěl zájem nezletilých dětí, nebo když z jiných důvodů by rozsudek o rozvodu byl v rozporu se zásadami společenského soužití. Konečně polský zákon ponechal v podstatě obdobnou úpravu našeho dřívějšího odst. 3 § 30 zák. o právu rod., čili setrvává na významu viny (a to výlučně viny jednoho z manželů) pro povolení rozvodu manželství proti vůli nevinného manžela.

Závěrem lze říci, že odhadnout a prokázat možnost dalšího společenského účelu manželství je otázkou značné zkušenosti soudců a všestranné znalosti nejen obecné společenské problematiky rozvratu a rozvodu manželství, ale též důkladné znalosti konkrétního řešeného případu. Tu pak je třeba si všestranně ozřejmit otázku v á ž n o s t i (tedy intenzity) rozvratu vztahů mezi manžely a na tom závisující (a z toho vyplývající) možnosti či nemožnosti plnění společenského účelu manželství.

Při zamítnutí návrhu na rozvod je zde totiž vždy určité nebezpečí (jak ukazují praktické zkušenosti), že manželství sice bude dále právně existovat, ale své funkce ve skutečnosti plnit nebude. Stane se proto tzv. manželstvím mrtvým, jež je konec konců společensky nežádoucím jevem. Obtížnost zamítnutí návrhu na rozvod manželství ukazovala již dosavadní praxe — počet návrhů na rozvod manželství, jež soudy zamítly, byl po celá léta velmi malý ve srovnání s počtem manželství rozvodem zrušených:

Srov. tabulku:

Rok	Počet zamítnutých žádostí o rozvod	Počet povolených rozvodů
1953	1193	11 414
1954	859	11 280
1955	985	13 756
1956	728	14 571
1957	905	14 348
1958	946	15 870
1959	773	15 631*)

Jako další předpoklad zrušení manželství rozvodem je třeba uvést pojednání a zejména ú p r a v u práv a povinností rodičů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu. Jde o jeden z předpokladů rozvodu manželství proto, že tato úprava nesmí chybět v rozhodnutí o rozvodu manželství rodičů nezletilého dítěte. Jelikož však jde o ucelenou, ovšem rozsáhlou a složitou problematiku, věnujeme jí celou následující hlavu naší práce.

O procesně právních předpokladech rozvodu manželství bude nyní dále pojednáno též samostatně.

*) Kučera, Srb: Rozvodovost v Československu v letech 1950–1959, Demografický sborník 1961.

C) PROCESNĚPRÁVNÍ PŘEDPOKLADY ROZVODU MANŽELSTVÍ A ŘÍZENÍ O ROZVOD MANŽELSTVÍ VŮBEC

Pojednání o základních otázkách rozvodu manželství bychom nemohli považovat za úplné, kdybychom alespoň stručně nenaznačili v této souvislosti právní problematiku procesní. Považujeme to za důležité zejména dnes, když řízení o rozvod manželství za účinnosti nových předpisů (zák. o právu rodinném a zejména pak občanského soudního řádu — zák. č. 99/1963 Sb.) nabylo od 1. dubna 1964 daleko většího významu, než tomu bylo dříve. Protože však těžiště našeho pojednání spočívá v rozboru především hmotněprávních otázek, bude zde poukázáno jen na podstatné otázky.

a) Kdo je způsobilý podat návrh na rozvod manželství a disponovat předmětem řízení

V řízení o rozvod manželství jde o to, aby byla rozhodnuta soudem otázka, zda manželství svým rozhodnutím zrušuje či nikoliv. Jak zrušení manželství, tak jeho nezrušení (což znamená další trvání právního stavu) je výlučnou a právně i společensky významnou *o s o b n í* otázkou subjektů manželství — manželů. Pokud mají manželé děti, nejsou tyto pochopitelně subjekty manželství. Jsou subjekty vztahu rodičů a dětí. O právech a povinnostech rodičů lze rozhodovat v podstatě bez ohledu na existenci manželství — pro konkrétní úpravu práv a povinností rodičů jsou většinou podstatné skutečnosti faktické, nikoli právní (právní vztah manželství je tu podstatný jen pro vznik otcovství na podkladě první domněnky otcovství viz § 51 zák. o rodině).

Občanský soudní řád v ustanoveních §§ 18–35 pod marg. rubrikou „účast na řízení“ uvádí základní úpravu jak postavení *ú č a s t n í k ů* v občansko-právním řízení, tak úpravu otázek postavení *o s o b z ú č a s t n ě n ý c h n a ř í z e n í*. V této souvislosti, a to z obojího hlediska, musí zde pak řešit i určitou problematiku oprávnění k podání návrhu na zahájení řízení. Pojem osob zúčastněných na řízení, jak vyplývá ze zákona je pojmem širším; pojem účastníků řízení pak pojmem užším.

Zahájení řízení o rozvod manželství je třeba považovat za jedno z ryze osobních práv občana (z důvodů, o nichž jsme se zprvu zmínili). O tom, kdy jiné osoby, které sice mají právo účasti na řízení, nikoli však právo řízení zahájit, pojednávají ustanovení §§ 32 a 35 o. s. ř. Občanské právo procesní zde tedy doplňuje hmotněprávní pojetí rozvodu manželství.

Již jsme se zmínili o různém pojetí prvku dobrovolnosti v otázce zrušení manželství. Z hlediska procesních ustanovení našeho práva, zejména těch, která se týkají osoby oprávněné podat návrh na zahájení řízení a dále pak

osob, které mohou mít účast na řízení, je tato problematika ještě širší a zajímavější.

Srovnejme si tedy všechny výchozí, základní zásady, z nichž tu konkrétní hmotněprávní i procesněprávní úprava vychází:

K uzavření manželství nemůže být zásadně nikdo proti své vůli donucen — samozřejmě ani rozhodnutím orgánů státní moci, ani kterýmkoli občanem.

Naproti tomu manželství může být zrušeno proti vůli osoby v manželství žijící. Nikdy však není možno zrušit manželství proti vůli obou manželů.

Na druhé straně ovšem nelze zrušit manželství podle našich předpisů pouze proto, že oba manželé si přejí, aby manželství bylo zrušeno (viz problematika tzv. smluvených rozvodů).

Řízení o rozvodu manželství spočívá v posouzení existence předpokladů pro zrušení manželství uvedeným právem hmotným (zákonem o rodině). Právo stanoví povinnost státnímu orgánu (soudu) posoudit, zda pro nastalý rozvrat může či nemůže manželství dále plnit svůj společenský účel (a to je otázka základní), případně spolu s uplatněním dalších hledisek (odst. 2 § 23, druhá věta § 24 zákona o rodině). Z toho plyne závěr, že poté, co řízení o rozvod již bylo vyvoláno, není — podle pojetí naší právní úpravy — otázka zrušení manželství (posouzení oprávněnosti či neoprávněnosti rozvodu) osobní záležitostí manželů, ale jde o věc širšího společenského dosahu. Proto, že právo počítá se společenskými funkcemi manželství a vyslovuje ochranu rodině i manželství, plní soudy při rozhodování o rozvodu manželství v podstatě význačné společenské úkoly:

Svémi rozhodnutími zrušujícími manželství zbavují společnost takových manželství, jež své společenské funkce již neplní a ani plnit nemohou a jsou tedy společenským jevem patologickým.

Svémi zamítavými rozhodnutími potvrzují možnost další existence manželství, které své společenské úkoly je schopno plnit. Tím soudy plní obecný požadavek ochrany manželství a rodiny. (V okamžiku, kdy by soudy byly nuceny zrušit manželství proto, že by jim právní předpis ukládal povinnost vyhovět manželům, kteří souhlasně o rozvod žádají, nemohly by soudy tuto svou funkci plnit.)

Konečně pak v průběhu obou řízení, jež v souvislosti se zrušením manželství rozvodem před soudem zpravidla proběhnou, mají soudy značné možnosti společenského výchovného působení, i určité možnosti prevence rozvodu manželství.

Problém je ovšem v tom, že všechny tyto úkoly mohou soudy plnit teprve tehdy, když je řízení někým vyvoláno — když je zahájeno (a to ať již jde o řízení o smíření manželů či řízení o rozvod manželství).

A tu se vraťme k tomu, co jsme zdůraznili o základním předpokladu

rozvodu manželství to jest o rozvratu manželství: že totiž jde především o rozvrat základních osobních vztahů manželů. Proto nepřisluší nikomu jinému — kromě samotných subjektů tohoto vztahu — manželů, projevit vůli směřující k tomu aby se někdo třetí, a to státní orgán, zabýval existencí a intenzitou tohoto rozvratu, a to za účelem zrušení manželství. Z toho pak právě vyplývají ona procesní ustanovení, která výslovně přiznávají právo na zahájení řízení o rozvod manželství (obdobně i zahájení řízení o smíření manželů) pouze manželům. Ovšem nejen to — jen manželům náleží právo dispozice řízením. To znamená, že nikdo další, i když má právo účastnit se řízení, nemůže v řízení o rozvod vzít návrh zpět. Ačkoli jinak je zapotřebí zásadně ke zpětvzetí návrhu souhlasu soudu, v řízení o rozvod jde o jednu z mála výjimek, kdy tohoto souhlasu zapotřebí není a soud jej vždy musí připustit (zde je soud vázán vůlí navrhovatele-manžela — srov. § 96 odst. 3 o. s. ř.). Ani nikdo jiný účastný na řízení (NV, prokurátor, nebo společenská organizace) nemůže trvat na tom, aby bylo v řízení pokračováno. I tento důsledek vyplývá ze základní výchozí úpravy — že totiž navrhnout rozvod manželství může výlučně jen některý z manželů. Zpětvzetí návrhu na rozvod manželství je upraveno v ust. § 96 o. s. ř., jenž je uveden v části třetí zákona, jež pojednává o úpravě řízení v prvním stupni.

Bylo by nemyslitelné, aby stejné zásady neplatily též pro řízení odvolací. Tedy i během odvolacího řízení může navrhovatel kdykoli vzít svůj návrh zpět za podmínek § 96 o. s. ř. Proto nemůže soud navrhovateli při zpětvzetí návrhu bránit. Ke zpětvzetí návrhu na rozvod manželství není nikdy třeba souhlasu soudu (tedy není ho třeba ani v řízení odvolacím). To, že i pro odvolací řízení platí § 96 o. s. ř., stanoví § 211 o. s. ř., ovšem nikoli výslovně. Podle tohoto ustanovení platí pro řízení u odvolacího soudu ustanovení o řízení před soudem prvního stupně, pokud není ustanoveno něco jiného (a pro tuto otázku nic jiného stanoveno není). Proto je možné zpětvzetí návrhu i během odvolacího řízení. Neomezená možnost dispozice předmětem řízení je tu v odvolacím řízení na místě ještě z tohoto důvodu: „Odvolání může podat účastník, jakož i prokurátor, národní výbor a společenská organizace.“ (§ 203 o. s. ř.) Toto ustanovení platí i pro řízení o rozvod manželství. Platnost tohoto ustanovení je myslitelná pro rozvod manželství právě ovšem jen za předpokladu, že navrhovatel může kdykoli, nikým neomezován, vzít svůj návrh na rozvod zpět. Kdyby tomu tak nebylo, mohlo by tu dojít k absurdním situacím. Tedy samozřejmě ani v odvolacím řízení nemůže nastat situace, že by manželství bylo rozvedeno proti vůli o b o u manželů.

V řízení o rozvod manželství jsou účastníky řízení zásadně pouze manželé — v postavení navrhovatele a odpůrce. Jen v případě, že z manželství tu jsou nezletilé děti, jsou účastníky řízení i tyto děti, ovšem jen

do té části řízení, která jedná o nezletilých dětech,*) tj. projednání práv a povinností rodičů k dětem pro dobu po rozvodu. Nezletilec nemá tedy dispoziční právo pokud jde o předmět řízení o rozvod manželství svých rodičů. I kdybychom vycházeli z toho, že soud zrušením manželství rodičů v řadě případů prospěje zájmům nezletilých dětí (např. tím, že umožní, aby děti v důsledku rozvodu rodičů byly vymaněny z nevhodného výchovného prostředí), nelze přiznat právo na zahájení řízení o rozvod manželství rodičů jejich nezletilému dítěti, z důvodů, které jsme již uvedli. V zájmu výchovy a ochrany nezletilce je totiž možno učinit řadu opatření, které napraví případné neblahé důsledky působení rozvratu manželství rodičů na dítě (tu soud zahajuje stejně řízení i bez návrhu — jde např. o úpravy podle ust. § 44 zák. o rodině apod.).

Z hlediska vymezení okruhu osob, které jsou účastníky řízení v §§ 90, 81, 94 o. s. ř.**) není ani národní výbor, ani společenská organizace a konečně ani prokurátor účastníkem řízení o rozvod manželství. Ustanovení §§ 32–35 o. s. ř. však NV, společenské organizace a prokurátorovi přiznávají právo účasti v řízení o rozvod manželství. Jak jsme již podrobně vysvětlili, nikdo z nich není způsobilý podat návrh na zahájení řízení o rozvod. Mohou tedy jen vstoupit do řízení již zahájeného, a to NV a prokurátor neomezeně, společenská organizace, prokáže-li zájem společnosti na tom, aby byla účastna konkrétního řízení o rozvod manželství.

O tom, jak se tato problematika promítá v řízení se vrátíme v podrobnostech později.

b) Řízení o smíření manželů

Řízení o smíření manželů je systematicky zařazeno v hlavě druhé o. s. ř., jež je nadepsána „Předběžná řízení“. Zde občanský soudní řád upravuje možnosti, které jsou soudu dány před zahájením kteréhokoli řízení k tomu, aby k zahájení řízení případně vůbec nedošlo. Prostředky, které jsou tu uvedeny jsou různé povahy a soud použije toho kterého z nich, jestliže to povaha případu vyžaduje resp. připouští. V případě řízení o smíření manželů jde však o takový prostředek prevence, který je obligatorní a tvoří tedy jednu z procesních podmínek řízení o rozvod manželství.

aa) Dříve než se budeme věnovat otázkám samotného řízení o smíření

*) Srov. Učebnice Občanského práva procesního, Orbis 1964, str. 46.

**) Zákon vymezuje okruh osob, které jsou účastníky řízení v podstatě trojím způsobem:

- a) Účastníkem řízení je navrhovatel (žalobce) a odpůrce (žalovaný) — § 90;
- b) účastníkem řízení je ten, koho zákon výslovně označuje za účastníka — § 90;
- c) účastníky toho řízení, které může být zahájeno i bez návrhů (výpočet těchto řízení je uveden v § 81), jsou kromě navrhovatele a odpůrce i ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno (§ 94 odst. 1).

Srov. Učebnice občanského práva procesního, Orbis 1964, str. 45.

manželů, povšimneme si ještě ostatních prostředků uvedených v hlavě I. části druhé o. s. ř. Případné použití jiných prostředků prevence než speciálního, tj. řízení o smíření manželů, se pochopitelně nemůže týkat vlastní otázky r o z v o d u manželství. Protože jde obecně o prostředky, které má soud k dispozici, aby se vůbec sporům předcházelo, je možno jich použít v různých otázkách rodinných vztahů. Pokud jde o případný vztah k rozvodu manželství, to je předejití sporu, šlo by tu vlastně o to, předejít v první řadě řízení o smíření manželů. Hmotněprávní předpoklady tohoto působení jsou zakotveny v § 23 zák. o rod., kde státním orgánům, tedy i soudům, je přímo uložena právní povinnost, aby ve spolupráci se společenskými organizacemi napomáhaly upevňování manželství atd. (srov. § 23 odst. 1 zák. o rod.).

Nejde tu o řízení, ale o činnost před zahájením řízení. Proto zde nelze použít ustanovení o účastnících řízení a jejich oprávnění k podání návrhu na zahájení řízení (§ 32 o. s. ř. atd.). Soud zde má v podstatě dvě možnosti, buďto podle povahy věci působí neformálně výchovně na účastníky sám (buď předseda senátu, či celý senát), nebo vyzve příslušnou společenskou organizaci, aby tato sama vhodně na účastníky působila.

Protože tu zatím v ů b e c nejde o otázku rušení či nerušení manželství, je možné, aby toto učinil státní orgán sám, když se o věci dozví. Toto působení není totiž zásahem do osobních práv občana (ryze osobním právem, jak jsme již zdůraznili, je podání návrhu na rozvod, tj. zrušení manželství). Jde tu tedy o to, že soud se bude snažit obvykle o zastavení procesu rozvratu manželství a předejití případnému rozvodu. (Soud zde má tedy stejné postavení jako kterýkoli jiný státní orgán, ovšem s tím rozdílem, že hmotněprávní ustanovení § 23 zák. o rod. má adekvátní procesní ustanovení jen pro soudy.) Je lhostejné, jakým způsobem se soud dozví o tom, že by bylo třeba učinit zásah ve smyslu § 59 o. s. ř. an. Rozhodně není podmínkou, aby se to dozvěděl od některého z manželů. Tak např. se to může dozvědět od některého z příbuzných manželů, od sociální pracovnice apod. Domnívám se však, že vždy v každém případě by v p r v é řadě se soud měl přesvědčit, zda se údaje o narušení manželství zakládají na pravdě. Protože však možnosti soudu jsou v tomto směru omezené (sám nemůže provádět nějaké „pátrání“) má prakticky jediný prostředek k tomu, aby do záležitosti pronikl, a to hovořit s dotýčnými manžely (v případě, že na narušení manželství upozorní třetí osoba či orgán). A tu se dostáváme k další problematice: vynucení dostavení se k soudu (osobní přítomnost) zde je nepřípustné (srov. § 60 o. s. ř.). Tak např. nelze vynutit na manželích, aby se dostavili k soudu na pohovor podle § 62 a násl. o. s. ř.

Rozhodně by nebylo vhodné, aby soud, aniž by hovořil se samotnými manžely (a ověřil si tak odůvodněnost upozornění na narušení manželských vztahů), použil ustanovení § 61 o. s. ř. a obrátil se na společenskou orga-

nizaci. Tak by totiž mohlo být někdy způsobeno více škody než užitku, zejména tehdy, když by upozornění třetí osoby (např. příbuzného) bylo nepravdivé, zveličovalo narušení manželství atp.

Ustanovení § 62 mluví o tom, že k pohovoru pozval předseda senátu někoho na návrh, ale že tak může učinit i bez návrhu... Znění tohoto ustanovení by tedy mohlo vyvolat určité pochybnosti v tom smyslu, zda by tu též analogicky nešlo o případ, kdy je jen výlučným právem občana určitou činnost soudu vyvolat. Jak jsme již uvedli výše, a z těch důvodů, o kterých jsme se zmínili, domníváme se, že zde soud může jednat i bez návrhu. K tomu bychom pak ještě chtěli dále dodat: kdyby zde soud nemohl jednat bez návrhu, bylo by mu prakticky, jakožto státnímu orgánu, znemožněno plnit povinnost stanovenou mu ustanovením odst. 1 § 23 zák. o rod. Osobní práva manželů jsou zde pak chráněna tím, že soud v těchto případech nemůže vynutit jejich přítomnost, takže nebudou-li chtít o věci jednat, nelze je k tomu donutit.*)

Problematika pohovoru podle § 62 a násl. v otázce narušení manželství je ovšem velmi složitá. Výklad jednotlivých ustanovení se nezdá být jednoduchým a jednoznačným. Jde však o otázky značně podrobné, a jak jsme uvedli v této kapitole, chceme se přidržet jen otázek základních.

Pokud jde o další prostředek upozornění (§ 65 o. s. ř.), je dost obtížné (nebo výjimečné) si představit, že by činnost některé organizace či orgánů vedla nebo mohla vést k porušení práv někoho jiného v tom smyslu, že by takto byl narušován vztah mezi manžely (resp. byl působen rozvrat). Když by však přece jen něco takového soud zjistil, byl by soud povinen upozornit dotýčný orgán či organizaci, a to opět ve smyslu ustanovení odst. 1 § 23 zák. o rod., že je tu přímou povinností napomáhat upevňování manželství a nikoli působit směrem k jeho rozvratu.

bb) Problematika řízení o smíření manželů podle § 70 a násl. se nám od všech předchozích prostředků prevence jeví naprosto odlišná a specifická. Řízení o smíření manželů podle § 70 o. s. ř. an. je základní procesní podmínkou řízení o rozvod manželství (výjimky taxativně uvádí zákon) a dalším jeho obecným znakem je, že není tak neformální jako předchozí prostředky prevence. Je-li tedy toto řízení procesní podmínkou řízení o rozvod manželství, není již jeho posláním je d n o z n a č n ě preventivní působení. Obligatorní povinnost podrobení se tomuto řízení je zde totiž

*) Pochopitelně, že kterákoli činnost ve smyslu § 23 zák. o rod. je nemyslitelná bez součinnosti manželů a jejich dobrovolné ochoty jednat se státním orgánem či společenskou organizací o otázkách svého manželství. Stanoví se tu tedy státnímu orgánu a společenským organizacím určité povinnosti, nikoli však práva. A to je respektováno i v o. s. ř. ustan. § 60, že přítomnost resp. součinnost účastníků žádným způsobem nelze vynutit.

prakticky stanovena pro každé rozvrácené manželství (až na výjimky uvedené v ustanovení § 71 o. s. ř.), kde má dojít k rozvodu. Zkušenosti ukazují, že v převažující většině případů obracejí se na soud s návrhem na rozvod manželé, kteří skutečně rozvodu dosáhnout chtějí, a kde obvykle jsou již prakticky splněny hmotněprávní předpoklady rozvodu — rozvrat manželství určité intensity atd. Tedy i nadále tito manželé (jejichž manželství již je rozvráceno) budou se obracet na soud nejprve s návrhem na zahájení řízení o smíření manželů, protože zákon jim prikazuje absolvovat toto řízení jakožto podmínku pro zahájení řízení o rozvod manželství. Tato společenská zkušenost a skutečnost, kterou nelze přehlížet, rozhodně tedy značně zeslabuje posílání tohoto řízení o smíření manželů jakožto prostředku prevence rozvodu manželství. (O řízení o smíření manželů jakožto o prostředku prevence rozvratu manželství vlastně prakticky ani mluvit nelze.) Zavedením řízení o smíření manželů zde zákonodárce zdůrazňuje vlastně to, že až do poslední chvíle se snaží společnost využít různých právních možností, aby k rozvodu nedošlo. Že tu pak zákonodárce sledoval ještě cíle jiné, o tom se zmíníme na konci této kapitoly.

Vyjděme nyní z toho, co jsme řekli úvodem, a podívejme se na problematiku účasti na řízení o smíření manželů.

Nejdříve k otázce zahájení řízení podle ustanovení § 70 a násl. K zahájení tohoto řízení může dojít pouze na návrh některého z manželů, jak výslovně stanoví § 70 o. s. ř. Je tedy vyloučeno zahájení tohoto řízení k návrhu někoho jiného. Účastníky řízení jsou tu výlučně oba manželé.

Jak je to s účastí prokurátora, národního výboru či společenské organizace na tomto řízení? Zdá se, že výklad zákona tu není tak jednoznačný, jak by se na prvý pohled zdálo. Jde o to, zda všeobecná ustanovení o účasti na řízení uvedená v §§ 32—35 o. s. ř. zde platí, či nikoliv. Tato ustanovení upravují otázky účasti na řízení. Nevztahovala by se tato ustanovení na jinou činnost soudu než na tu, kterou lze označit jako „řízení“. A tu se dostáváme k velmi svízelné otázce: Ustanovení o řízení o smíření manželů jsou uvedena pod obecnou marginální rubrikou „činnost soudu před zahájením řízení“ (podtrženo mnou S. R.). Tato činnost je však dále nazvána „Předběžná řízení“, na rozdíl od případů uvedených v předchozí hlavě nazvaných „Předcházení sporu“, a jsou tu uvedena jakožto předběžná řízení tři. *)

*) Smírčí řízení podle § 67 a násl. by bylo možno uvést pro projednání takové otázky vztahu mezi manžely, která by se netýkala situace rozvratu a toto řízení by tedy nesměřovalo k rozvodu manželství, ale k jinému cíli — k rozhodnutí o sporné otázce mezi manžely. Mohlo by tedy jít zejména o záležitosti, jež odst. 1 § 20 zákona o rodině označuje jako podstatné náležitosti rodiny. Tak např. by se jeden z manželů zdráhal druhého manžela informovat o nakládání se svým pracovním příjmem a chtěl, aby bylo dohodnuto, že bude odevzdávat na domácnost jen určitou částku. Druhý manžel

Názoru, že nejde o řízení samozřejmě svědčí některé argumenty. Je jím především argument systematický: Řízení o smíření manželů je upraveno ve speciální části zákona věnované činnosti soudu před zahájením řízení. Otázkám řízení v prvním stupni je věnována další část zákona, řízení ve druhém stupni opět další část zákona. Zákon tedy činnost soudu před zahájením řízení od úpravy vlastního řízení i formálně odděluje. Účast na smířcím řízení je zásadně nevynutitelná (s výjimkou řízení o smíření manželů), kdežto k účasti na řízení donutit lze, smířcí řízení nemůže nikdy skončit soudním rozhodnutím, ale jen smírem účastníků, řízení v prvním či druhém stupni je formální, předběžná smířcí řízení jsou neformální atd. — jistě by se našly ještě další a další vážné rozdílnosti.

Na druhé straně by tu ovšem některé argumenty opět svědčily názoru, že tu přece jen o řízení, byť specifické, jde. Specifikum tu vysvětluje již ze samotného obecného názvu „předběžné“ řízení. Mezi třemi druhy smířcích řízení, uvedených v §§ 67–73, jsou podstatné rozdíly. Ustanovení §§ 67–69 platí ve vztahu k oběma dalším obecně potud, pokud je speciální ustanovení připouští.

Nejvýznamnějším argumentem svědčícím pro názor, že tu sice jde o činnost před zahájením vlastního řízení, avšak o činnost spočívající již ve speciálním řízení předběžném, je toto: Když toto řízení skončí smírem, soud rozhodne, zda jej schvaluje (o tom soud rozhodnout musí). Schválený smír má účinky pravomocného rozsudku (srov. §§ 69 a 99 o. s. ř.). Toto ovšem neplatí pro řízení o smíření manželů.

V řízení o smíření manželů musí pak vždy dojít k projednání návrhu (neboť účast na tomto řízení vynutitelná je (srov. § 70 odst. 3 o. s. ř.) a závěr tohoto řízení může pak dopadnout buď tak, že se manželé usmíří, nebo že se neusmíří. Povinná účast na řízení o smíření manželů nás vede k názoru, že řízení o smíření manželů je třeba považovat za určité speciální řízení. Tu by se pak mohlo uvažovat o tom, že i pro toto řízení (tj. o smíření manželů) platí obecná ustanovení o účasti na řízení — § 32–35 o. s. ř., tedy že NV a prokurátor mohou do řízení vstoupit, společenská organizace však jen za podmínek § 33 o. s. ř., tj. když prokáže společenský zájem. Kdybychom však tento názor připustili, nutně bychom se museli vyrovnat s ust. § 68 odst. 2 o. s. ř. Toto ustanovení platí totiž i pro řízení o smíření manželů. A zde se mluví o tom, že soud vyžve k součinnosti společenskou organizaci..., jestliže je to účelné. To by tedy znamenalo, že společenská organizace nemůže sama vstoupit do řízení, i kdyby prokázala společenský

by však s tím nesouhlasil, k dohodě by nedošlo. Bylo by jistě možno navrhnout řízení podle § 67 a násl. o. s. ř. Smír, který by pak byl případně schválen, by ovšem měl povahu rozhodnutí, čehož důsledkem by byla jeho vynutitelnost.

Kdežto řízení podle § 70 a násl. o. s. ř. se vztahuje jedině k rozvodu manželství, splňuje pouze a výlučně funkci procesní podmínky řízení o rozvod manželství.

zájem, a že tedy o jejím vstupu v tomto případě rozhoduje podle své povahy soud a je pouze na něm, zda organizaci vyzve, či nevyzve k součinnosti. Je ovšem třeba poznamenat, že v případě kdy společenská organizace je soudem vyzvána k součinnosti, pak je k této součinnosti povinna, nemůže ji vzhledem k § 23 zák. o rodině odmítnout. (Na součinnost organizace podle odst. 2 § 68 o. s. ř. nelze přece vztahovat ust. odst. 3 téhož paragrafu. Společenská organizace tu přece není účastníkem řízení. Kdyby odst. 3 § 68 o. s. ř. nemyslel „součinnost účastníka“, ale kohokoli, pak by toto procesní ustanovení odporovalo, resp. bylo v rozporu s povinností stanovenou § 23 zákona o rodině.) Zbývá pak otázka: Je „součinnost“ společenské organizace účastí na řízení či nikoli? Domníváme se, že jde o dva odlišné pojmy, určující i odlišné postavení při řízení. „Součinnost“ zřejmě neznamená ještě účast na řízení tak, jak jí rozumí § 32 o. s. ř. a násl.

Ovšem ustanovení § 68 o. s. ř. je možno vysvětlit i jinak. Kdybychom se postavili na stanovisko, že ust. § 32–35 o. s. ř. pro řízení o smíření manželů platí, a to ve všech směrech, pak by smysl (resp. úmysl zákonodárcův) § 68 odst. 2 o. s. ř. bylo třeba spatřovat v něčem jiném. Tu by byl zřejmě zákonodárce vycházel z toho, že: Při účasti národního výboru se vždy předpokládá zájem společnosti (v řízení o smíření manželů by střežil NV zřejmě zájem nezletilce). Prakticky pak národní výbor má spíše možnost sám se dozvědět o tom, že se řízení o smíření manželů vede a do řízení vstoupit. Pokud se jakéhokoli řízení účastní (vstoupí do něj) prokurátor, vstupuje sem jako strážce socialistické zákonnosti. Opět je zde více praktických možností, jak by se prokurátor o tom, že se takové řízení vede, mohl dozvědět a vstoupit do něj. Postavení společenské organizace při vstupu do řízení je však jiné — musí prokazovat společenský zájem na své účasti na řízení. Už to by případně (i kdyby společenský zájem mohla prokázat) mohlo společenskou organizaci od vstupu do řízení (a zejména, jde-li o řízení o smíření manželů) odradit. A nejen to — na rozdíl od národního výboru či prokurátora — společenská organizace se prakticky často vůbec nedozví, že se nějaké řízení o smíření manželů (v němž by pro svou účast mohla prokázat společenský zájem) u soudu vede. Proto by bylo možno chápat ust. odst. 2 § 68 o. s. ř. jako takové, které ukazuje soudu příklady možností výchovného působení, tedy i to, když společ. organizace sama nevstoupí do řízení o smíření manželů (třeba proto, že o jeho konání neví) soud ji může sám vyzvat k součinnosti a nebude tu třeba prokazování společ. zájmu, který je zapotřebí při vstupu do řízení.

Tento výklad by tedy znamenal, že do řízení o smíření manželů může vstoupit (tedy účastnit se ho) jen národní výbor a prokurátor (a to i současně), kdežto společenská organizace může být součinná jen podle pokynu soudu.

Opačný výklad by pak byl ten, že jen společenská organizace může být

vyzvána k součinnosti, národní výbor ani prokurátor se pak tohoto řízení účastnit nesmí.

Věcná a místní příslušnost soudu v řízení o smíření manželů je dána ust. odst. 2 § 70 o. s. ř. Věcně příslušným je okresní (obvodní) soud, v žádném případě místní lidový soud (ust. odst. 2 § 67 platí pro jiná smířčí řízení než je řízení o smíření manželů).*) Místní příslušnost je dána tím, že se zde říká, že příslušný je soud, který by byl příslušný k řízení o rozvod manželství (tedy soud uvedený v § 88 písm. a) o. s. ř.).

Z toho, že pro řízení o smíření manželů neplatí odst. 3 § 68 o. s. ř. je patrné, jak již bylo řečeno, že osobní účast na řízení o smíření manželů je vynutitelná. Z účelu tohoto řízení, a sám název tohoto řízení určitý účel předpokládá, vyplývá, že řízení by se mělo uskutečňovat za současné přítomnosti obou manželů. V tomto řízení (stejně jako v řízení o rozvod) vystupuje velmi výrazně do popředí zásada přímosti, proto se předpokládá osobní účast manželů na řízení, což nebrání tomu, aby měli své advokátní zástupce (příp. obecně zmocněnce). Proto je dosti problematickou otázka jednání před dožádaným soudem. Vzhledem ke znění § 39 odst. 1 o. s. ř. by v tomto případě byl těžko prokazován zákonný důvod pro dožádání. Je jistě možné, aby některý úkon (za situace odpovídající § 39 o. s. ř.) provedl dožádaný soud. Ovšem ze smyslu tohoto řízení vyplývá, že si těžko lze představit, že by během řízení o smíření se nikdy současně před tímž soudem manželé nesešli. (V takovém případě by bylo toto řízení opravdu pouhou formalitou.)

Kdy soud upustí od řízení o smíření manželů?

Ustanovení § 71 o. s. ř., které uvádí případy, kdy od řízení o smíření manželů soud upustí a bude tudíž rovnou projednáván návrh na rozvod manželství, vychází právě zřejmě z myšlenky, že řízení o smíření manželů v žádném případě nemá být formalitou.

Formalitou, resp. formálním, by toto řízení bylo jistě v těch situacích, které zákon uvádí jako skutečnosti umožňující soudu upustit od řízení o smíření manželů — tedy výjimečně tu nebude zapotřebí pro řízení o rozvod manželství splnění jedné procesní podmínky.

To, že jde o výjimku, je třeba si velmi dobře uvědomit, abychom mohli správně vyložit § 71 o. s. ř., zejména vzájemný poměr odstavce prvního a druhého.

Jde o ustanovení stanovící výjimky, tudíž nelze toto ustanovení vykládat extensivně. Prvou skutečností, kdy řízení o smíření manželů neproběhne, je třeba to, že v posledním roce před podáním návrhu na rozvod manželství

*) Srov. § 23 zák. 38/61 o místních lidových soudech: „Místní lidové soudy neprojednávají spory pracovní a spory z rodinného práva.“

již řízení o smíření manželů b e z v ý s l e d n ě proběhlo. Zákon tu vychází z myšlenky, že by zřejmě nebylo účelné během poměrně krátké doby (kterou je doba jednoho roku) opakovat totéž řízení, které již jednou nevedlo ke kýženému výsledku (tj. ke smíru manželů), protože se během roku obvykle poměry manželů, jejichž manželství skutečně rozvráceno je, pronikavě nezmění.

Z tohoto ustanovení lze však dovodit ještě další závěry:

aa) v případě, že při řízení o smíření manželů ke smíru došlo, bylo by zapotřebí n o v é h o ř í z e n í o smíření, když by jeden z účastníků přece jen chtěl navrhnout rozvod;

bb) v případě, když v řízení o smíření ke smíru manželů nedojde, tj. když je bezvýsledné, je třeba podat nejpozději do roka (zřejmě ode dne posledního jednání, kdy nedošlo ke smíru) návrh na rozvod manželství. Byl-li by návrh podán až po této lhůtě, naloží s ním soud, jako by šlo o návrh na řízení o smíření manželů (viz § 72 o. s. ř.).

Obtížnější je výklad druhé skutečnosti, kterou uvádí ve svém prvním odstavci zmíněný § 71 o. s. ř. Tu se praví, že řízení o smíření manželů není třeba . . . „jestliže soud rozhodl, že se od tohoto řízení upouští“. Teprve další odstavec však stanoví skutečnosti, pro které může soud r o z h o d n o u t, že od řízení o smíření manželů upouští. Jsou jimi v podstatě skutečnosti dvě: Skutečnost, že řízení nelze provést, nebo skutečnost, že řízení by sice provést možno bylo, ale s nepřiměřenými obtížemi. Z jiných důvodů tedy soud nemůže rozhodnout, že upouští od řízení o smíření manželů. K tomuto výkladu nás v první řadě vede použití gramatického a logického způsobu interpretace. Dále nás k tomu vede ta zásada výkladu, již jsme předeslali: Jde totiž o ustanovení pojednávající o výjimkách a tudíž extensivní výklad tu nepřichází v úvahu. Konečně je třeba přihlídnout ke smyslu a poslání řízení o smíření manželství.

Z hmotněprávních i procesních ustanovení vyplývá, že je zde zájem na tom, aby v naprosté většině případů toto řízení proběhlo a jeho konání je pro řízení o rozvod manželství procesní podmínkou. To je vidět i z § 72, kde je pro soud stanoven zvláštní způsob odstranění nedostatku této procesní podmínky. Proto se nelze domnívat, že by byl možný výklad odst. 1 § 71 takový, že by soud i v jiných případech, než jsou uvedeny v odst. 2 téhož ustanovení mohl rozhodnout, že o řízení o smíření manželů se upouští. To by znamenalo neomezené možnosti soudu, neboť soud by zřejmě ani nijak podstatně nemusel své rozhodnutí zdůvodnit, tudíž by upustil od řízení o smíření manželů libovolně, kdykoli by se mu zachtělo. Toto jistě možné není, protože tím by zamýšlený smysl řízení o smíření manželů byl prakticky zcela setřen.

Aby tedy soud mohl ihned začít projednávat rozvod manželství, aniž

by bylo zapotřebí, aby vůbec proběhlo řízení o smíření manželů, je vždy zapotřebí předložit usnesení soudu o tom, že od tohoto řízení upouští (a to z důvodů uvedených v odst. 2 § 71 o. s. ř.). Jinak nebude zapotřebí, aby znovu proběhlo řízení o smíření manželů v těch případech, kdy návrh na rozvod manželství bude podán bezprostředně potom, kdy toto řízení bezvýsledně proběhlo, ovšem nejpozději do 1 roku od posledního ústního jednání řízení o smíření, jak jsme již uvedli.

cc) Vlastní průběh řízení o smíření manželů má řadu především praktických problémů (teoretickou problematiku jsme se snažili naznačit, pochopitelně že ne způsobem vyčerpávajícím).

Chtěli bychom stručně ukázat na některé problémy a srovnat situaci dřívějších pokusů o smír při rozvodu manželství a nového řízení o smíření manželů.

Již v r. 1953 byla Nejvyšším soudem vydána směrnice Pls 2/1963, v níž bylo soudům uloženo a zdůrazněno, že se v každém případě rozvodu mají pokusit manžele usmířit. Ve směrnici Nejvyššího soudu z r. 1962 Pls 2/1962 je znovu této otázky věnována pozornost. Nejvyšší soud tu poukazuje v prvé řadě na to, že o usmíření manželů je třeba dbát již ve stadiu, kdy je sepišován návrh na rozvod (např. advokát se o to má pokusit a vyznačit pak v návrhu, zda k pokusu o usmíření došlo). Hlavní těžiště tzv. pokusu o smír spočívalo však v práci soudu. Již při prvním ústním jednání byl soud povinen se o usmíření manželů pokusit a od těchto pokusů neměl upouštět ani v průběhu dalšího řízení v kterémkoli jeho stadiu. Soud měl pokud možno vystihnout vhodný okamžik, kdy by takový pokus o usmíření mohl mít naději na úspěch. Pokud jde o formální stránku, tu směrnice mimo jiné ukládala i povinnost soudu zaznamenat provedené pokusy o smír: „Soudy všechny své pokusy o usmíření zaznamenávají do spisu, a to podle jejich povahy buď v protokolu o ústním jednání, nebo úředním záznamem.“

Samozřejmě, že ani dříve neměly být tyto snahy soudu usmířit rozvádějící se manžele formální záležitostí. Mělo se k nim přistupovat se znalostí situace, zejména tam, kde se z okolností uvedených v návrhu na rozvod, či později i ze samotného průběhu řízení jevílo, že vztah mezi manžely není rozvrácen tak, aby zde nezbyvala určitá naděje na možnost smíru. Naopak, Nejvyšší soud pak k opačné situaci uváděl, že: „... se soud zpravidla nebude pokoušet o usmíření v těch případech, kde není naprosto žádná naděje na udržení manželství.“

První tzv. pokus o smír prováděl tedy soud, jak jsme již uvedli, při prvním ústním jednání. Bylo to poté, co soud si měl již možnost prostudovat návrh na rozvod manželství, případně odpůrcovu odpověď a učinit si alespoň základní představu o případu.

Dnes, při prvním ústním jednání v řízení o usmíření manželů podle § 70 a n. o. s. ř. může ovšem nastat situace jiná. Zde se totiž může prakticky

stát, že soud k prvnímu ústnímu jednání přistoupí bez naprosté znalosti případu, že pro něho bude případ „tabula rasa“. Proč k tomu může dojít? Podle našeho názoru bude totiž bezesporu vyhovovat požadavkům návrhu na zahájení tohoto řízení, který kromě obvyklých náležitostí (označení soudu, účastníků) nebude obsahovat nic jiného než konstatování, že návrhova- tel žádá soud, aby zahájil řízení o usmíření manželů. V takovém případě by se pak soud dozvídal o podstatných okolnostech případu až při prvním ústním jednání, byl by tedy prakticky na jednání nepřipraven a jeho činnost, spočívající v usmířování manželů, by tu zpočátku dopadala asi dosti formálně.

Nic ovšem nebrání tomu, aby návrh na zahájení řízení o smíření man- želů byl vybaven důkladněji — zejména, aby tu byly vylíčeny skutečnosti o vážném rozvratu vztahů mezi manžely, délka trvání manželství, počet nezletilých dětí narozených z manželství atd. V podstatě tedy to, co se jinak uvádí v návrhu na rozvod manželství.*)

Bude-li ovšem soud chtít v tomto řízení spolupracovat se společenskou organizací atd., bude zapotřebí jistě několika ústních jednání.

Domníváme se, že pokud má mít řízení o smíření manželů již od svého začátku důrazný dopad, měl by k němu soud mít možnost přistoupit začátku důrazný dopad, měl by k němu soud mít možnost přistoupit alespoň s určitou minimální znalostí faktů o konkrétním případě. Jinak je obava, aby nová úprava nevyzněla někdy v praxi formálně a nebyla občany chápána j e n jako prostředek, jímž se rozvod manželství prodlouží.

Praxe ukáže, zda je vhodnější provádět toto řízení v senátu, nebo zda je má provést předseda senátu sám (jako samosoudce). Obojí možnost je totiž přípustná (srov. § 70 odst. 3, který odkazuje na použití § 68 odst. 1 o. s. ř.). Jistě, že by bylo úspornější, aby toto řízení prováděl soudce sám, na druhé straně by však tato praxe mohla vést k tomu, že by řízení mohlo být chápáno spíše jako formalita, — občanům by se nezdálo tak důrazné, jako tehdy, zasedá-li celý senát (určité psychologické působení zde totiž nelze podceňovat). Uvažme ovšem, že zavedením řízení o smíření manželů bezesporu přibýlo soudům v oblasti rozvodu manželství práce. Jsme pře- svědčeni, že především dostatek času a klidu přispěje k tomu, aby toto řízení nedostávalo v praxi formální ráz. Nebudou-li ovšem soudcům vy- tvořeny i tyto objektivní podmínky, pak bude zřejmě význam řízení o smí- ření manželů spíše klesat.

dd) Konečně jsme se jen velmi stručně chtěli zmínit o rozhodnutí, jímž řízení o smíření manželů bude zakončeno. Alternativy jsou tu možné dvě: buď k usmíření manželů dojde, nebo k němu nedojde (bude tedy řízení bezvýsledné).

*) Srov. v tomto směru vzor návrhu na zahájení řízení o smíření manželů uvedený v čas. Zprávy advokacie, duben 1964, str. 106.

Dojde-li k usmíření manželů, soud nečiní žádné rozhodnutí. V tomto řízení není totiž zapotřebí, aby bylo vyneseno usnesení soudu o tom, že smír manželů se schvaluje, protože není v rozporu s právními předpisy nebo zájmem společnosti (o této problematice jsme se již výše zmínili). Je tomu tak proto, že soud by vlastně nikdy nemohl zde vynést rozhodnutí záporné, že totiž usmíření manželů neschvaluje. I zde je třeba vycházet ze zásady, že věc zrušení či další existence (trvání) manželství je věcí samotných manželů. Jestliže oba se vyjadřují v tom smyslu, že se usmířili, pak o tom nemůže státní orgán pochybovat, i kdyby ze všech okolností bylo zřejmé, že usmíření je formální a že materiálně rozvrat manželství existuje.

Ani v případě, že řízení o smíření manželů je bezvýsledné, tedy že k usmíření nedojde, soud o tom nevydá rozhodnutí.

Zřejmě v obou případech bude uveden příslušný závěr v protokolu při posledním ústním jednání a při rozvodovém řízení pak bude použito tohoto spisu.

Soud tedy — pokud jde o řízení podle § 70 a násl. o. s. ř. — rozhoduje usnesením jen v případě § 71 o. s. ř., kdy vydává rozhodnutí, že od řízení o smíření manželů se upouští z některého důvodu uvedeného v odst. 2 § 71 o. s. ř. Proti tomuto usnesení lze zajisté použít opravného prostředku — odvolání. Zde odvolání mohou podat účastníci, ale též prokurátor, národní výbor, společenská organizace, jen potud, pokud by prokázala společenský zájem na věci.

c) Řízení o rozvod manželství

Otázku zahájení řízení o rozvod manželství jsme již, pokud jde o podstatné věci, vyčerpali na předchozích stránkách, jednak v souvislosti s výkladem o účastnících a účasti na řízení, jednak v souvislosti s výkladem problematiky řízení o smíření manželů.

Jen o jedné praktické — a pro zahájení řízení o rozvod manželství podstatné otázce — je třeba se ještě zmínit. Je jí zaplacení soudního poplatku. Pokud poplatek není zaplacen, soud nezačne ve věci jednat (samozřejmě s výjimkou případů, kdy zde je osvobození od soudních poplatků). Zde je podstatný rozdíl mezi řízením o smíření manželů a řízením o rozvod. Kdežto prvé je bezplatné, druhé je zpoplatněno. Bezplatnost řízení o smíření manželů vychází z účelu tohoto řízení.

aa) Jaký je průběh řízení o rozvod manželství, resp. které jsou jeho výrazné rysy, a které změny tu nastaly proti dřívější právní úpravě?

Vzpomeňme nejprve dřívějšího ustanovení § 239 o. s. ř., které bylo v praxi ustanovením velmi používaným. Toto ustanovení neznamenal, že by naše právo bylo znalo tzv. smluvený rozvod. Šlo jen o určité procesní usnadnění projednání rozvodu manželství, zejména pokud šlo o stránku

dokazování: „Připojí-li se druhý manžel k návrhu na rozvod manželství a shodují-li se návrhy obou manželů co do viny na rozvodu, může se soud pro zjištění rozvratu a viny na něm omezit na výslech účastníků.“ (§ 239 zák. č. 142/1950 Sb.) Nový občanský soudní řád nezná vůbec nějaká zvláštní ustanovení pro řízení o rozvod manželství, jako znal předchozí o. s. ř. Nezná tedy ani takovéto zvláštní ustanovení pro řízení o rozvodu manželství. Není sice nikde stanoveno, že by nebylo možno se k návrhu na rozvod manželství připojit (že by to odpůrce nemohl učinit). Ovšem důsledky pro případné usnadnění dokazování rozvratu manželství takovéto připojení se k návrhu na rozvod mít nebude. Pro průběh řízení o rozvod platí tu obecné ustanovení platné v tomto směru pro každé řízení, že totiž: „Účastníci jsou povinni přispět k tomu, aby bylo dosaženo účelu řízení zejména tím, že pravdivě a úplně vyličí všechny potřebné skutečnosti, označí důkazní prostředky a že dbají pokynů soudu.“ (§ 101 odst. 1 o. s. ř.)

Skutečnost, že v řízení o smíření manželů ke smíru nedošlo, neznamená, že by tu vůle obou manželů zrušit manželství byla již tímto faktem (nebo zde není rozhodnutí) „prejudikována“. Odpůrce, který se s navrhovatelem v průběhu řízení podle § 70 o. s. ř. neusmířil, může v řízení o rozvod manželství projevovat snahu pro zachování manželství a uvádět všechny potřebné důkazy k tomu, aby případně návrh na rozvod manželství byl zamítnut, protože rozvrat odpovídající § 24 zák. o rodině nebyl shledán. Bezvýsledné řízení o usmíření je sice procesní podmínkou řízení o rozvod manželství, ovšem pokud jde o vlastní rozhodnutí o rozvodu, není jím nikterak soud vázán.

Konečně je třeba uvést ještě to, že bezvýsledné řízení podle § 70 a násl. o. s. ř. neopravňuje nikterak manžele k tomu, aby podali nějaký „společný“ návrh na rozvod manželství, tj. neopravňuje je k rozvodu tzv. smluveného, jak vyvěrá též z předchozí argumentace.

Dalším ustanovením, které za dřívějšího právního stavu bylo právě v řízení o rozvod manželství velmi často používáno, bylo ustanovení § 421 zák. č. 142/1950 (býv. o. s. ř.) o tzv. klidu řízení. Klid řízení nebyl úpravou speciální jen pro rozvod manželství, ale v tomto řízení bývalo velmi praktické a účelné jej použít. Když se soudu podařilo přesvědčit rozvádějící se manžele, aby oba navrhli klid řízení, znamenalo to vnesení určitého retardačního prvku do průběhu rozvodového řízení. Po tři měsíce nebylo lze nařizovat ústní jednání; teprve po uplynutí těchto tří měsíců mohl soud v řízení pokračovat, ovšem jen k návrhu některého z účastníků. Řízení pak zaniklo, nebyl-li takovýto návrh podán do jednoho roku. Použití tohoto ustanovení tedy dávalo manželům možnost se přece jen případně domluvit a usmířit právě v periodě klidu řízení. Osvědčovalo se zejména v případech, kde o rozvod bylo žádáno pod vlivem unáhleného rozhodnutí manželů.

Nový občanský soudní řád nemá sice již pojem „klid řízení“, ovšem po stránce obsahové má ustanovení až na nepatrné změny shodná s dřívějším klidem řízení. Jsou uvedena v souvislosti s přerušением řízení a skutečně tu též jde o jeden z důvodů přerušení řízení. Jsou to ustanovení §§ 110 a 111 o. s. ř. Opět se předpokládá shodný návrh účastníků, jímž je žádáno přerušení řízení. Jestliže pak jde o přerušení řízení o rozvod manželství, je soud vždy povinen tomuto návrhu vyhovět, čili je tímto návrhem účastníků vázán. V ostatních případech zkoumá, zda se návrh účastníků nepříčí účelu řízení či zájmu společnosti — a může mu tudíž případně i nevyhovět. Je pochopitelné, že u rozvodu manželství by se ani nemohl návrh účastníků na přerušení řízení přičít účelu řízení či zájmu společnosti.

I zde podle odst. 3 § 111 o. s. ř. po tři měsíce nelze ve věci jednat. Zákon sice umožňuje výjimku, jejíž použití však výslovně pro řízení o rozvod manželství zakazuje. Není-li návrh na pokračování v řízení podán do jednoho roku, soud řízení zastaví. Tedy situace je stejná jako za dřívějšího právního stavu. Je správné, že též nová právní úprava tuto možnost přerušení řízení dává, neboť nadále bude třeba, aby soud se snažil účastníky přesvědčit o vhodnosti podat návrh na přerušení řízení, tam, kde by se mohl domnívat, že by určitý „pohov“ v řízení o rozvod mohl přinést opětné sblížení manželů.

Směrnice Nejvyššího soudu Pls 2/1962, o níž jsme se již zmiňovali, uváděla řadu závěrů důležitých pro zdárný průběh řízení o rozvod manželství. Ve své době tato směrnice vlastně shrnula již určité existující zkušenosti soudů a doporučovala rozšířit jejich používání. Směrnice uvedla (a podrobně rozváděla) několik zásad, kterých měly soudy dbát v řízeních o rozvod manželství. Jako první uvedla zásadu nazvanou „součinnost s národními výbory a se společenskými organizacemi v úsilí na zachování a upevnění manželství“. Soudy byly velmi důrazně nabádány k tomu, aby uvažovaly o tom, zda by v konkrétním případě rozvodu nebylo účelné požádat o součinnost společenskou organizaci z pracoviště manželů nebo v místě jejich bydliště, aby byly v této své činnosti iniciativní, využívaly všech možností atd., viz zmíněnou směrnici ad A/1.

O problematice součinnosti, resp. účasti národního výboru, prokurátora či společenské organizace v činnosti soudu před zahájením řízení a v řízení o smíření manželů jsme se již zmínili.

Jak je tomu nyní s touto otázkou ve vlastním řízení o rozvod manželství?

Jako pro každé jiné řízení obecně i pro řízení o rozvod manželství předpokládá o. s. ř. možnost účasti na řízení, a to jak NV, tak společenské organizace (a prokurátora). Podrobně jsme již o této otázce pojednali (viz shora výklad o účastnících a účasti — §§ 32 a n. o. s. ř.).

Podle našeho názoru bude často praktičtější, že teprve v řízení o rozvod

manželství se bude účastnit NV či společenské organizace, spíše než v předchozím řízení o smíření manželů. Případně je ještě pravděpodobnější, že se bude účastnit řízení obou.

V řízení o rozvod manželství, z něhož jsou zde nezletilé děti, bude vždy vystupovat národní výbor, a to jako zástupce (opatrovník) nezletilce pro toto řízení. Národní výbor tu však, přesně viděno, nevystupuje takto ve vlastním řízení o rozvod manželství, ale v řízení o úpravě poměrů manželů k nezletilým dětem z jejich manželství pro dobu po rozvodu, které je s řízením o rozvod manželství spojeno (srov. § 113 o. s. ř.).*)

bb) Soud rozhoduje řízení o rozvod manželství vždy rozsudkem. Manželství je pak zrušeno dnem, kdy rozsudek o rozvodu nabyde právní moci. Tuto skutečnost je třeba si vždy velmi dobře uvědomit, protože pro různé právní situace je nesmírně významné vědět přesný den, kdy manželství zaniklo, či kterým bylo zrušeno (tak je tomu např. pro počínání lhůty 300 dnů pro vznik domněnky otcovství manžela matky k dítěti, jež se narodilo až po zániku manželství — § 51 zákona o rodině — nebo pro oznámení matričnímu úřadu, že rozvedený manžel přejímá zpět své původní příjmení — § 29 zák. o rodině a další). Přesný den zániku manželství je však třeba znát i z jiných důvodů. Od vynesení rozsudku o rozvodu manželství do doby jeho pravomocnosti může uplynout poměrně dlouhá doba (bude-li podán opravný prostředek) a tak se např. může stát, že manželství mezitím zanikne smrtí jednoho z manželů. (Jakým způsobem manželství zaniklo, je podstatná otázka zejména pro dědické nároky.) Ještě bychom našli další příklady, jimiž by bylo možno zdůraznit důležitost přesné vědomosti o dnu jímž manželství zaniká proto, že bylo rozvodem zrušeno.

Jakmile však tento okamžik (právní moci rozsudku o rozvodu) nastane, pak již nikdy nemůže být žádným způsobem manželství „obnoveno“, ledaže by bývalí manželé uzavřeli manželství nové.

Rozsudek o rozvodu manželství obsahuje dva výroky tehdy, je-li zrušováno manželství rodičů nezletilých dětí. Jeden výrok týká se zrušení manželství, druhým jsou upravena práva a povinnosti rodičů k nezletilým

*) Již po několik let se u soudů praktikují tzv. výjezdní zasedání, tj. taková zasedání, kde soudní jednání se koná před širší veřejností, např. na závodě, v obci v místnostech NV — před publikem, kterému účastníci či problematika případu je známá a blízká. Nejvyšší soud se ve své směrnicí o vhodnosti či nevhodnosti výjezdních zasedání, pokud jde o řízení o rozvod manželství vůbec nezmiňuje. Je známo, že některé soudy takovéto zasedání praktikují. Lze mít při nejmenším pochybnosti o vhodnosti tohoto postupu. Není náhodou, že např. zákon o místních lid. soudech, řízení ve věcech rodinných vyloučil z jejich kompetence. Toto ovšem není argument úplný. Přesto se domníváme, že přílišné zveřejňování patologie určitého manželství nepřispívá k řešení případu a někdy připomíná spíše středověké pranýře než moderní pohled na sociální problematiku rozvratu manželství.

dětem (nebo schválena jejich dohoda o těchto otázkách) — srov. § 26 zák. o rodině.

Oba dva tyto výroky musí být řádně v rozsudku odůvodněny (zde srovnej především § 25 zákona o rodině). Odůvodnění rozsudku o rozvodu manželství svým způsobem nabylo podle nových předpisů na důležitosti. (O některých otázkách se v tomto směru zmíníme později.) Aby odůvodnění bylo přesné a odpovídalo zjištěnému skutkovému stavu, umožňuje nově o. s. ř. (nikoli ovšem speciálně jen pro rozvod manželství) opravu odůvodnění.

Opravu provede soud tehdy, když o to účastník požádá ještě dříve, než rozhodnutí nabylo právní moci. Podmínkou, aby této žádosti mohlo být vyhověno je, že odůvodnění nemá podklad ve zjištění skutkového stavu (srov. § 165 o. s. ř.). O opravě může rozhodovat i odvolací soud, tehdy když první soud vydá usnesení, že návrhu účastníka na opravu odůvodnění rozsudku se nevyhovuje a účastník trvá na svém. Zřejmě rozsudek nenabyde právní moci, dokud nebude projednána otázka opravy odůvodnění druhým soudem a o ní rozhodnuto. Toto je velmi důležitá otázka v rozvodu manželství — jde opět prakticky o stejnou otázku, totiž kterým dnem manželství zanikne. Bude to zřejmě dnem, kdy odvolací soud vynese své rozhodnutí o opravě v odůvodnění — tehdy se rozsudek stane pravomocným (do té doby tedy manželství trvá).

Řádným opravným prostředkem pro rozvod je jako v každém jiném řízení i zde o d v o l á n í. Již jsme se zmínili o tom, že odvolání je kromě účastníků oprávněn podat též prokurátor, národní výbor či společenská organizace (za předpokladu, že prokáže na věci společenský zájem). Je to tak možné proto, že dispozice s předmětem řízení nadále zůstává plně v rukou navrhovatele (jen on může vzít kdykoli návrh na rozvod zpět).

* S otázkou odvolání nerozlučně souvisí otázka právní moci rozsudku (tedy i rozsudku o rozvodu manželství) a v důsledku toho též otázka dne, kterým manželství zanikne. Pravomocný rozsudek o rozvodu manželství je závazný nejen pro účastníky a pro všechny orgány, ale vůbec pro každého (srov. § 159 odst. 2 o. s. ř.). Je tedy např. závazný pro národní výbor, jako doklad potřebný pro uzavření nového manželství o tom, že dřívější manželství zaniklo. Pokud některý z oprávněných subjektů by měl právo k podání odvolání, potud by nemohla nastat právní moc rozsudku o rozvodu.*) To

*) K této otázce je uvedeno pod č. 70 rozhodnutí krajského soudu v Pardubicích z r. 1957 ve Sbírce rozhodnutí čs. soudů, ročník 1957: „přijal-li rozsudek o rozvodu manželství za manželku manžel, který sám rozvod navrhoval, nebyl manželce rozsudek řádně doručen a nezačala jí proto běžet ani lhůta k podání odvolání (§ 47 odst. 2, § 173 odst. 1 o. s. ř.).“

Zemřel-li manžel dříve, než rozsudek o zrušení manželství se stal pravomocný, zaniklo manželství ze zákona smrtí a nelze proto již rozhodovat o jeho zrušení rozvodem.“

znamená, že pravomocným je doručený rozsudek, jestliže všechny subjekty oprávněné k odvolání se ho účinně vzdaly (§ 207 o. s. ř.).

V souvislosti s odvoláním proti rozsudku o rozvodu manželství chceme se zmínit ještě o jedné otázce diskutované praxí i teorií již od vydání zákona č. 46/1959 Sb. Tehdy totiž došlo ke změně hmotněprávních i procesních předpisů o rozhodování o právech a povinnostech rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu. Až do 1. září 1959 se o těchto otázkách vedlo zvláštní opatrovnické řízení, zakončené vydáním usnesení. Teprve když toto usnesení nabylo právní moci, bylo možno pokračovat v řízení o rozvod manželství, resp. toto řízení ukončit.

Od účinnosti zákona 46/1959 Sb. rozhoduje se v obou otázkách (rozvodu i právech a povinnostech rodičů) v jednom řízení a rozhodne se též v jednom rozhodnutí, tj. v rozsudku o rozvodu. Tu přestala být jasná otázka působnosti odvolání na právní moc rozsudku, a to v tom směru, zda odvolání napadá rozsudek celý či jen ve výroku o právech a povinnostech rodičů. K tomuto problému se vyslovil Nejvyšší soud ve své směrnicí Pls 2/1962 takto: „Rozhodnutí soudu o rozvodu manželství účastníků a o právech a povinnostech rodičů k dětem a k jejich majetku na dobu po rozvodu tvoří jediný celek, který může nabyt pravomoci jen ve všech částech rozsudku současně...“ (podtrženo mnou S. R.). Z tohoto závěru vyplýval pak závěr další, jenž Nejv. soud uváděl, že totiž „odvolací soud projedná odvolání, ať je jím napadeno celé rozhodnutí, nebo jen některá jeho část, při ústním jednání, při kterém přezkoumá z úřední povinnosti i nenapadené části výroku rozhodnutí okresního soudu...“.

Tento názor znamenal tedy, že nebylo možno přiznat výroku o zrušení manželství v rozsudku o rozvodu právní moc — a tím umožnit zánik manželství — pokud nebyl pravomocným i výrok o právech a povinnostech rodičů pro dobu po rozvodu.

Tento názor nebyl praxí a zejména teorií jednoznačně přijímán, měl však opodstatnění v zákoně.

Dnes podle současného právního stavu je v této otázce situace o něco jasnější, ale taktéž beze zbytku jednoznačná odpověď zde není.

V čem spatřujeme určité vyjasnění otázky? Spatřujeme jej ve formulaci § 113 o. s. ř. v souvislosti s § 206 odst. 2 o. s. ř. Ustanovení § 113 o. s. ř. ve svém prvním odstavci přímo z zákona spojuje s řízením o rozvod manželství řízení o úpravě poměrů manželů k nezletilým dětem z jejich manželství pro dobu po rozvodu. Jde-li tedy o spojení, musely zde před spojením existovat dvě samostatné věci, s různým skutkovým základem, zákon sice kogentním způsobem nařizuje jejich projednání v jednom

řízení (tedy i jejich spojení), ale právě p r o t o, že mluví o spojení, respektuje to, že původně šlo o věci dvě.)*

Když pak zkoumáme odst. 2 § 206 o. s. ř. vidíme, že zákon počítá s takovými rozhodnutími soudu, kde v jednom rozhodnutí bude rozhodnuto o několika právech se samostatným skutkovým základem. Pro takový případ zákon výslovně stanoví, že právní moc výroku, který není napaden, není odvoláním dotčena. Vidíme na první pohled, že situace v právní úpravě je zde podstatně jiná ve srovnání s předchozím zákonným stavem. Proto většina argumentů svědčí pro názor, že výrok o rozvodu se stane pravomocným, i když bude projednáno odvolání co do výroku o právech a povinnostech rodičů k dětem pro dobu po rozvodu.

Spíše ojedinělým je v současné době názor, že tomu tak není, jak jsme právě uvedli. Tento opačný názor se opírá o hmotněprávní ustanovení, a to konkrétně § 26 odst. 1 zákona o rodině. Poukazuje se na to, že z formulace tu vyplývá, že práva a povinnosti rodičů jsou upravena „v rozhodnutí, kterým se rozvádí manželství rodičů...“, že jsou tedy jakýmsi způsobem do rozhodnutí vtělena, a že obě otázky vytvářejí jednotný celek.

Domníváme se, že takto vykládat odst. 1 § 26 zák. o rodině nelze. Slovy „v rozhodnutí...“ se tu zřejmě chce jen vysvětlit to, že o otázce práv a povinností rodičů se rozhodne současně a technicky v jednom rozhodnutí. Ovšem samo p o j e t í řízení a pojetí rozhodnutí řídí se předpisy procesními, což je logické. Tu nemůže hmotné právo na věci nic měnit. A procesní předpisy jsou, jak jsme vyložili, jasné. Otázku právní moci lze též vyložit jen pomocí interpretace procesních předpisů — vždyť jde o ryze procesní věc. A tento procesní stav nelze přece zvrátit hmotněprávními ustanoveními, které konec konců by bylo dost pochybné takto jednoznačně vykládat. Konečně se domníváme, že výklad, příklánějící se k tomu, že jde o dva výroky o rozdílných právech se samostatným skutkovým základem, odpovídá i praktickým potřebám života a je logický.

Mimořádné opravné prostředky — obnova řízení a stížnost pro porušení zákona — proti rozsudku o rozvratu manželství občanský soudní řád výslovně nepřipouští (srov. §§ 229 a 236 o. s. ř.).

V této kapitole neprobíráme otázku nákladů řízení. Jde sice o materii, náležející do sféry procesního práva, nespadá však mezi problémy procesněprávních předpokladů rozvodu, o nichž jsme tu chtěli pojednat především.

Stejně tak nezabýváme se již otázkami výkonu rozhodnutí. Byla by tu

*) Konečně porovnejme s textem dřívějšího příslušného ustanovení o. s. ř.: Jsou-li zde nezletilé děti, rozhodne soud rozsudkem, kterým vyslovuje rozvod manželství, současně též o právech a povinnostech rodičů k nezletilým dětem a jejich majetku; rozhodnutí může nabýt právní moci jen ve všech částech výroku současně (odst. 1 § 240 zák. č. 142/1950 Sb. ve znění zák. č. 46/1959 Sb.).

řada nadmíru zajímavých problémů, ovšem v souvislosti, v níž jsme v naší práci procesní otázky uvedli, vzdálili bychom se poněkud od daného tématu a zabíhali do zbytečné šíře.

*

Závěrem bychom chtěli shrnout poznatky o procesně právních předpokladech rozvodu ve srovnání s jeho hmotněprávními předpoklady stručně takto:

Již jsme se zmínili o tom, že pojetí úpravy podmínek rozvodu manželství v právní normě může být různé.

Rozdílná je také závažnost, kterou přikládá zákonodárce hmotněprávním či procesním ustanovením. I sledování účelu mohou být různé. Zejména v socialistickém právu lze pozorovat, že obvykle jedny (např. hmotněprávní) předpisy jsou jednodušší, zatím co druhým je přidáno na složitosti. V našem právu je v současné době zřejmá snaha přenést obtížnost rozvodu manželství do otázek procesních. Zejména vysvitá z toho, co jsme uvedli, určitá zdržovací metoda při projednání rozvodu. To znamená, že o rozvod manželství (jeho projednání) se protahuje na časově delší období a pochopitelně ve většině případů se zvyšují i náklady spojené s projednáním. To ovšem v praxi znamená, že k rozvodu bude přistupovat, na něm trvat a usilovně se ho domáhat jen ten, kdo bude přesvědčen, že rozvod je jediným možným řešením jeho životní situace. Půjde tedy o případy opravdu vážných rozvrátů manželství. Pak by ovšem nebylo správné vytýkat soudům, že ve většině případů dojdou k témuž výsledku, že totiž manželství rozvodem zruší.

ROZHODOVÁNÍ O NEZLETILÉM DÍTĚTI PŘI ROZVODU RODIČŮ

A) OBECNÁ PROBLEMATIKA

V celkovém počtu rozvodů manželství převládá u nás počet těch, kdy je rozvodem zrušeno manželství s nezletilými dětmi. Porovnejme statistické údaje za léta 1960–1962.

I. Rozvody manželství podle počtu dětí vzešlých z manželství a žijících

Rok	Celkem	Bezd. Manž.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
		manž. s dětmi									a více
1960	15 291	4809	10 482	5384	3347	1130	409	122	51	20	9
1961	16 427	5085	11 342	5659	3771	1249	403	147	63	29	12
1962	16 603	5027	11 576	5780	3849	1286	404	156	56	27	13

II. Rozvody manželství podle počtu žijících nezl. dětí

1960	15 291	5650	9641	5478	2888	887	275	79	23	8	3	—
1961	16 427	5991	10 436	5810	3258	966	273	86	26	13	3	1
1962	16 603	5987	10 616	6026	3229	953	268	95	27	13	4	1*)

Sečteme-li počet všech nezletilých dětí, jejichž rodiče se rozvedli, jde
v r. 1960 o 15 628 dětí,
v r. 1961 o 17 026 dětí,
v r. 1962 o 17 084 dětí.

Rozvod manželství stává se nepochybně důležitou společenskou otázkou, tam, kde z manželství žijí nezletilé děti. Postavení dítěte, zajištění jeho

*) Srov. Statistická ročenka ČSSR 1962, 1963 a 1964.

výchovy i materiální péče není v socialistické společnosti výlučnou osobní záležitostí rodičů. V okamžiku, kdy z rodinného soužití muže a ženy se narodí dítě, plní toto rodinné soužití významnou společenskou funkci výchovy dítěte (které ostatně socialistická společnost přikládá základní význam v systému výchovy dětí). I z tohoto hlediska je třeba chápat přísné odsouzení lehkomyšlného postoje k manželství. Lehkomyšlnost, nevážnost a neukázněnost v manželství nesrovnává se s principy socialistické morálky a zájmem společnosti. Tato zásada není v protikladu s tím, že rozlučitelnost manželství je jednou ze zásad socialistického rodinného práva.

Uvedené statistické údaje, zejména o počtu rozvodů manželství s nezletilými dětmi, ukazují v první řadě, že tento druh rozvodu je co do počtu převládající. Je tedy stěžejní problematikou v oblasti rozvodu právě rozvod rodičů nezletilých dětí. Dále pak počet rozvodů manželství rodičů nezletilých dětí svědčí o tom, že otázka postavení nezletilce při rozvodu rodičů tvoří důležitou společenskou a právní problematiku.

Rozvrat manželství je pro dospělého člověka bezesporu jednou z nejsvízelnějších osobních životních situací. Pokud tuto situaci řeší manželé rozvodem, jímž tedy po právní stránce rozvrat manželství vrcholí, skončí jejich právní manželské vztahy okamžikem, kdy rozsudek o rozvodu nabyde právní moci. V řadě případů končí tímto okamžikem i jakékoli osobní lidské vztahy mezi rozvedenými manžely. Nejsou časté případy, kdy by bývalí manželé setrvali nadále v určitých přátelských vztazích, stýkali se jako dobří známí apod. Nesoulad v citových otázkách, rozvrat životního společenství muže a ženy, jímž manželství je, jistě poznamenává většinu lidí v oblasti citové, psychické, morální. V tomto směru se často lidé dlouho „zotavují“ z případného životního neúspěchu. Někdy neurované poměry v manželství a jejich důsledky vedou k tomu, že lidé ztrácejí schopnost soustředění v práci. Jindy rozvrat manželství, případně rozvod, znamená pro určitého jedince takový životní problém, s jehož důsledky se osobně po léta nemůže vyrovnat.

Na druhé straně je ovšem rozvod manželství jediným možným, a svým způsobem morálním řešením uspořádání osobních a právních vztahů lidí tam, kde rozvrat manželství dospěl do situace, kdy další soužití manželů možné není. Je tomu tak tehdy, kdy manželství přestalo plnit své společenské funkce a není naděje, vzhledem k vážnosti rozvratu vztahů mezi manžely, že by tyto funkce mohly být obnoveny.

Uvedli jsme, že rozvod manželství řeší v první řadě otázku osobních vztahů manželů. Ať již vedou k rozvratu manželství objektivní či subjektivní důvody (nebo nejčastěji obojí), znamená rozvrat manželství určitou objektivní, reálnou situaci vztahů dvou subjektů — manželů. Jde o situaci, s níž se osobně morálně i právně manželé vyrovnávají jako rozumově

a životně dospělí jedinci, lidé, u nichž lze pravidelně předpokládat, že jejich charakterový vývoj je v podstatě ukončen.

Rozvrat manželství je, obecně vzato, konfliktní situací, nebo alespoň situací, kdy vztahy, které předpokládají zásadní souladnost, přestávají být souladnými a rozcházejí se. V manželství rodičů nezletilých dětí existují však vedle vzájemných morálních a právních vztahů manželů ještě další vztahy — morální a právní vztahy k dětem. Tyto vztahy jsou vždy tak či onak rozvratem manželství (a případným jeho rozvodem) rozrušeny. Rozvodem manželství zanikají jakékoli právní vztahy manželů (případně zůstává jen alimentární povinnost jednoho vůči druhému). Rozvodem manželů však zásadně nezanikají právní vztahy k jejich společným dětem a tedy i jejich vzájemný vztah jakožto rodičů těchto dětí).

Na rozdíl od manželů, kteří v rozvodu svého manželství jsou dospělými, aktivně jednajícími jedinci, hájícími především své zájmy, mají děti postavení jiné. Ony samy, protože jsou dětmi, nemohou nic na dalším osudu rodiny, v níž vyrůstají, změnit. Jsou v situaci rozvratu a rozvodu svých rodičů jen pasivními diváky. Většinou nerozumí tomu, proč se rodiče rozešli, nedovedou si odpovědět na otázky, o nichž dříve či později začnou přemýšlet. Uspořádání jejich dalšího života, materiální péče o ně, ale především výchovy, citového často i zdravotního a psychického rozvoje jejich osobnosti, vychází nadále z toho, že rodiče se rozešli.

Společnost ve své zákonodárné činnosti i právní praxi je povinna maximálně hájit zájem nezletilých dětí. Proto i pro oblast rozvodu manželství rodičů nezletilců musí stanovit takové právní záruky, které sice nemohou odstranit všechny neblahé důsledky rozvratu a rozvodu manželství pro nezletilce, ale mohou tyto důsledky zmírnit.

B) PRÁVNÍ OCHRANA ZÁJMŮ NEZLETILCE PŘI ROZVODU RODIČŮ

a) Prostředky ochrany nezletilého dítěte před rozvratem manželství rodičů jsou minimální. Je zde sice obecná povinnost prevence — předcházení příčinám rozvratu manželství — jsou tu dále určité možnosti působení na manžele-rodiče — pomocí společenských organizací, soudu — jak jsme se již zmínili. Ovšem to všechno jsou prostředky velmi omezeného charakteru, působící nápravu jen v malém počtu případů. Před rozvratem manželství mohou nezletilce ochránit jen jeho vlastní rodiče. Jak jsme se již zmínili, právo pamatuje na to, jak alespoň zmírnit důsledky rozvratu či rozvodu manželství rodičů. Nebudou-li povinnosti rodičů v důsledku rozvratu manželství řádně vůči dítěti vykonávány, bude zapotřebí postavení

dítěte upravit soudním rozhodnutím. Obvykle na tyto případy bude dopadat ustanovení § 50 zákona o rodině:

„1. Nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu, upraví soud i bez návrhu jejich práva a povinnosti, zejména rozhodne, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.

2. Ustanovení § 26 až 28 platí tu obdobně.“

Toto ustanovení má charakter ustanovení obecného, tedy bude např. použito i v případech, kdy rodiče dítěte vůbec manžely nejsou. Stejně tak bude použito v případech, kdy půjde o rodiče-manžely. A potom prakticky vždy tu bude situace rozvratu vztahů mezi manžely, protože jinak by zřejmě v plnění rodičovských povinností poruchy nenastaly a nebylo by tedy práva a povinnosti rodičů zapotřebí upravovat soudním výrokem. Jak vyložit v tomto ustanovení pojem „nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu“. Je třeba jej chápat v užším smyslu, tj. že by šlo pouze o případ, kdy rodiče spolu nebydlí, či by mohlo jít též o případ, kdy zde není naplněn požadavek „spolužití“ manželů-rodičů, ve smyslu ustanovení § 18 zák. o rodině, tedy spolužití v širším slova smyslu? Domníváme se, že je tu třeba pojem „nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu“ chápat zejména pokud jde o manžele, právě v širším slova smyslu. Vždyť nejsou ojedinělými případy (vzhledem k nedostatku bytů), že manželé spolu nebydlí, a přesto lze mezi nimi mluvit o spolužití. A stejně tak naopak, stane se, že manželé-rodiče, bydlí sice v tomtéž bytě, ale pro nastalý rozvrat jejich vzájemného osobního vztahu je spolužití rozvráceno, resp. nelze o něm vůbec v konkrétním případě mluvit. Když se pak tato situace projeví i ve vztahu k dětem, zejména obvykle pokud jde o poskytování prostředků na výživu dětí ze strany jednoho z rodičů, pak je třeba na základě ustanovení § 50 zák. o rodině práva a povinnosti rodičů v zájmu ochrany nezletilce upravit. Co a jak konkrétní soud upravuje je zde obdobné jako při rozvodu rodičů (použije se totiž obdobně §§ 26–28 zák. o rod.), o této problematice budeme podrobněji mluvit dále.

Někdy ovšem má rozvrat manželství rodičů tak neblahý vliv na výchovu dítěte a tak se zhorší jeho osobní postavení, jsou-li přímo porušovány povinnosti rodičů, že je třeba učinit v zájmu ochrany nezletilce potřebný zásah přímo do výkonu práv rodičů. Opět jsou použita ustanovení obecná (zejména § 44 zák. o rodině) jako v každém jiném případě porušování povinností při výkonu práv a povinností rodičů. V řadě případů nám tedy tato obecná ustanovení, která zákon stanoví v zájmu ochrany nezletilce, dopadají i na případy, kdy společenskou příčinou zhoršeného postavení nezletilce a důvodem zásahu, který je určen v zájmu jeho ochrany, je rozvrat vztahů v manželství rodičů.

b) Zákon se ovšem nespokojuje jen s obecnými ustanoveními, ale pro případ rozvodu manželství rodičů (kterýžto chápe již jako určitý případ

speciální) stanoví další prostředky ochrany práv nezletilého dítěte, jež se z manželství narodilo.

O problematice bývalého odst. 2 § 30 zák. o právu rodinném jsme již obsírně pojednali v předchozí hlavě a provedli jsme porovnání s dnešním právním stavem.

I dnešní, proti dřívějšímu stavu změněná formulace, tj. poslední věta ustanovení § 24 zák. o rodině, vyjadřuje ochranu zájmu nezletilce při rozhodování o rozvodu rodičů. Při rozvodu rodičů nezletilých dětí se tedy soud musí vždy zabývat zájmy nezletilců (a jejich ochranou) ve dvou rozdílných souvislostech. V první řadě musí položit otázku v zájmu nezletilce do souvislosti se zhoršením manželství rodičů rozvodem, tj. z hlediska § 24 zák. o rodině. Teprve když soud dojde k názoru, že manželství rozvodem zruší, pak je povinen vždy vyřešit otázku postavení nezletilce po rozvodu rodičů, určit výkon práv a povinností rodičů k dítěti pro tuto dobu (bude tedy rozhodovat podle §§ 26 a 27 zák. o rodině).*)

C) ROZHODOVÁNÍ O PRÁVECH A POVINNOSTECH RODIČŮ K DÍTĚTI PRO DOBU PO ROZVODU

Jednání o právech a povinnostech rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu bývá velmi často nejsvízelnějším úsekem rozvodového řízení. Pro soud, pro rodiče a konečně i pro dítě je ideální, pokud tyto vztahy jsou řešeny v klidu a ve shodě, než když je situace vyhnána, tak říkajíc, na ostří nože. Proto i dřívější předpisy pamatovaly na to, že rodiče mohou učinit o těchto právních otázkách dohodu, která ovšem, aby mohla stát na místě soudního rozhodnutí, musela být schválena soudem (samozřejmě že pro soud základním měřítkem pro schválení či neschválení takové dohody byl zájem nezletilce). Když však k dohodě nedošlo, nebo byla taková, že jí vzhledem

*) Ještě za platnosti dřívějšího zákona o právu rodinném byla kdysi diskutována otázka, zda by případně pro řízení o rozvod bylo použitelné rozhodnutí o právech a povinnostech rodičů k dítěti, učiněné ještě před zahájením řízení o rozvod podle obecných předpisů. Tato diskuse byla vedena ovšem ještě za situace, kdy o této otázce se i při rozvodu manželství jednalo ve zvláštním řízení opatrovnickém a rozhodovalo ve zvláštním rozhodnutí. Bylo to tedy před novelou — zákonem č. 46 z r. 1959 Sb. (jak jsme se zmínili v předešlé kapitole). Již tehdy bylo v teorii i konečně v praxi konstatováno, že je správné při rozvodu rozhodnout o právech a povinnostech rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu znovu. Po novele, zák. č. 46/1959 Sb. byla pak už situace jasná tím, že je třeba rozhodnout v rozsudku o rozvodu.

Někdy ovšem v konkrétním případě je soud na pochybách kolikrát má rozhodovat, když o právech a povinnostech rodičů k nezletilci rozhodne sice podle § 50 zák. o rodině, ale už v době, kdy počalo běžet řízení o rozvod rodičů nezletilce. Domníváme se, že i tu je třeba rozhodnout znovu, a to zejména z formulačních důvodů; vždyť zde jde o spojení dvou řízení, které nastává obligatorně ze zákona a v rozhodnutí (v rozsudku) musí se toto spojení projevit.

k ochraně zájmů nezletilce soud nemohl schválit, bylo zapotřebí, aby soud sám rozhodl.

Tento princip zachovává i nová právní úprava, je však oproti dřívějším předpisům ještě více zesílen. Dříve totiž o dohodě rodičů mluvily pouze předpisy procesní — občanský soudní řád, kdežto zákon o právu rodinném se v souvislosti s rozvodem o dohodě rodičů o právech a povinnostech k dítěti nezmiňoval. Nový zákon o rodině výslovně v odst. 2 § 26 zák. o rodině tuto otázku upravuje. V praxi soudy většinou se snaží o to, aby k přijatelné dohodě došlo, snaží se rodiče přesvědčit, že smírná cesta je tu nejprospěšnější.

Kterých otázek se zásadně týká dohoda či rozhodnutí soudu podle § 26 zák. o rodině? Zásadně jde o dvě otázky, kterému z rodičů bude dítě svěřeno do výchovy, a jak druhý rodič se bude podílet na poskytování výživného pro dítě. Pokud jde o styk tohoto rodiče s dítětem, dohoda o této otázce schválení soudu nepotřebuje; soud sám tu rozhoduje jen výjimečně (srov. odst. 2 § 27 zák. o rodině).

a) Kterému z rodičů svěří soud nezletilce do výchovy?

aa) V těch případech, kdy se rodiče na této otázce nemohou spolu dohodnout, a nezbyvá tedy nic jiného, než aby rozhodl soud, jde o rozhodování obvykle velmi obtížné. Nejobecnějším vodítkem tu je pro soud „zájem dítěte“. Určit však, co v konkrétním případě je a co není v zájmu dítěte, nelze bez použití dalších kritérií. Základní zásady v tomto směru byly svého času uvedeny Nejvyšším soudem ve směrnici Pls 2/62. Nejvíce se tu zdůrazňuje schopnost a možnost výchovy dítěte u toho z rodičů, kterému se dítě svěruje. Toto výchovné působení má pochopitelně odpovídat obecným požadavkům, tak jak jsou vyjádřeny v zákoně o rodině, zejména v § 31 tohoto zákona. Proto je zapotřebí, aby soud provedl svá šetření velmi odpovědně a všestranně. Před velmi obtížným úkolem stojí soud tehdy, shledá-li po všech těchto šetřeních, že předpoklady pro další výchovu dítěte jsou stejné jak u otce, tak u matky. V praxi soudů během uplynulých let převažují případy, kdy dítě je svěřeno pro dobu po rozvodu matce: V r. 1962 byly nezletilé děti svěřeny otcům v 1020 případech — šlo celkem o 1514 dětí. Matkám byly svěřeny v 9617 případech a jednalo se o 14 867 dětí. Tato praxe není ovšem náhodným jevem, ale odpovídá určitým požadavkům v oblasti citové výchovy dětí i požadavkům praktické osobní péče, kterou je třeba zejména dětem mladším věnovat. I Nejvyšší soud se ve zmíněné směrnici k této otázce vyjádřil: „Z hlediska zájmů dítěte je nutné přihlížet i k přirozenému vztahu matky k dítěti, o něž se starala od jeho útlého věku obvykle od jeho narození a jemuž může věnovat náležitou osobní péči. Za předpokladu, že matka je řádnou pracující ženou,

schopnou zajistit v dalších letech také výchovu dítěte v pokrokovém duchu, je zpravidla v zájmu dítěte, aby jí dítě bylo svěřeno do výchovy.“

Domníváme se, že základní myšlenky, z nichž praxe svěřit dítě především matce, jsou správné. Přesto někdy vidíme, že výsledky výchovy dítěte u matky nejsou takové, jaké bylo možno vzhledem ke všem zjištěným okolnostem při rozhodování předpokládat. Proč tomu tak je? Zejména proto, že vztahy mezi dítětem a rodičem nejsou neměnné, nelze je chápat staticky. I život dospělého člověka není neměnný. Mladá matka, která při rozvodu svého manželství je plná odhodlání a dobrých úmyslů zajistit svému dítěti maximální podmínky zdárného vývoje, může být v pozdější době postavena před nejrůznější životní úskalí. Může jimi být změna životních poměrů způsobená ekonomickými, pracovními nebo citovými (psychickými) příčinami, nemocí vlastní či dítěte a řadou dalších příčin. Nebo je zde nedostatek odhadu vlastních sil — rodič, jemuž je dítě svěřeno své síly přecení a později buď z určité hrdosti či „trucu“ nechce sobě ani okolí přiznat, že na výchovu dítěte nestačí. Nejtěžší důsledky přinášejí ty případy, kde úsilí získat při rozvodu do své výchovy dítě, je motivováno nikoli citovým vztahem k němu a opravdovým zájmem o jeho výchovu, ale důvody jinými, tak říkajíc, utilitaristickými. A může se stát, že soud tyto dobře zamaskované důvody neprohlédne a uvěří v poctivé úmysly rodiče, jemuž dítě svěruje. Obvykle teprve doba pozdější ukáže, že se soud při svém rozhodování mýlil. Prakticky se takové utilitaristické důvody vyskytují dva: jednak důvod finanční, jednak důvod bytový. Důvod finanční spočívá v tom, že rodič si někdy vypočítává, že bude snázeji existovat, když ke svému příjmu bude ještě pravidelně dostávat výživné na děti, a to v takových případech, kdy je zřejmé, že výživné bude dosti vysoké a rodič je již předem rozhodnut, že část jej spotřebuje pro sebe. Ovšem, ještě více bývá rodič ovlivněn důvodem „bytovým“ — totiž tím, že při rozhodování o dalším užívání bytu po rozvodu manželů musí soud vzít zřetel na zájmy nezletilých dětí. (Srov. odst. 3 § 177 obč. zák.) V tomto směru i dřívější praxe, vycházející z § 55 zák. č. 67/1956 Sb. o hospodaření s byty, který tuto otázku upravoval, do 1. 4. 1964 umožňovala v podstatě tomu z manželů, jemuž byly svěřeny po rozvodu děti do výchovy, nadále bytu užívat.

Případy, kdy by rodič byl veden převážně takovými důvody v úsilí získat dítě pro sebe, jsou naštěstí řídké.

Hledisko, z něhož soudy vycházejí, když svěrují dítě matce, se ve většině případů osvědčí právě tam, kde je zapotřebí rozhodnout mezi rodiči, jejichž předpoklady k výchově dítěte jsou stejné. *)

*) Ve srovnání s naší právní úpravou otázky, komu svěrit dítě v případě, že rodiče spolu nežijí (rozvod nebo z jiného důvodu), je velmi odlišná, přitom však zajímavá

bb) Důsledkem toho, že soud je při svém rozhodování veden v první řadě zásadou ochrany zájmu (výchovného) dítěte, je, že jen zcela výjimečně soud rozdělí mezi rodiče sourozence. „Zájem dětí vyžaduje, aby v případě rozchodu rodičů byly svěřeny společně témuž rodiči, aby se mezi nimi udržely sourozenecké vztahy“ — uvádí Nejvyšší soud ve své směrnicí Pls 2/62. Praxe soudů ovšem po celá léta v tomto duchu rozhodovala a obvykle soud ani neschválil dohodu rodičů, kterou si sami mezi sebe chtěli děti rozdělít, s odůvodněním, že takováto dohoda by odporovala zájmům nezletilých dětí-sourozenců, svědčí statistické údaje. V letech 1960–1962 bylo při rozvodu rozhodováno celkem o 32 469 nezletilcích-sourozencích.

cc) Někdy však soud z prokázaných skutečností dojde k názoru, že je v zájmu dítěte, aby nebylo svěřeno žádnému z rodičů. Nezbyvá pak, než uvažovat o tom, zda nezletilec bude svěřen do výchovy třetí osobě, či do péče ústavu.

Podle jakých zásad bude v takových případech soud postupovat? Zákon o rodině vyjadřuje svými ustanoveními pojetí poměru rodinné a kolektivní výchovy. Význam rodinné výchovy je několikrát zdůrazněn v zákoně a konkrétní ustanovení dávají právní předpoklady tomu, aby dítěti, které nemůže vyrůst ve vlastní rodině, byla umožněna případně rodinná výchova v rodině cizí.

Již předchozí praxe se přikláněla k tomu, aby soud uvažoval o svěřeni dítěte do rodiny — osobě třetí, v případě že pro dobu po rozvodu z nějakého důvodu nemohl svěřit dítě do výchovy ani jednomu z rodičů.

I toto stanovisko je vyjádřeno ve směrnicí Nejvyššího soudu Pls 2/1962:

„V zájmu dětí bude někdy žádoucí, aby s ohledem na jejich řádný vývoj byly svěřeny do výchovy nikoli rodičům, nýbrž jiným příbuzným, nejčastěji prarodičům dítěte. Tak tomu bude tehdy, jestliže žádný z rodičů nezajišťuje řádnou výchovu dítěte. Je třeba přihlížet i k tomu, že výchovné prostředí může nepříznivě ovlivňovat manžel nebo druh rodiče dětí natolik, že bude v zájmu dětí, aby byla dána přednost výchově u prarodičů. Tak tomu bude

úprava maďarského zákona o manželství, rodině a poručenství č. IV. z r. 1952. Zde se v čl. 76 říká: „V případě neshody mezi otcem a matkou rozhodne soud o opatrování dítěte. V takovém případě dítě mužského pohlaví, které dosáhlo věku šesti let bude pravidelně svěřeno otci, dítě pohlaví ženského a dítě pohlaví mužského, které ještě nedosáhlo šesti let budou svěřeny do opatrování matce. V zájmu dítěte je ovšem možno se odchýlit od těchto disposic, a zejména svěřiti opatrování dítěte někomu třetímu.“

Klady a zápory této právní úpravy může ukázat jen rozbor praktických zkušeností s tímto ustanovením v MLR. Domníváme se, že bez podrobnějšího studia a znalostí této praxe je obtížné toto ustanovení hodnotit. Přece však na první pohled lze říci, že ani tato úprava není jednoznačná a může též přinášet řadu obtíží.

zejména tehdy, jestliže tito prarodiče splňují ve všech směrech předpoklady řádné výchovy dětí a tuto řádnou výchovu již osvědčili péčí o tyto děti od jejich útlého věku.“

Zákon o rodině usnadňuje řešení takových případů tím, že v ustanovení § 45 dává právní předpoklad pro svěření dítěte do výchovy jiného občana (předchozí právní předpisy takové výslovné ustanovení neměly).

O svěření dítěte do výchovy ústavní (pro dobu po rozvodu rodičů) bude soud uvažovat až na posledním místě, za těchto předpokladů:

Když dítě nebude možno svěřit ani jednomu z rodičů a nebude ani nalezena vhodná třetí osoba, které by bylo možno dítě svěřit,

anebo když zde sice na straně rodičů nebylo nic, co by bránilo tomu, aby některému z nich bylo dítě svěřeno, ale vlastnosti dítěte budou důvodem rozhodnutí o ústavní výchově.

Rozhodnutí o svěření dítěte do ústavní výchovy pro dobu po rozvodu manželství rodičů je však naprosto výjimečným a krajním opatřením, které se v praxi vyskytuje minimálně.

dd) Zákon o rodině nezměnil zásadu, že oba rodiče mají právo a povinnost vychovávat své děti. Tato zásada — jež vychází ze zákonných ustanovení — platí i pro případy, kdy rodiče spolu nežijí. V těchto případech se obvykle tato zásada realisuje tím, že ten z rodičů, jenž s dítětem nežije, se s ním pravidelně stýká a využívá i dalších forem možností realizace svého práva a povinnosti k výchově dítěte. O této problematice, která je značně složitá a kde v podrobnostech zákon o rodině přinesl nové momenty právní úpravy, pojednáme ve zvláštním oddílu.

b) Určení výživného pro dítě

aa) Stejně jako v předchozí otázce — nedojde-li k přijatelné dohodě rodičů o rozsahu výživného pro dítě pro dobu po rozvodu — musí soud rozhodnout sám. Soud si opět musí opatřit všechny potřebné podklady pro své rozhodování, jehož základní kritéria jsou stanovena zákonem o rodině.

Ve většině rodin žijí rodiče a děti společně a poskytování výživného dítěti je součástí péče, kterou věnují rodiče jeho zdárnému růstu. Prostředky s nimiž rodina hospodář se běžně nerozlišují — jsou vydávány postupně na to, co členové rodiny potřebují pro zajištění své existence na odpovídající kulturní úrovni. Také se běžně neprovádí nějaké hodnocení výkonu osobní péče a prací spojených s obstaráváním domácnosti a péče o děti. Jakmile však nastanou poruchy v životě rodiny, dojde obvykle v první řadě na diskuse a dohadování otázek z hospodářské sféry rodinného života. Často však nezůstane jen při rozmluvách, zejména ne tehdy, když jeden z rodičů přestane přispívat na potřeby rodiny, zvláště pak na potřeby dětí, nebo když přispívá nedostatečně. Tak tomu bývá ve většině případů, když jeden z rodičů opustí společnou domácnost. Potom nezbývá nic jiného,

než aby byl rozsah plnění výživného určen soudem. Vždycky je zapotřebí upravit tuto otázku, má-li dojít k rozvodu rodičů. I v této otázce vychází zákon ze zásady ochrany zájmu nezletilce. Soudní rozhodnutí zde totiž nezletilcova práva v tomto směru upřesňuje a tím i stabilizuje. Dále zajišťuje nezletilci pro případ, že by v plnění výživného nastaly po rozvodu rodičů poruchy, aby svá práva uplatnil bez dalšího cestou výkonu rozhodnutí.

bb) Těžiště praktické i teoretické problematiky spočívá v otázkách obsahu a zejména rozsahu výživného pro nezletilce. Určitou problematiku s sebou přináší i nová úprava délky trvání vyživovací povinnosti. Věnujme se především rozboru první otázky, neboť ta bezprostředně souvisí s rozhodnutím o právech a povinnostech rodičů pro dobu po rozvodu manželství (kdežto problematika délky trvání vyživovací povinnosti spadá do období po rozvodu rodičů nezletilce). Co zákon o rodině rozumí pod pojmem „výživné“? Tedy jinými slovy, co vytváří obsah tohoto pojmu? Na první pohled — kdybychom se opírali jen o gramatický rozbor slova „výživné“ — museli bychom dojít k názoru, že jde o prostředky, které jsou určeny pro výživu oprávněné osoby. Stejně tak „vyživovací povinnost“ by se jevila především jako povinnost někoho (oprávněného) živit. Takto ovšem při zkoumání zákonného pojmu výživné a vyživovací povinnost postupovat nemůžeme — nelze tu zkoumat jen použitý název, ale především náplň, kterou tomuto termínu dávají jednotlivá ustanovení zákona a vytvářejí spolu s ním pojem výživného i pojem vyživovací povinnosti. O která ustanovení zákona v této souvislosti jde? Jednak jde o některá ustanovení obecného charakteru, jednak o ustanovení speciální. Vyživovací povinnost je tedy právní povinnost poskytovat výživné, tj. prostředky k existenci člověka, odpovídající současné kulturní úrovni společenského života. Speciálně, pokud jde o nezletilé dítě, jde o takové prostředky, které je třeba opatřit k zabezpečení zdravého a uvědomělého růstu. (Srov. § 33 zákona o rodině.) Zákon nemluví o tom, zda tyto prostředky mohou být poskytovány naturálně či v penězích, z praxe vidíme, že zpravidla jsou prostředky poskytovány některým z rodičů (či oběma) v penězích, a jsou pak realizovány tak, že vše potřebné (věci, potraviny, bydlení atp.) je za ně pro děti opatrováno. Není ovšem vyloučeno, že určitá část výživného by mohla být dítěti poskytována naturálně — např. by jeden z rodičů, jenž by byl samostatným vlastníkem rodinného domku poskytl dítěti bezplatně byt (jde pochopitelně o případ, kdy rodiče spolu nežijí — jsou rozvedeni, nejsou manžely). Zákon počítá též s tím, že k péči o zdárný růst dítěte (zejména mladšího věku) je zapotřebí mnoho osobních pracovních i jiných úkonů, bez nichž je vývoj lidského jedince nemožný. Tyto osobní úkony jsou nenahraditelné — v rodině či ústavním zařízení je vždy musí poskytovat lidský jedinec — (jde o úkony směřující k výživě dítěte, k jeho osobní hy-

gieně, ošetřování v nemoci, péči o jeho bezpečnost, a konečně je tu i řada každodenních úkonů, souvisejících s výchovou dítěte atd.). Při výkonu této osobní péče realizuje se pak obvykle většina prostředků poskytovaných pro dítě jako výživné peněžní formou (nakoupí se potraviny, otop, ošacení, prostředky k udržování hygieny, jízdné, uhrazují se kulturní a rekreační výdaje). Samu osobní péči o dítě (resp. její výkon) ovšem nelze označit jako výživné. Není tedy výkon osobní péče o dítě sám o sobě poskytováním výživného. Jen tato péče samotná nemůže zajistit existenci a život člověka ve společnosti, kde rodina přestala být samostatnou hospodářskou výrobní a spotřební jednotkou. K existenci lidského jedince je v současné společnosti zapotřebí vždy finančních prostředků, které poskytne ten, kdo je k tomu ze zákona povinen (většinou občan, výjimečně stát ze společenských prostředků buď přímo, nebo pomocí svého orgánu či zařízení).

Na druhé straně ovšem speciálně v případě nezletilců (dětí) realizace prostředků poskytovaných jako výživné není možná bez současného trvalého působení, které nazýváme výkonem osobní péče o dítě. Hodnocení osobní péče o dítě je významné pro určení rozsahu vyživovací povinnosti (výše výživného). Je třeba je považovat za jedno z kritérií zákona, jež jsou stanovena pro určení částky, která má být jako výživné dítěti poskytována. O která kritéria zde celkově jde?

V prvé řadě i pro určení rozsahu vyživovací povinnosti rodiče k nezletilci platí obecný předpis — ustanovení § 96 zákona o rodině. Jaké podklady si opatří soud pro své rozhodnutí z hlediska ustanovení?

Nejprve se zabývá zkoumáním odůvodněných potřeb oprávněného, tj. nezletilého dítěte. Rozsah odůvodněných potřeb je tu dán v zásadě věkem dítěte a jeho zdravotním stavem. Někdy bude ovšem třeba v individuálních případech zapotřebí přihlédnout ještě k dalším skutečnostem (např. by šlo o dítě výjimečně hudebně talentované a bylo by účelné vynaložit finanční prostředky na jeho speciální školení — zakoupení nástroje, hodiny v hudební škole, noty atp.). Podklady pro tato řešení opatří si soud jednak přímo od rodičů, dále z vyjádření národního výboru (orgánu péče o mládež), případně ze školy, z lékařských posudků atp.

K otázce oprávněnosti nároku na výživné vztahuje se též druhý odstavec § 96 zákona o rodině, kde je uvedeno: „Výživné nelze přiznat, jestliže by to bylo v rozporu se zásadami morálky socialistické společnosti.“ Jde o ustanovení, které bude aplikováno v případech, kde sice bude oprávněnost návrhu prokázána na výživné, přesto však výživné přiznáno nebude z důvodu uvedeného v odst. 2 § 96 zák. o rodině. Je naprosto zřejmé, že v případě nároku na výživné, kde oprávněným je nezletilé dítě a povinným jeho rodič, není prakticky možného případu, kdy by bylo lze toto ustanovení aplikovat. Nezletilce, pokud není schopen se sám živit (srov. § 85 odst. 1 zák. o rodině), je prakticky vždy „oprávněným“ z titulu vyživovací

povinnosti. A lze si těžko představit situaci, kdy přesto, že nezletilec je plně oprávněný, aby mu soud z důvodu rozporu se zásadami morálky socialistické společnosti výživné nepřiznal.

Jiná je ovšem otázka, zda by se mohlo stát, že by nezletilec nebyl oprávněn z titulu vyživovací povinnosti, že by tedy vůbec nárok na výživné neměl. Tato problematika souvisí s výkladem významu ustanovení, že vyživovací povinnost k dětem trvá do té doby „pokud děti nejsou schopny samy se žít“. Znamená to, že jde o situaci, kdy dítě ještě není schopno se žít samo svou vlastní prací, nebo situaci, kdy dítě nemá jiné prostředky, z nichž by mohlo uspokojovat své potřeby (takovými prostředky by např. mohl být majetek dítěte nabytý děděním nebo darem, případně peníze nabyté výhrou nebo z proplacení úrazové pojistky nebo formou náhrady škody apod.). Domníváme se, že vyživovací povinnost je jednou ze základních povinností rodiče a nelze se jí zprostit poukazem na to, že dítě má nějaký vlastní majetek. Povinnost rodiče nesměruje zde k odstranění nějakého „stavu nouze“, ale právě placením výživného se tato základní povinnost realizuje. Toto stanovisko lze dále podpořit výkladem § 85 zák. o rodině. Hovoří se tu o „s c h o p n o s t i“, a to vlastní schopnosti se žít — tj. zřejmě schopnosti žít se vlastní činností, prací. Kdyby tomu tak nebylo, užil by zákonodárce jiné formulace (spíše než o schopnosti by asi mluvil o „jiné možnosti“). Naše stanovisko konečně může podpořit i srovnání řešení této otázky v případě jiného druhu vyživovací povinnosti. Tak např. § 90 zák. o rodině, který upravuje vznik nároku u vyživovací povinnosti mezi příbuznými, praví: „Právo na výživné přísluší oprávněným jen pokud toho nutně potřebují.“ V tomto případě tedy soud musí přihlídnout ke všem hospodářským zdrojům, ze kterých by osoba žádající výživné mohla čerpat (z vlastního majetku apod.). Zdá se tedy, že nezletilé dítě, pokud není schopno se žít vlastní prací, bude v ž d y subjektem oprávněným vůči svým rodičům (nikoli už prarodičům — viz § 90 zák. o rodině) z titulu vyživovací povinnosti.

Dalším kritériem, které pro určení rozsahu vyživovací povinnosti (výše výživného) vyplývá z § 96 zák. o rodině, jsou schopnosti a možnosti osoby povinné výživné poskytovat, tedy v našem případě rodiče. V této souvislosti je však třeba v první řadě vyložit § 96 zák. o rodině v souvislosti s § 85 téhož zákona. Toto ustanovení, vycházející ze zásady rovnoprávnosti muže a ženy, stanoví zásadně vyživovací povinnost k dítěti o b ě m a r o d i č ů m. Samozřejmě, že povinnost obou rodičů je zde i tehdy, nežijí-li spolu, tedy i po rozvodu jejich manželství. Je výše výživného vyplývající z vyživovací povinnosti vyjádřena v penězích u obou rodičů stejná, nebo může být různá? Z obecných i speciálních ustanovení vyplývá, že tato výše bude většinou různá.

První obecné stanovisko dané § 96 zák. o rodině je, že výše výživného je

z hlediska povinného stanovena jeho schopnostmi a možnostmi. Současná společenská situace ukazuje, že celostátní průměrný měsíční příjem z pracovního poměru je o několik set korun nižší u žen než u mužů.*)

Obvykle tedy hospodářsky silnějším rodičem je otec dítěte, tedy on se bude podílet na výživném pro dítě tomu odpovídajícím způsobem — je povinen přispívat vyšší částkou. Schopnostmi a možnostmi se tu jednak rozumí nejen mzda či jiný příjem z vlastní práce, mající charakter obdobný mzdě, ale případně i majetkové poměry povinného, jež jsou určeny jeho osobním vlastnictvím, jež určují jeho hospodářskou situaci. Z tohoto hlediska (výdělku i majetku) soud bere při vyměření výživného do úvahy nejen to, co povinný skutečně nabyl či nabývá, ale též to, co by mohl mít — ovšem za předpokladu, že bez důležitého důvodu se vzdal výhodnějšího zaměstnání nebo nějakého majetkového prospěchu.

Potud kritéria obecná. Speciálním kritériem pro určení výše výživného je to, že v případě vzájemné vyživovací povinnosti rodičů a dětí přihlédne soud k tomu, který z rodičů a v jaké míře o dítě osobně pečuje (srov. § 85 odst. 3 zák. o rodině). Již jsme uvedli, že tuto osobní péči sice nelze považovat za poskytování výživného, zákon ji však hodnotí jako péči nezbytnou, bez níž by výchova a výživa dítěte nemohla být realizována. Nebylo by spravedlivé nehodnotit výkon těchto osobních úkonů spojených s péčí o dítě vůbec (vždyť často jde o takové působení, která vůbec materiálně ohodnotit nelze — vytvoření citových vztahů dítěte, jež jsou

*) Tato situace se často odůvodňuje poukazem na to, že z hlediska celostátního průměru dosahují ženy zatím nižší kvalifikaci a z toho důvodu zastávají většinou méně honorovaná místa. To je však pravdou jen do určité míry. Jak ukazují zkoumání prováděná na konkrétních pracovištích, jde o hlubší problém než by se na první pohled zdálo. V nikoli ojedinělých případech zaměstnavatel totiž dává přednost stejně kvalifikovanému muži před ženou, kterou pak proto, že pro ni odpovídající místo nemá, zařazuje na méně odpovědné a méně honorované místo.

To např. ukázal průzkum v závodě „Oděvní průmysl v Prostějově“, kde je více jak 70 % zaměstnanců žen. Kvalifikační předpoklady tam splňují:

kategorie	muži	ženy
	%	%
technická kontrola	—	20
mistři	75	75
normovači	45	95
technologové	7	75
plánovači	50	45
modeláři	60	85
návrháři atd.		

Z uvedených čísel je patrné, že v tomto závodě převažují kvalifikaci ženy — a přesto nejsou pro odpovědná místa využity a i kvalifikované pracují na podřadnějších místech. Např. v dílnách jako dělnice pracuje 70 žen s dokončeným vzděláním (většinou 4letá nebo 2letá až 3letá průmyslovka). Ale nejen to — na stejných místech, která zastávají muži i ženy jsou značné platové rozdíly v neprospěch žen. Tak ve skupině mistrů muži vydělávají 1559 Kčs, ženy jen 1398 Kčs, apod. je tomu i v jiných skupinách. (Srov. článek „Ženy, kvalifikace a rovnoprávnost“, Rudé právo 16. 11. 1964.)

např. podmínkou toho, aby se dítě naučilo mluvit apod.). Většinou pak péče o dítě (zejména útlého věku) je mnohem náročnější (fysicky, časově atd.) a namáhavější než pouhé poskytování finančních prostředků na výživu dítěte. Není zatím bohužel ještě výjimkou, že péče o dítě je zejména pro matky, které po rozvodu zůstanou samy a nemají ani pomoc ze strany příbuzných, vážnou překážkou životního uplatnění v zaměstnání. Každé onemocnění dítěte je obvykle vyrazuje z práce, snižuje jejich výdělek. Je velmi zmenšena jejich možnost zvyšovat kvalifikaci a zlepšit tím své příjmy, protože většinu svého volného času musí věnovat dětem atd. Domníváme se, že společenská situace se v tomto směru zatím podstatně nezměnila oproti předchozí době platnosti předpisů zákona o právu rodinném, a že tedy se v tomto směru hodnocení osobní péče o děti, ve vztahu k výši výživného, nezmění ani praxe soudů, i když formulace zákona se poněkud změnila. Zdá se, že formulace § 39 zák. o právu rodinném byla jasnější než nynější formulace § 85 zák. o rodině. V § 39 zák. o právu rodinném se totiž stanovilo: „Poskytování prostředků na výživu a výchovu dítěte může být vyváženo zčásti nebo zcela osobním výkonem péče o děti.“ A nyní se v § 85 zák. o rodině mluví v tomto směru jen o povinnosti soudu „přihlédnout“ k tomu, který z rodičů a v jaké míře o dítě osobně pečuje. Právě proto, že společenská situace se podstatně nezměnila, se domníváme, že i nadále je zapotřebí, aby soud hodnotil osobní péči o dítě vždy v každém případě jako společensky velmi významnou a aby ji hodnotil maximálně ve prospěch toho z rodičů, jenž ji vykonává, a s přihlédnutím k tomuto ohodnocení uvažoval o stanovení výše výživného druhému rodiči.

Stanovení výše výživného jen určitým způsobem ovlivní přídavky na děti poskytované podle zákona č. 54/1956 Sb. ve znění zák. č. 16/1959 Sb. o nemocenském pojištění zaměstnanců. § 39 tohoto zákona totiž výslovně otázku poměru přídavků na děti k výživnému řeší, a to takto: „Určuje-li soud výživné na dítě, přihlíží k tomu, do jaké míry jsou potřeby uhražovány rodinnými přídavky, které se na ně poskytují, do určeného výživného se rodinné přídavky nezapočítávají.“

Z problematiky rozsahu vyživovací povinnosti ponechali jsme nakonec jednu nanejvýš zajímavou otázku, na jejíž řešení není jednoznačný názor.

Jde o řešení případů, kdy se setkávají poměrně nízké odůvodněné potřeby nezletilce s vysokým příjmem povinného rodiče — tedy se značně rozsáhlými schopnostmi a možnostmi povinné osoby. Co v takovém případě bude převažujícím momentem pro určení výše výživného? Vyjde se z toho, že jde např. o dítě roční, které nemá ještě velké potřeby, či se vyjde z toho, že povinný rodič má mnohatisícový měsíční příjem a že výživné stanovené osmi, devíti sty korunami naprosto odpovídá jeho možnostem a schopnostem? Z toho, co jsme již dříve uvedli, je dostatek zřejmé, že je třeba vycházet z obou kritérií současně a není dost dobře možné, aby byla dána jed-

nomu z nich naprosto převažující váha. Zásadně je třeba si uvědomit, co rozumíme „odůvodněnými potřebami dítěte“ — to už jsme uvedli v souvislosti s výkladem o obsahu pojmu vyživovací povinnosti. Ovšem, takto chápané potřeby dítěte jsou vlastně pojaty jen z objektivního společenského hlediska (tj. každé dítě potřebuje být živeno, šaceno, léčeno, žit hygienicky, kulturně, rekreovat se atd.). Je však třeba vidět ještě subjektivní, resp. individuální hledisko, totiž to, že dítě zásadně nemá být hmotně poškozeno tím, že nežije s oběma rodiči a i pro tento případ má mu být alespoň po materiální stránce zachována taková životní úroveň, jako kdyby rodiče — manželé spolu žili a přispívali i z tohoto titulu na vytváření zdravého rodinného prostředí a pečovali o uspokojování potřeb rodiny (§§ 18, 19 zák. o rodině) a živili své děti (§ 85 zák. o rodině).

Kdyby soudy vycházely pouze z objektivního hlediska, pak by pravděpodobně musely sledovat především obecnou společenskou problematiku — statistické údaje o průměrné výši nákladů vynaložených na děti různých věkových kategorií i sociálních skupin. Toto objektivní hledisko by sice vyhovovalo požadavku zkoumat odůvodněnost potřeb dítěte obecně, ovšem muselo by být nutně korigováno ještě individuálním pohledem — tj. zkoumáním odůvodněných potřeb toho kterého konkrétního dítěte (jehož nárok soud posuzuje) a korekce zde nutně nastává i aplikací druhého hlediska — posouzením schopností a možností povinného rodiče. Tu vždy silněji vystupuje individuální moment — tedy subjektivní hledisko. Nejde totiž jen o to, že by pouhé objektivní hledisko nevyhovovalo v případech, kdy by povinný mohl přispívat na dítě vyšší částkou, ale nevyhovovalo by ani v případech, kdy povinný rodič by vzhledem ke svým schopnostem a možnostem nemohl platit takové výživné, jaké by odpovídalo objektivnímu hledisku.

Pro názornou představu uvedme údaje, jež byly zajištěny zkoumáním průměrných nákladů na děti podle věkových skupin a dvou sociálních kategorií rodin v našem státě:

1. Měsíční a roční náklady na výchovu a výživu dítěte
(Data za rok 1958 v ČSSR)

Věk	Měsíční náklady				Roční náklady			
	děl. rodiny		zaměst. rodiny		děl. rodiny		zaměst. rodiny	
	chlapci - dívky		chlapci - dívky		chlapci - dívky		chlapci - dívky	
1	212	205	211	197	2544	2460	2532	2364
1— 4	313	329	369	342	3756	3948	4428	4104
5— 7	367	345	415	404	4404	4140	4980	4848
8—10	426	420	498	510	5112	5040	5976	6120
11—14	514	532	580	554	6168	6384	6960	6648
15—17	546	580	591	564	6552	6960	7092	6768

2. Celkové náklady rodiny na výchovu a výživu dítěte

(Data za rok 1958 v ČSSR)

Věk	Dělnické rodiny		Zaměstnanecké rodiny	
	chlapci - dívky		chlapci - dívky	
1	2544	2460	2532	2364
1— 4	15 024	15 792	17 712	16 416
9— 7	13 212	12 420	14 940	14 544
8—10	15 336	15 640	17 928	18 360
11—14	24 672	25 536	27 840	26 592
15—17	19 656	20 880	21 276	20 304
celkem	90 444	92 728	102 228	98 580

„Tabulka 2. o celkových nákladech na výchovu a výživu dítěte od narození do 18 let (17 dokončených let, tj. před dokončením 18. roku věku) ukazuje průměrný náklad na „reprodukcí“ dospělého člověka kolem 92 000 Kčs v dělnické a kolem 100 000 Kčs v zaměstnanecké rodině.“ (Zdůrazňujeme, že jde o náklad vynaložený v rodině; celkové náklady — tedy náklad vynaložený v rodině plus to, co vynaloží stát — jsou podstatně vyšší: „Celkové náklady na reprodukci vyučeného dělníka představují 140 000—150 000 Kčs, náklady na reprodukci absolventa vysoké školy 173 000—181 000 Kčs.“) Tabulky a citace viz dr. V. Srb: Reprodukce obyvatelstva a reprodukce pracovní síly, Zprávy Státní populační komise č. 4/1964.

Vraťme se nyní k zodpovězení zprvu položené otázky — totiž jak rozhodovat v případě, že objektivně i subjektivně odůvodněné potřeby nezletilce budou nízké, povinný rodič by však mohl vzhledem ke svým možnostem a schopnostem poskytovat mnohem více. Domníváme se, že by odporovalo zájmu dítěte a jeho ochraně, kdyby se v takovém případě rozhodovalo pouze z hlediska odůvodněných potřeb dítěte a jen ony by tedy měly určit výši výživného. Je v zájmu dítěte, aby — když je to v konkrétním případě možné, bylo poskytnuto na jeho výživu více, než může např. okamžitě zkonsumovat. Vždyť prakticky každému dítěti je možno dříve nebo později zvýšit jeho životní úroveň, např. tak, že mu z nespotřebovaného výživného bude poskytnuta rekreace (např. u moře — což je pro děti významným činitelem upevnění zdraví, nikoliv luxusní záležitostí), že bude pro něj vybaven byt vkusnými a kulturními doplňky, vědomosti rozšiřujícím zařízením apod. Zdá se nám totiž nelogické a zájmu dítěte odporující, aby např. bylo vyměřeno tříletému dítěti výživné ve výši 350 Kčs, a to jen proto, že je tříleté, a že statistika ukazuje, že toto

je asi průměrný náklad na tak staré dítě, a povinný otec by měl dejme tomu 6000 Kčs čistého měsíčního příjmu pro sebe. I když uvažujeme i o povinnostech matky, přece v takovém případě se budou hospodářské poměry (podle výše výdělku matky) pohybovat dejme tomu kolem 1800 Kčs měsíčně — pro matku a dítě — otec bude mít pro sebe přes 5500 Kčs měsíčně. Životní úroveň dítěte s životní úrovní otce bude nesrovnatelná. Matka s dítětem třeba uspoří např. na to, aby s ním mohla jet na týden v zimě do hor, pro otce nebude ani zahraniční rekreace ničím nemožným.

Soudy ovšem nejsou každodenně postaveny před řešení takovýchto případů — jde spíše o případy výjimečné. Avšak ani při řešení „normálních“, průměrných případů, nelze klásti větší důraz na odůvodněnost potřeb nezletilce, vycházet z nich v prvé řadě při stanovení výše výživného, ale při nejmenším stejný důraz je třeba klást na možnosti a schopnosti povinného rodiče a celou otázku řešit pod zorným úhlem ochrany zájmu nezletilce — tak aby jeho životní úroveň nebyla rozvodem rodičů podstatně snížena. Konečně takové stanovisko bylo i za platnosti předchozí právní úpravy soudy zaujímáno:

„Povinnosti otce k rodině jsou do značné míry povinnostmi jednotlivce ke společnosti, která zaručuje dnes každému práci. Proto je otec povinen zvýšeným pracovním úsilím dosáhnout takového výdělku, aby mohl vyživovací příspěvek na děti platit.

Musí trpět, aby jeho životní úroveň byla podle okolností i snížena, neboť otec nemůže zvyšovat svůj životní standard na úkor výživy dětí.“ (Rozhodnutí býv. kraj. soudu Olomouc 10 OK 52/51.)

„Vyšší otcův příspěvek je plně odůvodněn jeho vysokým platem a obecným názorem, že rodiče, kteří jsou v lepším postavení, jsou povinni pečovat, aby dítě netrpělo v něčem újmu, a mohlo pro svůj duševní rozvoj použít všech prostředků, které jsou dosažitelné ve společnosti, jdoucí k socialismu, při vyšším důchodu rodičů.“ (Rozhodnutí býv. kraj. soudu Praha 27 Ok 560/51.) „Dosáhne-li některý z rodičů vyššího příjmu, je povinen zlepšit přiměřeně životní míru svých dětí, ježto opak by byl v rozporu s cítěním naší, k socialismu jdoucí společnosti. Toto přilepšení nemůže vést k rozmazlení dítěte nebo k jeho nápadnému odlišení od druhých.“ (Rozhodnutí býv. kraj. soudu Karlovy Vary 7 Ok 240/52.)

Proti názoru, který zastává stanovisko, že je možno případně vyměřit tak vysoké výživné, jehož nespotřebovaná část by byla případně pro dítě ukládána (spořena), se obvykle namítá, že zde není záruka, že peněz bude opravdu použito pro dítě, ale že jich použije ten rodič, u něhož nezletilec žije, pro sebe. I této námitce se dá čelit. Když by zde byly prokázány skutečnosti o tom, že rodič žije, tak říkajíc, na úkor dítěte, bylo by zapotřebí vůbec uvažovat o tom, zda je v zájmu dítěte, aby ve výchově takového rodiče bylo. A je tedy možno učinit nové rozhodnutí podle § 28 zákona o rodině (změnu dosavadního rozhodnutí). Ale i to, aby se případně rodič v menším rozsahu „nepřižívoval“ na výživném určeném pro dítě, je možno zajistit. I po rozvodu mají zásadně oba rodiče právo a povinnost vychovávat své děti — to znamená, že o podstatných věcech při výkonu

svých rodičovských práv a povinností se mají dohodnout — má tedy i druhý rodič (který s dítětem nežije) právo být alespoň z h r u b a informován o tom, na co jsou vynaloženy prostředky, jež poskytuje dítěti formou výživného. A z tohoto hlediska může se dovolávat pomoci soudu (srov. § 49 zák. o rodině).

Považujeme právní úpravu stanovení rozsahu vyživovací povinnosti, jež nabyla už z předchozího zákona o právu rodinném určitou tradici, za úpravu, která dává reálnou možnost rozhodovat maximálně v zájmu nezletilce a značně individualisovat každý případ. Ne každá p r á v n í úprava dává takovouto možnost.*)

cc) Konečně by bylo možno hovořit i o problematice v y m á h á n í v ý ž i v n ě h o pro nezletilce. Jde o problematiku velmi širokou — zasahující především oblast občanského práva procesního a z jiného hlediska (trestního postihu osob, jež svoji vyživovací povinnost k nezletilcům neplní) též oblast práva trestního. I sociální problematika tohoto jevu v naší společnosti je velmi zajímavá. Celý problém nepatří k okrajovým problémům, ale naopak k těm, jež stojí v popředí teoretického i praktického bádání a zájmu. O tom svědčí i to, že v poslední době byla problému věnována rozsáhlá monografická vědecká práce.**)

Touto problematikou, byť velmi zajímavou, se však zde zabývat nedeme. Bezprostředně s rozhodováním o právech a povinnostech rodičů pro dobu po rozvodu nesouvisí.

c) Úprava styku rodiče s dítětem

aa) Dostáváme se k poslednímu okruhu otázek, jimiž se zabýváme, k problematice, jež se v posledních letech platnosti zákona o právu rodinném velmi vyhranila. Jde o úpravu styku toho rodiče s dítětem, jemuž dítě při rozvodu nebylo svěřeno do výchovy.

Jak se dříve upravoval styk s dítětem v soudním rozhodnutí? Soud zde vycházel z různých okolností. Přihlížel především k věku dítěte, k časovým možnostem rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno po rozvodu, a případně k dalším okolnostem. Na podkladě těchto hledisek rozhodl o styku, či

*) Tak např. velmi odlišná je v tomto směru právní úprava vyměřování výživného v sovětském právu.

Rozsah výživného pro nezletilé děti byl uzákoněn výnosem z 27. 6. 1936, byl stanoven, jak uvádí literatura, „tvrdě“. Podle této úpravy je povinný rodič, který neplní své povinnosti dobrovolně přispívat na jedno dítě $\frac{1}{4}$ svého pracovního příjmu, na dvě děti $\frac{1}{3}$ a na tři a více dětí $\frac{1}{2}$ pracovního příjmu. Do vydání tohoto výnosu určovaly soudy výživné též v každém případě individuálně podle materiálního postavení povinného rodiče. Zřejmě bylo takto výživné vyměřováno průměrně nízko, když nová úprava je jednoznačně označována za „tvrdou“.

**) Kandidátská disertační práce dr. A. Dolenského CSc. „Zanedbání povinné výživy“ (Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 2/1964).

schválil dohodu rodičů v tomto směru. Tak např. bylo stanoveno, že rodič má právo mít dítě u sebe každou druhou neděli určený počet hodin, týden o vánočních či pololetních prázdninách (střídavě v každém dalším roce) a jeden měsíc o hlavních prázdninách.

Ve svém rozhodování o styku rozvedeného rodiče s dítětem vycházely soudy od účinnosti zákona o právu rodinném, tedy od 1. ledna 1950 ze zásady, že oba rodiče mají právo a povinnost vychovávat své děti, a to i když spolu nežijí. Tato zásada byla původně praxí vykládána velmi stroze. Soudy vycházely z toho, že rodičům plyne povinnost vychovávat dítě z rodičovské moci. Obsah rodičovské moci, byl tvořen souhrnem práv a povinností — zejména vychovávat dítě, zastupovat je a spravovat jeho majetek. Pokud rodičovská moc rodičů nezanikla (z důvodů jež zákon uváděl — např. v důsledku zbavení svéprávnosti rodiče), nebo nebyl rodič své rod. moci zbaven rozhodnutím soudu, bylo zde právo a povinnost dítě vychovávat. Z tohoto práva pak rodiči plynulo i právo s dítětem se stýkat. Zákon o právu rodinném výslovně o zákazu styku dítěte s rodičem hovořil jen v ustanovení § 62 v souvislosti se zbavením rodičovské moci. „Vyžaduje-li to zájem dítěte, zakáže soud rodičům, zbaveným moci rodičovské, s dítětem se stýkat.“ Soudy tedy byly po několik let v zásadě toho názoru, že zakázat rodiči styk s jeho dítětem lze jen tehdy, dojde-li předtím k zbavení rodičovské moci. Zbavení rodičovské moci bylo však považováno za zásah velmi závažný.

Zákonodárce při tvorbě ustanovení zákona o právu rodinném o rodičovské moci byl veden snahou vyjádřit osobní a lidskou náplň práv rodičů. Proto i zákaz styku rodiče s dítětem považoval za krajní, velmi tvrdý zásah do rodičovských práv.

V průběhu let se však ukázalo, že striktní výklad ustanovení o zákazu styku rodičů s dítětem neodpovídá v každém případě zájmům výchovy dítěte. Některé vážné momenty, společenské skutečnosti, vyvolaly požadavek korekce soudní praxe a výkladu zákona. Závažnost faktů i argumentů, jak dále ukážeme, zprvu signalisovala potřebu korekce v rozhodování o styku rodiče s dítětem. Soudní praxe se s řadou otázek v tomto směru vyrovnala, a byla postupně vnesena nová tendence i pro legislativní řešení otázky zákazu styku rodiče s dítětem.

První, rozsáhlá diskuse se rozvinula k otázce styku rozvedeného rodiče s dítětem, z podnětu čtenářů v r. 1957—1958 na stránkách časopisu Tvorba. Byla zahájena dopisem lidové soudkyně, pod názvem „Jak jim pomoci!“. V tomto příspěvku a v dalších (i neuveřejněných dopisech čtenářů) bylo poukazováno na případy, kdy vynucování tohoto styku rodiče s dítětem mnohdy rozrušuje ucelený výchovný proces dítěte a poškozuje dítě nejen výchovně a morálně, ale často i zdravotně. Byly uvedeny případy, kdy

např. soud, přesto, že měl důkazy o tom, že otec dítěte je notorický alkoholik, upravil zcela normálně jeho styk s dítětem. Dále bylo poukázáno na to, že soudy nechtějí přihlížet k nabídnutým znaleckým důkazům o nervovém a psychickém stavu dítěte, které často průkazně uváděly, že příčinou zhoršeného nervového stavu dítěte (majícího případně už povahu onemocnění), je nevhodný, vynucený styk s rodičem, s nímž nežije. Šlo vesměs o případy, kdy působení tohoto rodiče, které v době styku na dítě vykonával, bylo zcela protikladné výchově rodiče, u něhož dítě žilo a bylo stabilně vychováváno. V některých případech pak lidský, morální profil rodiče, majícího oprávnění se s dítětem stýkat, nejen nezaručoval dobrý vliv na dítě, ale prokazatelně dítěti škodil. V této diskusi byly uvedeny různé názory, které nakonec byly shrnuty v závěru diskuse. Tento závěr mimo jiné poukázal i na možnost právního řešení takových případů, a to na podkladě platných ustanovení zákona o právu rodinném. Závěr se neztotožnil s názory, že by bylo správné, aby rodič, který s dítětem nežije, se s ním v žádném případě nestýkal (v tomto směru byly ze strany diskutujících vzneseny požadavky na změnu zákona). Bylo však poukazováno na to, že je třeba tyto případy řešit velmi individuálně, s přihlédnutím ke všem skutečnostem. „Příliš častý a paušálně stanovený styk rodiče s dítětem působí na dítě velmi neblaze. Rodičovská práva určitým omezením styku (podle věku a celkového stavu dítěte) nejsou z hlediska práva nikterak dotčena. Doporučovali bychom, aby právě tam, kde je z případu zřejmé, že dítě je nástrojem vzájemného boje rodičů, byly návštěvy povolovány v delších nebo dosti dlouhých časových intervalech. Domníváme se, že pro taková rozhodnutí podklad v zákoně o právu rodinném je, a to v § 60. Jeho formulace umožňuje soudu rozhodovat konkrétní případ opravdu individuálně.“

Dále bylo doporučeno, aby soudy předcházely situacím narušení duševního vývoje dítěte, nečekaly, až zde dojde ke škodlivým důsledkům. Tak v zájmu ochrany duševního vývoje dítěte, aby důsledněji přihlížely k morálnímu profilu rodiče, s nímž dítě nežije, nepovolovaly zásadně styk s dítětem tam, kde rodič je notorickým alkoholikem, či osobou duševně narušenou. Konečně bylo doporučeno, aby soudy více přihlížely ke znaleckým posudkům lékařů-psychiatrů tam, kde dítě je v léčení či evidenci psychiatrického oddělení, a braly je při rozhodování o styku rodiče s dítětem v úvahu.

Diskuse i závěry měly spontánní odezvu v soudnictví. Již v dubnu 1958 vychází rozhodnutí Nejvyššího soudu tohoto znění:

„Je v zájmu dítěte, aby mělo co nejširší styky s rodičem, u kterého není ve výchově, pokud to vzájemné vztahy mezi rodiči dovolují. Tam kde dochází k rušivým zjevům, nutno při úpravě styku brát zřetel na to, aby nebyl narušen zdravý tělesný a duševní vývoj dítěte.“

V odůvodnění tohoto svého rozhodnutí nakonec Nejv. soud uvedl, že „... je nutno upravit styk dítěte s rodičem tak, aby nedocházelo ke zjevům, jež v poslední době jsou předmětem pozornosti i ze strany naší společnosti, právě z hlediska zájmů, které má naše společnost na klidné a nerušené výchově dětí. O tom svědčí např. diskuse, která byla v poslední době vedena na stránkách časopisu Tvorba...“. Z této, dnes již „historické reminiscence“ je zřejmé, že tehdy v r. 1957–1958 tento problém v rozhodování soudů, jež se plně neztotožňovalo s potřebami společenské reality, dozrál a vyžádal si prvního kroku řešení.

Další vývoj judikatury již pokračoval v této nové tendenci. Toho dokladem jsou další rozhodnutí Nejvyššího soudu, z nichž příkladmo uvádíme:

„Dojde-li k ohrožení zájmů dítěte nebo prospěchu společnosti, může soud v zájmu pokrokové výchovy dítěte omezit (§ 60 zák. o právu rod.) rodičovskou moc rodiče, do jehož výchovy dítě nebylo svěřeno, přerušením styku s dítětem.“

I o této otázce obsírně pojednávají Směrnice Nejv. soudu z r. 1962. Vychází se zde z toho, že v praxi dochází k případům, kdy nevhodný styk rodiče s dítětem může rozvracet výchovu dítěte po stránce ideologické, nebo v jiných případech ohrozit jeho zdravý vývoj. Tyto zkušenosti jsou shrnuty takto:

„Pokud by tedy rodič svým stykem s dítětem mohl jakkoliv ohrozit výchovu dítěte, je možno podle § 60 zák. o právu rod. učinit opatření poměrům přiměřená a v rámci těchto opatření nepovolit, omezit nebo i dočasně přerušit styk dítěte s rodičem, aby se předešlo nevhodnému působení na dítě tímto rodičem nebo jeho rodinným prostředím.“

Otázky výchovy dětí a jejich zdárného vývoje jsou ovšem velmi širokou společenskou problematikou. Právo zachycuje jen jednu ze stránek této problematiky. Postavení dětí rozvedených rodičů, styku rodiče s dítětem, zůstávají i nadále předmětem intenzivního společenského zájmu. Při nejrůznějších příležitostech, zejména na stránkách tisku, zabývají se jimi jak odborníci — pedagogové, dětské lékaři, právníci — tak i řada občanů, především rodičů.

V roce 1962 se časopis Tvorba zabýval touto problematikou znova, z širšího, zejména odborného hlediska. Též časopis Literární noviny v r. 1962 upozorňoval v několika článcích na naléhavost této společenské problematiky. Konečně v roce 1963 byla uveřejněna v tomto směru řada názorů v časopise Rudé právo.

Intensita společenské diskuse, výměny názorů na otázky postavení dětí rozvedených rodičů, zejména pak styku s rodičem, s nímž nežijí, pramení jistě v prvé řadě z konkrétní společenské naléhavosti těchto problémů. Ovšem ani socialistické společnosti za použití všech současných prostředků právních, pedagogických, sociálních, zdravotních a dalších není možno

odstranit vše, co s sebou rozvrat manželství pro dítě ve svých důsledcích přináší. Je však správné, že mnohé je podrobováno kritice, a že je evidentní společenská snaha po zlepšení.

Byly vysloveny nejružnější názory na to, jak by mělo vypadat postavení dětí po rozvodu manželství. Tyto názory se mnohdy diametrálně liší — a to proto, že většinou jejich zastánci vycházejí z posic izolovaného pohledu na tuto problematiku. Tak bylo uvedeno, že hlavní slovo v rozhodování o postavení dítěte po rozvodu rodičů by měla mít „instituce zdravotnicko-pedagogická, nikoli instituce právní“, jiný názor je, že styk rodiče s dítětem „by měl být ponechán výhradně na vůli a dohodě rodičů samých“, jiní diskutující trvají na tom, že dosavadní praxe je škodlivá a nehájí zájem dítěte, ale „přání platícího rodiče“ apod. Někteří občané naopak (a podle našeho názoru velmi správně) považují za rozhodující, rozumný přístup rozvedených rodičů k změně rodinným vztahům a v jejich oboustranné snaze zlepšit postavení svých dětí. A zde nejde jen o vztah k dítěti po rozvodu, ale i o to, aby si rozvedení manželé, kteří přece dále zůstávají rodiči dítěte, dovedli vytvořit takové vzájemné vztahy, při nichž berou ohled na své vlastní dítě a „neztrpčovali mu ještě více život“.

Živá diskuse k problematice postavení dětí rozvedených rodičů měla však ještě jeden bezprostřední důvod. Byla součástí diskuse, která probíhala v souvislosti s přípravou nového zákona o rodině.

Z hlediska přípravy nového zákona bylo třeba odmítnout názory, že je třeba upustit od rozhodování o postavení dětí rozvedených rodičů na právní basi, a přenést toto rozhodování do jiné, odborné sféry. V socialistické společnosti jsou základní rodinné vztahy, tedy i vztahy rodičů a dětí, vyjádřeny právní formou. Proto i rozhodováním o těchto právních vztazích musí se zabývat v první řadě orgány, jimž je svěřeno řešení otázek právních (zde soudy a orgány národních výborů).

Jiná otázka však je, jak dalece tyto orgány mají při svém rozhodování přihlížet ke všem faktorům, jež mohou podepřít co nejsprávněji (z hlediska společenského zájmu) rozhodování. V naší problematice jsou to různé výsledky bádání v oblasti pedagogiky, psychiatrie apod.

Konečně pak je třeba ujasnit, jak mají být vyjádřeny zákonné předpoklady pro takové rozhodování.

Je nesporné, že praxe soudů, zejména v otázce styku rozvedeného rodiče s dítětem, měla od r. 1958 progresivní vývojovou tendenci. Rozhodování, jak jsme ukázali, vycházelo z hodnocení širších souvislostí a snažilo se o důslednou ochranu zájmů dětí. Konečně i zásady procesního práva, zásady soudního řízení, dávaly k tomu zákonné podklady. Přitom je ovšem třeba mít na mysli, že zákonodárství, právní teorie a praxe nemohou odstranit všechny společenské důsledky, které rozvrat a rozvod rodičů

přináší nezletilým dětem. (V moci právního působení je zde jen část této společenské problematiky.)

Při přípravě návrhu nového zákona o rodině byla hodnocena a vážena dosavadní praxe v oblasti rozhodování o postavení dětí při rozvodu a po rozvodu rodičů. Stejně tak byly váženy i ty problémy, které přinesl život a jež uváděli občané v diskusi k této problematice.

bb) Výsledkem těchto úvah jsou formulace uvedené v zákoně o rodině.

Jde o ustanovení § 27 zákona o rodině:

„1. Dohoda o styku rodičů s dítětem nepotřebuje schválení soudu.

2. Soud však styk rodičů s dítětem upraví, vyžaduje-li to zájem na jeho výchově.

3. Jestliže je to nutné v zájmu zdraví dítěte, soud styk dítěte s rodičem omezí nebo jej i zakáže.“

První novinkou oproti dřívější úpravě je, že při úpravě práv a povinností rodičů k dětem po rozvodu se soud zásadně otázkou styku dítěte s tím rodičem, jemuž dítě nebude svěřeno do výchovy, nebude zabývat. Nadále je tedy ponecháno na rodičích samých, aby se o této věci dohodli. Protože tato dohoda, jak uvádí odst. 1 § 27 zák. o rodině, nepotřebuje schválení soudu, nebude v takovém případě ani součástí rozhodnutí — rozsudku o rozvodu manželství. Nebude-li součástí rozhodnutí, není ani její dodržování právně vynutitelné.

Podle odstavce prvního uvedeného ustanovení bude se v praxi postupovat zřejmě v takových případech, kdy rozvádějící se rodiče budou lidé rozumní, kterým naopak přijde vhod, že mají možnost si sami mezi sebou jako rodiče tuto otázku vyřešit. V řadě případů totiž právě soudní rozhodnutí (resp. schválená dohoda) s přesně určenými a vymezenými dny a hodinami styku rodiče s dítětem vyvolala během času mezi rodiči různice a neshody. Proto se pocítovalo, že je zřejmě i pro děti výhodnější, dát v tomto směru rodičům určitou volnost a projevit jim důvěru, že si rozumně spolu budou otázku styku řešit.

Kde bude soud postupovat ve svém rozhodování podle druhého či třetího odstavce § 27 zákona o rodině? Obecně lze říci, že úprava v těchto dvou odstavcích je úpravou výjimek vzhledem k úpravě obecné — tj. k tomu, že dohoda o styku rodičů s dítětem nepotřebuje schválení soudu. Soud rozhodne o styku rodiče s dítětem podle odst. 2 § 27 zákona o rodině, když to bude vyžadovat zájem na výchově dítěte. V podstatě bude vyžadovat zájem na výchově soudní úprava styku ve dvou situacích. První nastane tehdy, když rodiče nebudou sto se dohodnout mimosoudně na úpravě styku, — což bude prakticky znamenat, že jeden z nich či oba budou žádat, aby soud rozhodl o této otázce. Kdyby totiž za takové napjaté

situace mezi rodiči nebyla otázka styku upravena, mohlo by být dítě skutečně výchovně poškozeno.

Ovšem ne každá dohoda o styku vyhovuje výchovnému zájmu nezletilce. Tak např. by nebyla na prospěch výchově dohoda, kdy by se rodiče umluvili, že každý z nich bude mít dítě střídavě u sebe obden. Dítěti by nebylo zaručeno stabilní výchovné prostředí, což by je mohlo vážně výchovně ohrozit. V takovém případě pak se vytvoří další situace, která vyvolá rozhodnutí soudu. Nejde tedy o to, že by soud neschválil dohodu rodičů (k tomu není oprávněn), ale rozhodne o styku rodiče s dítětem sám, a to proto, že si to vyžádal zájem na výchově dítěte.

Jak bude soud zkoumat, zda tu je či není vyhovující dohoda rodičů o styku s dítětem pro dobu po rozvodu, když tato dohoda vlastně není již součástí rozhodnutí o rozvodu? Soud je podle našeho názoru povinen v tomto směru vyslechnout rodiče i kolisního opatrovníka nezletilce. Tato povinnost mu beze sporu vyplývá z odst. 2 § 27 zák. o rodině. Jak jinak by soud (pokud by to sami rodiče či kolisní opatrovník neuvedli) zjistil, že zájem na výchově dítěte tu nevyžaduje rozhodnutí o styku?

V některých případech však soud dojde z uvedených skutečností k názoru o tom, že zájem na výchově dítěte úpravu styku s rodičem nejen nevyžaduje, ale naopak je v zájmu dítěte, aby styk byl vůbec rodiči **z a k á z á n**. Aby k takovému rozhodnutí — a to na základě odst. 3 § 27 zák. o rodině — mohlo dojít, musí být prokázáno, že styk je nutno zakázat v **z á j m u z d r a v í d ě t ě t e**. Důkaz o této rozhodující skutečnosti bude prakticky vždy spočívat ve znaleckém posudku vystaveném znalcem-lékařem. O jaké ohrožení zdraví dítěte půjde, může být pochopitelně různé. Nejčastěji půjde o případy (jak ukazují dosavadní zkušenosti), že bude ohroženo **d u š e v n í z d r a v í d ě t ě t e**. Dítě bude tzv. neurotisováno, a bude zapotřebí v zájmu úspěšné léčby maximálně stabilisovat výchovné a životní prostředí, netříštit výchovné a citové vlivy a pokud možno omezit okruh osob, jež na dítě působí. Často dochází v takových případech k tomu, že mezi nervovým onemocněním dítěte a působením jednoho z rodičů je přímá souvislost. Tak tomu bývá např. obvykle v případech otců opilců, kteří neustále sužují rodinu výstupy, většinou v nočních hodinách. U dětí postupně vzniká pocit strachu, hrůzy z otce, kterého se nemohou zbavit, ani když přijdou s ním do styku, když je v normálním stavu. Každý styk s otcem v takovém případě jen znovu dítě vzrušuje a ztěžuje léčbu. To je však jen jeden z příkladů; mnohé další subjektivní vlastnosti rodiče, či neschopnost nebo zlá vůle vychovávat dítě, pokud možno v nesouladu s druhým rodičem působí na dítě neblaze. Někdy však nemusí příčiny nervových onemocnění dětí spočívat v subjektivních vlastnostech a chování rodiče, ale v pouhé objektivní okolnosti — v tom, že vůbec došlo k rozvratu manželství rodičů. V takových případech je často nutné, jak jsme se již

zmínili, stabilisovat dítěti výchovu a zbytečně nejítřit jeho citový život. Konečně jsou obvyklé i případy, kdy obě skutečnosti — existence rozvratu vztahu rodičů, subjektivní vlastnosti a chování rodičů — působí na zhoršování zdravotního stavu dítěte.

Pochopitelně že odst. 3 § 27 zák. o rodině nemá na mysli jen zdraví nervové či duševní, ale je tu vyjádřen zájem na tom, zabránit jakémukoli zhoršení zdravotního stavu dítěte (či jeho ohrožení), které by mohlo být stykem s rodičem způsobeno.

Vždy však pro toto rozhodnutí je rozhodující, že je ohrožen zájem zdravotní.

Podle povahy okolností soud buď omezí styk s rodičem — musí jít samozřejmě o omezení podstatné — nebo jej zakáže. Takový zákaz je možno vyslovit na určitou dobu, případně na trvalo.

Ustanovení § 27 zák. o rodině vyšlo tedy vstříc připomínkám občanů i odborníků, zejména lékařů — dětských psychiatrů, a je podstatnou novinkou zákona o rodině.

Je však třeba položit si ještě jednu otázku v této souvislosti. Dřívější praxe ukázala, že v případech nevhodného styku dítěte s rodičem nešlo vždy jen o ohrožení z d r a v í dítěte, ale že často docházelo k ohrožení v ý c h o v y nezletilce, aniž by bylo možno říci a prokázat, že by současně byl ohrožen i zdravotní stav dítěte. Typickým rozhodnutím k této otázce bylo rozhodnutí Nejvyššího soudu publikované ve Sbírce rozhodnutí čs. soudů roč. 1959 pod číslem 25. Právní větu tohoto rozhodnutí jsme již zprvu citovali. Ze skutkového stavu, jak je vylíčen, a z odůvodnění rozhodnutí je jasné, že v tomto případě šlo výlučně o řešení otázek výchovných — výchovného působení otce na dítě. Matka žádala, aby otcí byl styk s dítětem zakázán, protože otcovo výchovné působení na dítě bylo nevhodné a ohrožovalo jeho řádný duševní vývoj. Otec je mystik, věří v převtělování duší a zázračné léčení — dokonce má pacienty, které „léčí metodou osobního magnetismu“, nabádá je k životu, jímž mají dosáhnout „vyššího duchovna“ atd. V odůvodnění se pak praví: „Také zásada, že rodič, jemuž nebylo dítě do výchovy a výživy svěřeno, má právo s dítětem se stýkat, musí být uplatňována v souladu se zájmem dítěte a s prospěchem celé společnosti. Úpravou tohoto styku nesmí být narušena vedoucí zásada výchovy dítěte v uvědomělého a pokrokového člena naší společnosti.“ Styk otce s dítětem byl pak v tomto případě přerušen na základě bývalého ust. § 60 zákona o právu rodinném.

Nyní je třeba položit otázku, zda i podle zákona o rodině máme nebo nemáme možnost řešení takových či podobných případů, které se přece nepochybně i nadále budou v praxi vyskytovat.

Použití odst. 3 § 27 zákona o rodině je pro tento případ vyloučeno, protože nejde o ohrožení zájmu z d r a v í dítěte. Nebude pak zřejmě zbývat

jiná možnost, nežli opět použít obecného ustanovení o omezení rodičovských práv — konkrétně odst. 2 § 44 zákona o rodině: „Neplní-li rodiče řádně svá rodičovská práva nebo povinnosti a vyžaduje-li to zájem společnosti na řádné výchově dětí, soud jejich rodičovská práva omezí.“ Důvodem omezení by tedy v takovém případě bylo to, že rodič neplněním svých práv ohrožuje výchovu dítěte; omezení by spočívalo v přerušení či zákazu styku s dítětem.

K možnosti použití odst. 2 § 44 zák. o rodině nás vede dále to, že toto ustanovení je v podstatě obdobou býv. § 60 zákona o rodině, kterého bylo za platnosti dřívější úpravy na tyto případy použito. Jistě není možné, když i nový zákon obdobné ustanovení má, zhoršit proti dřívějšímu stavu v tomto směru praxi tím, že bychom aplikaci odst. 2 § 44 na tyto případy nepřipustili. Odst. 3 § 27 zák. o rodině považujeme pak vzhledem k tomuto ustanovení za speciální ustanovení, týkající se jen určitého druhu případů.

PROBLEMATIKA VÝROKU O VINĚ PŘI ROZVODU MANŽELSTVÍ

A) Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. nezná právní význam viny v souvislosti s rozvodem manželství. Neupravuje ani vinu na rozvratu manželství ani výrok o vině na rozvodu manželství, tak jak je upravovala ustanovení §§ 30, 31 s důsledky pro ustanovení § 28 a 34 zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb.

Statistické údaje zachytily během let účinnosti zákona o právu rodinném počet jednotlivých variant výroku o vině na rozvodu takto:

Rozvod zavinil:

Rok	muž	žena	oba	bez viny	bez výroku o vině
1950	2459	725	945	1463	7520
1951	2420	762	1256	566	7121
1952	2798	1000	1814	292	7422
1953	2624	1013	1720	223	5834
1954	2569	1089	1924	173	5525
1955	2937	1378	2632	160	6649
1956	4030	1225	2658	198	6460
1957	3652	1186	2582	162	6766
1958	3945	1243	2962	189	7531
1959	4037	1252	3010	171	7161
1960	3873	1212	2627	135	7444
1961	4022	1147	2781	143	8334
1962	3894	1140	2639	152	8778

Co z těchto statistických údajů vyplývá? V periodě let 1950–1962 bylo rozvedeno celkem 183 754 manželství. O vině soud rozhodoval v 91 209

případech, od výroku o vině bylo na žádost účastníků upuštěno v 92 545 případech. Prakticky tedy v polovině všech případů bylo o vině rozhodováno, v polovině nikoli. (Případy, kde bylo upuštěno od výroku o vině převyšují jen o 1336 případů první skupinu, kde bylo o vině rozhodnuto.)

O čem tato čísla hovoří? Na první pohled je zřejmé, že pojem viny na rozvodu manželství byl velmi vžitým pojmem mezi našim obyvatelstvem a rozhodně nebyl ještě nějakým dožívajícím institutem. Na to ukazují čísla z posledních let, kdy zhruba počet případů rozhodnutí o vině a upuštění od výroku o vině byl stále polovina a polovina. Je třeba si uvědomit, že dispozice s nárokem na soudní rozhodnutí o vině na rozvodu manželství byla plně v rukou účastníků. Jestliže si to oba přáli — shodně navrhli — soud nesměl o vině rozhodovat a byl povinen od výroku o vině upustit.

Rozvádějící se manžele vedly k tomu, že si v polovině případů naopak přáli, aby bylo o vině rozhodováno, podle našeho názoru tyto důvody: jednak to byl obecný důvod, již zmíněná tradice a určité vžité morální představy. Kromě toho však nelze přehlédnout, že přání, aby byla vina na rozvodu vyslovena, vedly ještě praktické právní důvody. Dvě významné právní otázky vztahů manželů po rozvodu, a to v oblasti majetkové, byly na výrok o vině vázány. Byla to úprava výše podílu na zákonném majetkovém společenství (§ 28 zákona o právu rodinném) a vznik nároku na výživné rozvedeného manžela (§ 34 zákona o právu rodinném). Tento praktický důvod byl jistě, zejména pro část rozvádějících se žen, velmi významný, a proto měly zásadní právní zájem na tom, aby vina byla vyslovena (vidíme též, že v každém roce převyšuje značně počet výlučně vinných mužů počet výlučně vinných žen).

a) Podívejme se nyní, co k odstranění principu viny v souvislosti s rozvodem manželství uvádí důvodová zpráva k zákonu o rodině. Zmiňuje se o této otázce na dvou místech, a to zřejmě ze dvou rozdílných hledisek:

„Osnova nahrazuje subjektivní hledisko principu viny na rozvodu dosavadní právní úpravy zásadou objektivního hlediska, zda manželství může plnit svůj společenský účel. Soud musí tedy zjistit zda další existence manželství má význam pro společnost jako celek i pro účastníky a jejich děti. Společenský účel manželství spatřujeme jak ve vytváření rodinného prostředí vhodného pro výchovu dětí, tak v prostředí, kde manželé — třeba bez dětí — žijí spolu ve vzájemné shodě, citovém sblížení, poskytující si vzájemně podporu a pomoc.“

Zkoumáme-li tato slova v souvislosti s ostatním textem důvodové zprávy, pak je zřejmé, že zde autoři měli na mysli problematiku býv. odst. 3 a 4 § 30 zákona o právu rodinném. Vyjádření důvodové zprávy je tedy velmi nepřesné, neboť správně v této souvislosti by se zde mělo mluvit o „subjektivním hledisku principu viny na rozvodu manželství“. (Vi-

nou na rozvodu manželství rozumíme vždy výrok o vině uvedený v souvislosti s výrokem o tom, že soud manželství zrušil rozvodem.)*)

Argumentace důvodové zprávy v tomto odstavci obsahuje ovšem ještě další nepřesnosti. Mluví se tu o tom, že „... osnova nahrazuje subjektivní hledisko, principu viny na rozvodu dosavadní právní úpravy zásadou objektivního hlediska, zda manželství může plnit svůj společenský účel...“ (podtrženo mnou S. R.). Tu důvodová zpráva vychází ze základního omylu: zásadním hlediskem dřívější úpravy, dané § 30 zákona o právu rodinném, bylo též objektivní hledisko, vyjádřené zejména v 1. odstavci. Soud vždy v rozboru situace docházel k formulování poznatku, zda konkrétní manželství může či nemůže plnit svůj společenský účel. (O tom jsme podrobně pojednali v hlavě II.) Kdežto „subjektivní hledisko“, spočívající ve významu viny na rozvratu manželství jako případného důvodu pro zamítnutí návrhu na rozvod manželství, bylo v dřívějším zákoně v poměru k zásadě pouhou výjimkou (zejména po účinnosti novely — zák. opatř. č. 61/1955 Sb.), jak lze naprosto bezpečně vyvodit z odst. 3 a 4 § 30 zák. o právu rod. Tudíž nelze, pokud mluvíme o této dřívější úpravě uvádět, že se „subjektivní hledisko principu...“ nahrazuje zásadou.

Správným vysvětlením nové úpravy je, že dosavadní výjimka spočívající v tom, že zákon v určitých případech přikládal právní význam výlučně vině na rozvratu manželství v souvislosti s povolením rozvodu, byla novým zákonem opuštěna — nový zákon tuto výjimku nezná.

b) O tom, že nový zákon odstranil též pojem viny na rozvodu manželství a s ním související jeho právní význam a důsledky, se důvodová zpráva také nevyrovnala a hovoří k této otázce opět velmi nepřesně a mlhavě.

„Zjednodušující výrok soudu o jednoznačné vině toho nebo onoho manžela nemohl zpravidla vystihnout celý obsah zjištění. Dosavadní právní úprava sváděla mnohdy k tomu, že se soudy spokojovaly konstatováním manželského rozvratu, aniž zjišťovaly skutečnosti, které jej vyvolaly. Tak mohlo dojít k ukvapenému a nijak nepodloženému úsudku, že je nezbytné manželství zrušit rozvodem, ačkoliv bylo možné jiné řešení. Opuštění formálního výroku o vině v rozsudečném výroku a nový způsob zkoumání podstaty rozvratu manželství má přispět k prohloubení práce soudu v rozvodových věcech. Znalost všech těchto okolností bude také pomocí soudu ve snaze odstranit rozpory v manželství a manžele usmířit.“

Již v hlavě II. jsme podrobněji rozebrali otázky důvodů a příčin rozvratu manželství a ukázali na to, že soud i podle dřívějšího zákona musel se

*) O problematice pojmu „rozvratu“ manželství jsme se podrobně zmínili v hlavě II, pojednávající o předpokladech rozvodu manželství. Uvedli jsme zde též, že dřívější zákon o právu rodinném znal výlučnou vinu na rozvratu manželství jako jeden z důvodů pro zamítnutí návrhu na rozvod manželství.

zabývat vždy objektivní situací vztahů manželů. Musel rozebrat důvody, jejich působení na výsledek — tedy na rozvrat vztahů manželů. Pak teprve se zabývat — pro otázku zjištění viny — postavením toho kterého manžela v této situaci, přesně řečeno, zda důvody, působící rozvrat, spočívaly v jeho chování, jež by bylo možno označit jako zavinění. Zaviněním by tu bylo, stručně řečeno, takové vědomé chování toho kterého manžela, jímž by porušoval pravidla daná pro chování v manželství — arcíť pravidla právní, tj. právní povinnosti manžela. Tím je dán subjektivní vztah — tj. vztah jednajícího k výsledku jeho jednání (jímž je zde rozvrat). I podle dřívějšího zákona musel tento výrok, tj. výrok o vině na rozvodu manželství být v odůvodnění rozsudku řádně zdůvodněn. Proto, pokud důvodová zpráva mluví o zjednodušení, značně situaci zkresluje.

V citované části důvodové zprávy se autoři dopustili další nepřesnosti ve formulaci „Opuštění formálního výroku o vině v rozsudečném výroku...“. Formálním by tento výrok (o vině) byl tehdy, když by na něj žádné další hmotněprávní ustanovení zákona nevázalo právní důsledky, resp. by s ním tyto důsledky nespojovalo. V tom zásadním systému, který předchozí zákon pro tuto problematiku vybudoval, nelze však označit výrok o vině na rozvodu manželství za něco formálního.

c) Provedli jsme zde na stručném rozboru důvodové zprávy určitou kritiku této její části. Podle našeho názoru však nic nebránilo autorům důvodové zprávy, aby zde přesně vyjádřili, o co nové úpravě šlo, a proč vlastně opustila pojem viny a jeho významu v souvislosti s rozvratem a rozvodem manželství. Pokusíme se alespoň naznačit, jak bychom si takové zdůvodnění představovali.

V první řadě je třeba vyjít z toho, zda zásada viny by byla bývala v našem socialistickém právu primární otázkou v rozvodu manželství. K tomu uvádí T. Pap: „Nemůže být sporu o tom, že ani jediné socialistické zákonodárství nezakládá rozvod manželství na vině. Počítající se životními skutečnostmi, socialistické rodinněprávní zákony opustily systém viny, který má svůj kořen v myšlence zásadní nezrušitelnosti manželství rozvodem. Správně praví Sverdlov, že „socialistická zákonodárství opustila zásadní zásadu, charakteristickou zejména pro většinu buržoasních systémů manželského práva, že hlavním a začasť jediným důvodem rozvodu je vina žalovaného manžela...“ a dále ještě uvádí fakt „... Rodinněprávní zákony lidových demokracií skutečně ve svých ustanoveních o rozvodu manželství — s textačními rozdíly, které se nedotýkají samé podstaty — v první řadě stanoví, že chtějí umožnit rozvod hluboce, trvale a beznadějně rozvrácených manželství (§ 18 odst. 1 rumunského zákona, § 30 odst. 1 československého zákona, čl. 29 odst. 1 polského zákona, čl. 47 odst. 1 bulharského zákona, čl. 56 odst. 1 albánského zákona).“ V tom, jsou všechny zákony

z a j e d n o, není v nich žádných rozdílů. Z a v r h u j í t a k t o z á s a d u v i n y, nepřiznávají vině bezprostředně primární význam pro možnost rozvodu manželství.“*)

Domníváme se tedy, že nelze jako důvod nové úpravy uvádět, že by šlo o odstranění určitého principu, případně principu buržoasního práva.

Co tedy je vlastním důvodem, byť nevyřešeným, toho, že vina v souvislosti s rozvodem není v zákoně o rodině upravena?

Složitý vztah manželů nelze vyjádřit naprosto přesně a jednoznačně jednotlivými právními povinnostmi. Mnohé z toho, co tvoří náplň vztahu manželů vůbec nelze vyjádřit v právní normě. Na druhé straně je tento vztah vystaven možnosti rozvratu, které mohou nastat působením nejrůznějších příčin. (Těmto otázkám jsme se věnovali již dosti podrobně ve II. hlavě.) Zkušenost ukazuje, že rozvrat je jen zcela výjimečně způsoben působením jediné příčiny. Zejména tam, kde rozvrat nastává vlivem určitého chování jednoho z manželů, je obvyklé, že i toto chování má příčiny, tkvící např. v určitých objektivních podmínkách apod. Zejména pak citové osobní vztahy manželů nelze vtěsnat do formulací právních povinností. Proto např. soudy často stály před svízelnou otázkou — vysvětlit, v čem v konkrétním případě spatřují porušení právní povinnosti věrnosti, tedy i případně zavinění rozvratu manželství. Tak např. samo citové ochladnutí, to že jeden z manželů přestane mít druhého rád, není porušením povinnosti manželů; teprve projevy tohoto citového stavu mohou vést k porušení právních povinností. Co však konkrétně je a co ještě není porušení právní povinnosti? Je nevěrou jediné sexuální vztah k jiné osobě, spočívající v intimním styku (k němuž došlo třeba jen v jednom případě), nebo např. je nevěrou i to, že jeden z manželů naváže sice velmi blízký, nikoli však intimní vztah k cizí osobě apod. Je porušením právní povinnosti, když jeden z manželů odpírá druhému sexuální styk (aniž by k tomu měl zdravotní důvody) a odůvodňuje svůj postoj tím, že citově vůči druhému manželovi ochladl? (V tomto případě by se otázka týkala právní povinnosti spolužití.)

Na těchto jen namátkou vybraných příkladech chceme ukázat, že je v manželských vztazích někdy velmi obtížné přesně vymezit, kam až sahá právní povinnost, a kde začíná vztah morální a z něj vyplývající morální povinnosti. Ovšem zavinění, pokud jej právní norma uvádí, je právní kategorií, tudíž může se týkat jen vztahu jednající osoby k výsledku jejího jednání v případě, že j e d n á n í spočívá v porušení právní povinnosti. (Morální vina je pochopitelně širší.)

Tedy toto rozhranění je první obtíží, s níž se setkáváme, když chceme

*) Srov. Tibor Pap: Rozvod a vina v systému socialistických manželských práv. Právník 9/1961.

přemýšlet o vině v rodinném právu v souvislosti s rozvratem a potom rozvodem manželství. Další obtíží, na kterou narazíme je to, že na zavinění rozvratu manželství jsou těžko aplikované klasické formy zavinění, tak jak jsou známy teorii a aplikovány v jiných právních odvětvích: úmysl a nedbalost. Pro vinu na rozvratu manželství není pak stejně vůbec praktické toto rozlišení forem zavinění.

Ovšem tyto teoretické obtíže, na něž pouze poukazujeme, aniž bychom se snažili najít přijatelné řešení, souvisely pochopitelně — a to vzájemně — vždy s potížemi praktickými. A to je podle našeho názoru prvním důvodem, proč zákonodárce začal uvažovat o tom, zda je vůbec nutné, aby zákon v souvislosti s rozvodem upravoval zavinění.

Když zákonodárce začal uvažovat takto, musel si nutně položit otázku, k čemu byla dosavadní úprava dobrá, a zda je či není možno se bez ní obejít. V první řadě musel uvažovat o společenském významu viny na rozvratu manželství. Společenskou cenu této úpravy — v původní podobě (tedy do 1. 1. 1956) — jakožto zábrany docílení rozvodu manželem výlučně vinným rozvratem bez souhlasu druhého manžela — ukázala nejdříve praxe do 1. 1. 1956, pak nutnost novely § 30 zák. o právu rodinném a posléze i praktická aplikace odst. 3 a zejména 4 § 30 zák. o právu rod. po novele. Co se ukázalo? Prakticky to, že rozvratu a faktickému zrušení manželského spoluzití tato ustanovení nemohla zabránit a tedy nezabraňovala.

Jestliže tedy společenský význam (i pokud jde o prevenci rozvratu manželství) takového ustanovení se ukazuje omezeným, je výhodnější zákon od něho oprostit a úpravu v tomto směru zjednodušit.

Pokud jde o úpravu viny na rozvodu manželství (býv. § 31 zákona o právu rodinném): Zde je pojem „vina na rozvodu“ jen o něco málo komplikovanější: Totiž, aby manžel mohl být uznán vinným rozvodem, je nutno, aby základní předpoklad zrušení manželství rozvodem — tedy rozvrat nastal jeho vinou. Čili jinak řečeno: protože manžel zavinil rozvrat, stal se též vinným na rozvodu, k němuž došlo proto, že v manželství nastal rozvrat kvalifikovaný zákonem jakožto předpoklad rozvodu (tak jak uváděl § 30 zák. o právu rod.). Složitost otázky viny na rozvodu je zde tedy stejná. Manžel, který nezavinil rozvrat nemůže být ani uznán vinným na rozvodu manželství. Vina na rozvodu podmiňuje tedy výrok o vině na rozvodu. (Opět jen naznačujeme problematiku, tedy nepodáváme vyčerpávající výklad.)

Předchází zákon pak, jak jsme již uvedli vázal na výrok o vině na rozvodu určité právní důsledky. Zákonodárce, který tedy nadále chtěl nový zákon oprostit od úpravy viny na rozvodu se musel tázat, zda je možno tyto právní vztahy jinak, aniž by bylo zapotřebí stanovit v podstatě určité sankcionování vinného manžela.

V této otázce zákonodárci ulehčilo situaci to, že úprava vyživovací povin-

nosti manželů po rozvodu manželství celkově pojal odlišně proti dřívější úpravě, pokud jde o otázku případného vlivu viny na rozvodu na stanovení výše podílu na společném majetku (po rozvodu), i zde došlo k velmi podstatné změně v systematickém zařazení i vlastní pojetí úpravy majetkových vztahů mezi manžely. I toto umožnilo uvažovat o jiné koncepci těchto ustanovení a jejich vazbě k rozhodnutí o rozvodu manželství.

Ovšem i toto měl zákonodárce spíše v důvodové zprávě vyjádřit než ono mlhavé zdůvodnění jež jsme citovali.

d) Vraťme se ještě jednou k tomu, co jsme řekli úvodem k této problematice: vina na rozvodu manželství byla v našem státě velmi vžita. Zákon o právu rodinném ji upravil jako právní institut s významem pro úpravu dalších právních otázek. Přesto však nejširšími vrstvami obyvatel byla chápána a rozvádějícími se manžely využívána nejen jako institut právní, ale především jako institut, a to dokonce sankce morální, která druhému, nevinnému manželu dávala určité morální zadostiučinění. Toto zřejmě zákonodárce cítil, a proto v jedné z variant návrhu zákona o rodině bylo pojata ustanovení, že soud vysloví vinu na rozvodu manželství tehdy, když o to jeden z manželů požádá. *) Navrhované ustanovení tedy bylo postaveno na přesně opačném principu oproti dřívějšímu § 31 zákona o právu rodinném. (Tu zásadně soud vinu zjišťoval a musel ji ex offio vyslovit v rozsudku, nevyslovil ji tehdy, když o to oba účastníci požádali.) Podle tohoto navrhovaného ustanovení mělo tedy jít o výrok o vině na rozvodu, jenž by sice založil vinu právní (předvídanou v právní normě), ovšem prakticky s důsledky pouze morálními (zmíněná satisfakce pro nevinného manžela). To proto, že žádné další ustanovení výslovně na vinu na rozvodu žádné právní důsledky navázalo. Ovšem dalo se předpokládat, že praxe by byla zřejmě tímto výrokem o vině stejně v otázce úpravy vyživovací povinnosti i podílu na společném majetku nepřím ovlivňována. Tak tedy pojem, který by byl vyhnán dveřmi, býval by se vracel oknem.

Proti navrhovanému ustanovení se však hlavně argumentovalo tím, že stanovení možnosti výroku o vině, jenž by měl jen morální důsledky je zbytečné. Tento argument zřejmě považoval zákonodárce za vážný a od navrhované úpravy upustil.

B) Nyní se ještě chceme stručně zmínit o tom, jak se nová právní úprava vyrovnala s úpravou otázek, které dříve byly řešeny na základě viny na rozvodu manželství v § 34 zák. o právu rodinném a § 28 téhož zákona.

a) O vzniku nároku na výživné stanovil § 34 zákona o právu rodinném zejména to, že manžel, rozvodem výlučně vinný, nemá tento nárok ani za předpokladu, že by byl potřebný. Byla zde tudíž dvě kritéria pro vznik

*) Srov. „Návrh zákona o rodině“ zaslaný k připomínkovému řízení v říjnu 1962, § 92.

nároku: potřeba (objektivní) a vina na rozvodu manželství. Pokud byli manželé oba vinni, mohl soud podle vlastního uvážení potřebnému manželu nárok přiznat. Nevinný manžel měl za předpokladu potřeby zákonný nárok na výživné, bylo-li manželství rozvedeno bez viny účastníků, či upuštěno od výroku o vině, vznikal nárok na výživné tomu manželu, který byl potřebný (nebyl sto sám uspokojit své potřeby).

Zákon o rodině váže vznik nároku na příspěvek na výživu rozvedeného manžela pouze na jeho potřebu — na to, že manžel „není schopen sám se živit“ (§ 92 zákona o rodině). Druhé kritérium, které znal předchozí zákon, tu chybí.

Současně však zákonodárce cítil, že není možno takto bez dalšího přiznat nárok na příspěvek na výživu každému potřebnému manželu bez přihlídnutí k případným dalším skutečnostem, zejména k tomu, jak se manžel, který o příspěvek žádá, choval v manželství. Vždyt reálným, společenským základem, z něhož vyvěrá právní úprava příspěvku na výživné rozvedeného manžela je to, že oprávněný a povinný byli manžely. Proto výlučná potřebnost nemůže zde být důvodem vzniku nároku — tuto potřebnost je třeba hodnotit, resp. vážit vždy v souvislosti s předchozím právním vztahem, bez jehož existence by tento nárok nikdy nemohl vzniknout. Proto, že zákonodárce zavrhnul úpravu viny na rozvodu manželství, musel pro vyjádření této myšlenky hledat jinou cestu. Řešení se našlo v obecném ustanovení, společném pro všechny druhy vyživovací povinnosti, v odst. 2 § 96 zákona o rodině: „Výživné nelze přiznat, jestliže by to bylo v rozporu se zásadami morálky socialistické společnosti.“ Nejde tedy o ustanovení speciální, jež by se vztahovalo jen na příspěvek na výživu rozvedeného manžela (speciálním kritériem byla dříve právě vina na rozvodu). Máme tu vedle sebe dvě ustanovení — speciální § 92 zákona o rodině a obecné ustanovení § 96 odst. 2 téhož zákona. V jakém vzájemném poměru jsou tato ustanovení? Zdá se, že každý rozvedený manžel, splňující podmínku § 92 zák. o rodině, tj. že „není schopen se sám živit“, má nárok na příspěvek na výživu od druhého rozvedeného manžela, ovšem za předpokladu, že přiznání výživného nebude v rozporu se zásadami morálky socialistické společnosti. Právní situace je zde tedy podstatně odlišná oproti dřívější úpravě dané § 34 zákonem o rodině. Provedme určité srovnání, abychom si tuto rozdílnost osvětlili. Podle § 34 zák. o právu rodinném v případě, že žádal výživné nevinný manžel (proti vinnému) posoudil soud jen jeho potřebnost, pokud jde o druhé kritérium — vinu, zde byl vázán rozsudkem o rozvodu, otázka existence tohoto kritéria byla otázkou právní (nikoli faktickou). V opačném případě pro zamítnutí návrhu na výživné stačilo soudu zjistit z rozsudku o rozvodu, že navrhovatel je výlučně vinen rozvodem, a toto zjištění (opět šlo o quaestio iuris) stačilo pro zamítnutí návrhu na přiznání výživného — a to proto, že zde vůbec

nevznikl ani samotný nárok. V případě, kdy vina zjištěna nebyla, nebo bylo od výroku o ní upuštěno, zabýval se soud jen jediným kritériem — potřebou — a jakmile zde tento předpoklad byl prokázán, byl zde i nárok na výživné, jež byl soud povinen přiznat. V jediném případě (variantě) příslušelo soudu, aby volně hodnotil otázku viny na rozvodu v souvislosti se vznikem na výživné, a to v případě, že oba manželé byli rozvodem vini. V tomto případě tedy nejprve soud svým rozhodnutím zakládal nárok na výživné, tedy konstituoval právo rozvedeného manžela, právo z vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely.

Úprava daná § 92 nového zákona o rodině nepodobá se zcela ani jediné variantě býv. § 34 zákona o právu rodinném.

Zákon tu rozeznává dvě situace: mimosoudní (dobrovolnou) dohodu o příspěvku na výživné a soudní rozhodnutí o příspěvku na výživu rozvedenému potřebnému manželů, k němuž dojde v případě, že se manželé nedohodnou.

Z textu zákonného ustanovení § 92 zák. o rodině vyplývá, že jediným kritériem pro vznik nároku na výživné, k němuž dojde mimosoudní dohodou rozvedených manželů, je potřebnost manžela, to je, že není schopen se sám žít. Prakticky to tedy znamená, že ten, kdo na základě dobrovolné dohody takto plní, nemůže požadovat vyplacené výživné zpět z titulu § 452 obč. zákona o neoprávněném majetkovém prospěchu. Plnění výživného zde totiž bylo přijato oprávněně, jelikož první věta § 92 zák. o rodině nestanoví další předpoklad pro vznik nároku na výživné než potřebnost rozvedeného manžela a z hlediska formálního to, že dojde k dohodě mezi manžely.

Další kritérium, o němž jsme se zmínili, přichází totiž v úvahu teprve tehdy, když soud o nároku na výživné rozhoduje. K tomu dochází teprve tehdy, když se manželé nedohodnou, a tu potřebný manžel požádá soud, aby o tom, zda zde nárok na výživné je či není, rozhodl. V takovém případě musí soud uvažovat vždy o dvou kritériích — za prvé zjistit potřebnost a za druhé přihlídnout k tomu, zda přiznání výživného by nebylo v rozporu se zásadami morálky socialistické společnosti. V této souvislosti se naskytá otázka, zda skutečně soud je povinen ex offio vždy, v každém případě věc posuzovat i z hlediska uvedeného v odst. 2 § 95 zák. o rodině, nebo zda by tak učinil teprve tehdy, když by odpůrce podal v tomto smyslu námítku. Podle našeho názoru je soud povinen posuzovat věc i podle odst. 2 § 96 zák. o rodině vždy v tomto případě, neboť jde o druhé kritérium, které zde zákon obligatorně pro vznik nároku, o němž rozhoduje, soud stanoví. Na toto stanovisko ukazujeme jednak z porovnání ustanovení § 92 a odst. 2 § 96 zák. o rodině. V prvé řadě se zde říká, že „když se manželé nedohodnou, rozhodne soud...“. Pro rozhodování soudu pak jako obligatorní povinnost stanoví odst. 2 § 96, zákaz přiznání výživného, když

by to bylo v rozporu...atd. („Výživné nelze přiznat...“.) Jde zde tedy do určité míry o obdobu případu, kdyby byl býval žádal o přiznání výživného výlučně vinný manžel (podle § 34 zák. o právu rodinném). Zde také soud nesměl výživné přiznat, musel návrh zamítnout, ovšem posouzení důvodu pro zamítnutí, tj. viny, bylo otázkou právní, kdežto nyní půjde o posouzení otázky faktické (quaestio facti). Bude tedy třeba odůvodnit v čem soud vidí rozpor mezi přiznáním výživného potřebnému manželu a zásadami morálky socialistické společnosti. (Totiž o tom, že půjde právě o případy potřebného manžela není sporu, jinak totiž, když by šlo o manžela, který je schopen se sám živit, by soud zamítl návrh již z tohoto důvodu.) A zde právě bude obvykle třeba použít rozsudku o rozvodu resp. o d ů v o d n ě n í tohoto rozsudku, kde mají být, jak ukládá § 25 zák. o rodině, uvedena zjištění o příčinách, jež vedly k vážnému rozvrácení manželství. Soud obvykle asi použije též celého rozvodového spisu, případně bude nucen hledat ještě další důkazy. (Problematika, která se zde otevírá, je však, podle našeho názoru, velmi rozsáhlá a bude zasluhovat mnohem podrobnějšího zpracování, než které zde podáváme. Jde nám o to, spíše jen problémy naznačit.)

Jistě se nyní každému vynoří otázka, jak dalece je možno uvažovat v tomto momentě o určité paralele s bývalou vinou na rozvodu a jejím významem pro zamítnutí návrhu na přiznání výživného. O rozdílu posouzení jsme se již zmínili (dříve otázka právní, nyní faktická). Samozřejmě, že tu jde o další vážné obsahové rozdíly. Podle našeho názoru byl pojem viny pojmem specifickým a podstatně užším, než důvody, které mohou způsobit, že by přiznání výživného se dostalo do rozporu se zásadami morálky socialistické společnosti. Vina, jak jsme se snažili vysvětlit, byl i v rodinném právu subjektivní vztah k výsledku, k němuž došlo, protiprávní chování manžela, tj. porušením p r á v n í povinnosti. Zásady morálky socialistické společnosti zahrnují ovšem zřejmě v sobě širší okruh společenského chování, než to které je předvídáno právní normou. To tedy znamená, že soud bude muset o možnosti rozporu se zásadami morálky socialistické společnosti uvažovat na širším základě, — k tomu ho bezesporu povede i to, že bude vycházet především z rozboru příčin z rozvratu manželství — tedy z kategorie objektivních jevů (oproti zavinění, jež je ryze subjektivním jevem), — zde totiž z tohoto hlediska je i chování manžela, jež je příčinou rozvratu, jevem objektivním (právě proto, že je p ř í č i n o u). Rozhodování, jak se zdá, bude nyní podstatně obtížnější a jeho výsledek ne tak zdaleka jasný pro navrhovatele, jako tomu bylo dříve (kromě případů, kdy soud rozhodoval podle odst. 2 § 34 zák. o právu rodinném). V jedné otázce se rozhodování podle § 92 a odst. 2 § 96 zák. o rodině ovšem shoduje s rozhodováním podle bývalého odst. 2 § 34 zák. o právu rodinném. Totiž v tom, že zde teprve soud svým rozhodnutím zakládá vyži-

vovací povinnost mezi rozvedenými manžely — když výživné přizná.

Svízelnou otázkou je podle našeho názoru stanovení časové hranice pro posouzení rozporu mezi přiznáním výživného a zásadami morálky socialistické společnosti. Na počátku výkladu v této hlavě jsme uvedli, že vlastně reálným společenským základem, že za určitých podmínek se umožňuje vznik vyživovací povinnosti i po rozvodu manželství, je skutečnost, že tu mezi dvěma lidmi bylo manželství. Proto, když soud teprve svým rozhodnutím založí tento vztah, musí uvažovat i z hlediska minulosti (a to právě na podkladě ustanovení odst. 2 § 96 zák. o rodině). Pravděpodobně bude tedy časovou hranicí rozsudek o rozvodu manželství: tedy zda by přiznání výživného nebylo v rozporu s morálkou soc. společnosti vzhledem k tomu, jak se utvářely vztahy mezi manžely a jak došlo k jejich rozvratu. V této souvislosti se nemůže ubránit vzpomínce na diskusi, která byla před léty vedena teoretickými pracovníky a praxí a kde praxe a teorie nesjednotily své názory: totiž diskuse o tom, jak si soudy mají počínat při rozhodování podle § 34 zák. o právu rodinném, když bylo od výroku o vině upuštěno. Praxí byl jednoznačně zastáván názor, že je třeba takové manžele posuzovat za nevinné a tedy výživné potřebnému manželu přiznat bez ohledu na jeho chování v manželství. Tento názor obhajovala praxe mj. i tím, že by pro soudy bylo obtížné znovu se zabývat problematikou, která byla řešena během rozvodového řízení.

Nyní tedy budou právě toto muset soudy dělat — minulostí manželství a zejména jeho rozvratu se zabývat, přičemž jejich závěry potřebné pro rozhodnutí podle § 2 § 96 zák. o rodině nesmějí vyústit ve zkoumání subjektivního vztahu toho kterého z manželů k rozvratu (tedy k bývalé vině), ale musí provést analýzu širší, jak to odpovídá širokému pojmu „zásad morálky socialistické společnosti“.

b) Výrok o vině na rozvodu manželství měl podle zákona o právu rodinném ještě význam pro případné snížení podílu na zákonném majetkovém společenství manželů či pro jeho úplné odnětí jednomu z manželů. Kromě viny, která tu byla jedním kritériem při rozhodování, stanovil § 28 zák. o právu rodinném ještě další kritérium, a to přičinění se o nabytí společného majetku tím kterým manželem.

Nový občanský zákoník, upravující majetkové vztahy manželů formou bezpodílového spoluvlastnictví (§ 143 an. obč. zákoníka) pochopitelně též s vinou na rozvodu manželství pro případné snížení podílu nepočítá. § 150 obč. zákoníka stanoví, že podíly manželů jsou stejné. O snížení či odnětí podílů, tak jak to znal zmíněný § 28 zák. o právu rodinném, se zde vůbec nehovoří. Uvádí se pouze možnost přihlídnout k tomu, jak se každý z manželů staral o rodinu, jak se zasloužil o nabytí a udržení

společných věcí (ostatní momenty, k nimž lze též přihlídnout při vypořádání jsou v podstatě shodné s dřívější úpravou).

Tato formulace ovšem znamená, že posuzování (přihlídnutí) bude se zde řídit jen objektivním hlediskem: „jak se staral o rodinu“; subjektivní hledisko dřívější viny zde zcela mizí. Ovšem i v předchozí úpravě bylo primární hledisko ono objektivní kritérium, přičinění se o nabytí společného majetku, to znamená, že manžel, jenž byl sice rozvodem vinen, ale o nabytí společného majetku se vždy přičiňoval, nebylo možno snížit podíl. Ovšem naopak, pokud by byl měl být snížen podíl „nepřičinivšímu“ se manžel, nesměla zde současně chybět i druhá podmínka, tj. jeho vina na rozvodu manželství.

Potud tedy je situace pro soudní rozhodování v této otázce zjednodušena a jediným vodítkem je objektivní zjištění o zasloužení se o nabytí společných věcí, dále o jejich udržení a širší zjištění o tom, jak se ten který manžel staral o rodinu. Zde opět bude soud řešit otázku faktickou a zřejmě při dokazování bude pro něj sice též určitým východiskem odůvodnění rozsudku o rozvodu manželství, ovšem podle našeho názoru nenalezne zde v každém případě dosti podkladů pro své rozhodnutí a bude muset provádět důkazy další. (Tak např. manželství bude rozvedeno proto, že manžel se stal impotentním, manželství přestalo plnit své společenské funkce atd. Toto bude v odůvodnění rozsudku i určeno — tedy rozebrání příčiny rozvratu. Pochopitelně, že jinými otázkami se soud pravděpodobně zabývat při rozvodu nebude, ani manželé sami je nebudou uvádět. Po rozvodu budou pak žádat, aby soud provedl vypořádání podle § 150 obč. zák., protože se sami na něm nedohodli. A teprve nyní budou manželé uvádět další skutečnosti o svých majetkových vzájemných vztazích, které před tím při rozvodu manželství nepovažovali za nutné soudu uvádět. A tím vším se pochopitelně soud bude nucen zabývat.)

Při srovnání s předchozí problematikou §§ 92 a 96 zák. o rodině se zdá, že zde bude výrok o vině jako určitý podklad pro rozhodování soudu mnohem méně postrádán, než v případech příspěvku na výživné.

РАСТОРЖЕНИЕ БРАКА В ЧЕХОСЛОВАЦКОМ ПРАВЕ

Сента Радванова

Резюме

В первой главе работы о расторжении брака в чехословацком праве решаются некоторые общие вопросы. Излагается здесь проблематика, заслуживающая по мнению автора более внимательного отношения — именно, способ понимания условий растворжимости брака в правовой норме. Спрашивается, как законодатель приступает к правовому решению расторжимости брака там, где расторжение брака в судебном порядке праву известно? Здесь имеют место самые разнообразные решения, а именно, как в материально-правовых предписаниях, так и в процессуальном праве. Вопрос касается регулировки расторжения брака, его материально-правовых предпосылок и производства по расторжению брака. Эти вопросы решались и решаются в разных государствах, как в буржуазном, так и в социалистическом праве. В дальнейшем автор в первую очередь рассматривает пример правового развития этой проблематики на территории Чехословакии в период с 1919 года до новейшего времени. Первоначально чехословацкому праву известны были раздельное жительство супругов и расторжение брака. Правовое понимание расторжения брака или же законодательное выражение этого понимания было типичным примером казуистического установления условий расторжимости брака. Автор в дальнейшем занимается также анализом некоторых постановлений проекта Всеобщего гражданского кодекса 1933 года, его постановлений о расторжении брака.

На основании этих вводных анализов автор приходит к заключению, что в основании правовой регулировки расторжения брака всегда лежат прежде всего политические и социальные условия, тот или другой тип государства. Наряду с этим она, конечно, стоит под влиянием и других факторов — тех, которые оказывают влияние на правовую регулировку семейных отношений вообще. Таковыми являются исторические, религиозные, очень часто и различные, только временно действующие условия. Поэтому правовую регулировку расторжения брака никогда не следует рассматривать отдельно от правовой регулировки остальных семейных отношений. Они органически между собой связаны. В самом понимании, а иногда и в подробностях, отдельные правовые регулировки влияют друг на друга — в особенности там, где налицо приблизительно одинаковые исторические и социально-политические общественные условия. Здесь воспринимаются не только опыт и принципы понимания правовой регулировки, но иногда в разных государствах тесно приближаются друг к другу и походят друг на друга и формулировки соответствующих законодательных текстов. Это явление наблюдается не только в развитии буржуазного семейного права, но, в частности, и в ходе развития социалистического семейного права. Здесь в первую очередь необходимо посвятить внимание исследованию этих вопросов в советском семейном праве, где развитие правовой регулировки расторжения брака в течение целых десятилетий зависело от конкретных условий развития жизни советского общества. Эта правовая регулировка, т. е. правовая регулировка расторжения брака, была здесь совершенно явственно тесно связана с регулировкой возникновения брака и его пониманием. Несмотря на сложность развития правовой регулировки этой проблематики, советское се-

мейное право принесло для творчества социалистического семейного права много ценного опыта, из которого практически вышли все кодексы государств народной демократии.

Автор затем останавливается на некоторых общих чертах и интересных частностях развития правового понимания регулирования расторжения брака в период возникновения государств народной демократии и строительства социализма. Интересен с этой точки зрения период с 1945 по 1950 год в отдельных государствах народной демократии. Здесь четко видны две фазы. В первой фазе, непосредственно после окончания второй мировой войны, наблюдается стремление к широчайшей свободе расторжения брака, что явствует именно из законодательного выражения условий расторжения брака. Так, например, вводилось так называемое договоренное расторжение брака. Этот этап развития был исторически очевидно необходим. Последовавший затем второй этап характеризуется тем, что происходит уход от линии облегчения развода, происходит, например, отказ и от регулирования договоренного развода, от казуистики и, наоборот, принимаются скорее более широкие, обобщающие формулировки при выражении правовых условий расторжимости браков. В этой фазе находит место также другая еще характерная черта, именно, значительное сближение правовых регулировок развода в отдельных государствах народной демократии или социалистических государствах. Налицо, таким образом, правовое решение, позволяющее индивидуализацию каждого случая при судебном разбирательстве, судебное же производство сворачивается не формально, а способом, отвечающим принципу установления материальной истины. Понятно, что эта тенденция типично проявляется и в настоящее время в чехословацкой правовой регулировке развода.

Во второй главе работы рассматриваются предпосылки расторжения брака в материальном и процессуальном праве. В первую очередь автор анализирует коренные общие вопросы. Понятно, что здесь прежде всего находит место теоретическое толкование понятия семейного разлада. Понятие семейного разлада и его толкование имеют с точки зрения чехословацкой правовой регулировки расторжения брака чрезвычайно важное значение. Автор полагает, что с точки зрения законодательного выражения и понимания семейным разладом является всегда определенное существующее, данное на определенный момент реальное состояние, вызванное определенными причинами. Сам же семейный разлад служит причиной того, что брак не может достигать своей общественной цели. Поэтому собственным „поводом развода“, собственно говоря, является всегда семейный разлад. Поэтому при разбирательстве дела о разводе решающим, таким образом, является исследование наличия семейного разлада и общественное действие разлада на брак.

В дальнейшем автор подробно рассматривает сначала материальное-правовые предпосылки расторжения брака, а потом и процессуально-правовые вопросы. Он сравнивает регулировку, предшествовавшую в этой проблематике закону о семье № 94/1963 СЗ, и указывает на то, что закон о семье принес много нового. Одним из наиболее важных вопросов он считает проблематику отклонения заявления о расторжении брака — теоретическую сторону этой проблематики с точки зрения толкования нового закона и, значит, и из этого вытекающие дальнейшие практические вопросы, возникающие в процессе применения этих постановлений судами.

И в области процессуального права новая регулировка, данная гражданским процессуальным кодексом, поставила ряд новых теоретических и практических вопросов. В особенности в отношении так наз. производства по примирению супругов. По мнению автора это производство может иметь практическое значение только при условии, что с самого начала могло бы рассчитывать на убедительный успех. Но для этого суду следовало бы иметь возможность приступить к нему с определенным минимальным знанием фактов о конкретном случае. Но не исключено, конечно, и то, что всегда это иметь места не будет. До известной степени обосновано опасение, что новая регулировка, которая именно ввела это новое процессуальное условие расторжения брака, заключающееся в производстве по примирению супругов, окажется иногда на практике в качестве средства, которым производство по расторжению брака только протянется.

В третьей главе рассматривается проблематика постановления решения о несовершеннолетнем ребенке при расторжении брака родителей. Расторжение брака несомненно составляет важный общественный вопрос там, где имеются рожденные в браке несовершеннолетние дети. Наряду с этим следует иметь в виду факт, что в общем количестве разводов у нас преобладает количество тех, где разводом был расторгнут брак с несовершеннолетними детьми.

Вопросы, связанные с этой проблематикой, в общественном отношении вообще весьма тягостны. Уже сама обстановка разлада семейных отношений супругов, как обстановка конфликтная, не может быть благоприятной для интересов несовершеннолетнего. Средства охраны несовершеннолетнего ребенка при семейной разладе у родителей являются минимальными — имеются здесь, правда, определенные возможности воздействия на супругов-родителей, но это все средства ограниченного характера, эффективно влияющие только в небольшом количестве случаев. Право, таким образом, предусматривает то, чтобы по крайней мере смягчить последствия семейного разлада или расторжения брака родителей. На случай расторжения брака родителей закон устанавливает специальные средства охраны прав несовершеннолетнего ребенка, рожденного в браке. Если суд придет к заключению, что брак необходимо будет расторгнуть, он обязан разрешить всегда вопрос о положении несовершеннолетнего после расторжения брака родителей, определить осуществление прав и обязанностей родителей в отношении ребенка на это время. Действия по определению прав и обязанностей родителей в отношении ребенка на время после развода бывают очень часто наиболее тягостным сектором производства по расторжению брака; идеальнейшим во всех отношениях представляется, когда эти вопросы разрешаются соглашением родителей, которое утверждается судом. Поэтому и закон дает этому порядку предпочтение. Но в случае отсутствия соглашения суд должен решить вопрос сам. Тут опять открывается широкая теоретическая и практическая проблематика. Автор в связи с этим рассматривает в своей работе главным образом вопросы об оставлении ребенка на воспитании тому или другому из родителей, об определении средств для пропитания ребенка и о регулировке сношений родителей с ребенком.

Последняя глава посвящена проблематике указания о вине при расторжении брака. Как показал опыт в течение действия предшествующего закона о семейном праве в период с 1950 по 1962 год, при расторжении браков было вынесено постановление о вине в общем в половине всех случаев. Из этого ясно видно, что понятие вины в расторжении брака стало в значительной степени обыденным понятием в нашей среде.

С другой стороны необходимо помнить, а из этого очевидно исходил и законодатель при создании нового закона о семье, который понятия вины в расторжении брака уже не знает, что в брачных отношениях иногда весьма трудно определить черту досягаемости правовой обязанности, за которой начинается моральное отношение и вытекающие из него моральные обязанности. Однако виновность, поскольку правовая норма ее приводит, является правовой категорией и, значит, может касаться только отношения действующего лица к результатам его действий в случае, когда эти действия заключаются в нарушении правовой обязанности. Для вины в семейном разладе проведение различия между формами виновности, известное другим отраслям права, никакого практического значения не имеет. В предшествующем законе играла свою правовую роль как вина в семейном разладе, а именно в вопросе о разрешении развода при определенных специфических условиях, так имело правовое значение и указание о вине в расторжении брака. Ввиду того, что, как было уже сказано, новый закон понятия вины в связи с разводом совсем не приводит, иначе решаются и эти вопросы. В вопросе о разрешении расторжения брака законодатель видит основание в исследовании проблематики разлада в отношениях супругов, не связывая себя далее установлением их поведения в связи с квалификацией этого поведения в смысле виновности. Поскольку речь идет об определенных правовых последствиях, которые прежний закон связывал с указанием о вине в расторжении брака, т. е. главным образом об алиментационных вопросах после расторжения брака, то и эти вопросы урегулированы иначе. Автор здесь сосредоточивает свое внимание на анализе проблематики средств пропитания после расторжения брака, главным образом на некоторых практических вопросах, связанных с постановлением решений судами в этом направлении. Из этого анализа вытекает, что в ряде случаев суды принуждены будут собрать гораздо больше данных, чем это имело место раньше, когда основным критерием для решения о признании (или непризнании) средств на пропитание служило в первую очередь предшествующее указание о вине в расторжении брака.

DIVORCE OF MARRIAGE IN CZECHOSLOVAK LAW

SENTA RADVANOVÁ

Summary

The first chapter of this study on divorce in Czechoslovak law deals with some general questions. It deals first with a problem which is, according to the opinion of the author, worth of interest and which is constituted by the mode of conceiving in the legal norm, the conditions of the dissolution of the marriage. What solution does the legislator give to the legal problem, represented by the dissolution of the marriage in the countries, where such a dissolution of the marriage by a decision of the court is admitted by the law? The corresponding solutions are very different, both as far as the civil and the legal procedure regulations are concerned. The problem is that of the regulation of divorce, of the conditions under which the divorce can be granted and which are determined by the civil regulations, as well as by the legal procedure regulations concerning divorce cases. These questions have been and are resolved in many States, as well in the bourgeois law as in the socialist law. The author deals first with the example constituted by the evolution of this legal problem in Czechoslovakia, from 1919 up to the actual period. Originally, the Czechoslovak law knew on the one hand the judicial separation from table and bed and on the other hand the divorce. The legal conception of divorce, that means the expression in the law of this conception, was a typical example of a casuistic determination of conditions requested for the dissolution of marriage. The author analyses afterwards some regulations of the bill of a new general Civil code, prepared in 1933, as far as they concerned the divorce.

After this introductory analysis, the author comes to the conclusion that the legal regulation of the dissolution of the marriage is always determined first of all by the political and social circumstances, that it depends on the type of the State in question. It is however influenced also by other factors, those which influence the legal regulations of family relations in general. The circumstances in question are historical, religious and often very various ones and only temporarily acting. The legal regulation of the dissolution of the marriage cannot be understood therefore separately from the legal regulation of other family relations, because it is connected in an organic way with this general regulation. The different legal regulations influence each other as far as the conception itself is concerned and sometimes even in details — principally when the historical, the social and the political conditions of the societies in question are almost identical. In such cases, not only the experiences and the principles of the juridical regulation are accepted, but sometimes, in several States, even the formulations of the corresponding legal texts become very near and similar. This phenomenon can be observed not only as far as the evolution of the bourgeois family law is concerned, but it is especially characteristic for the socialist family law in the course of its evolution. In this case, it is above

all necessary to pay attention to the investigation of these problems in the family law of the USSR, where the evolution of the legal regulations concerning the dissolution of the marriage by divorce depends, during decades, on the concrete living conditions of the Soviet society. The legal regulation in question, that means the legal regulation of the divorce, was very clearly connected in this case with the regulation of the origin of the marriage and the global conception of marriage. In spite of the naturally complex character of the evolution of legal regulations concerning these problems, the Soviet family law brought nevertheless a great deal of valuable experience for the formation of a socialist family law; practically all the Codes of the people's democracies were based on this experience.

The author deals further with some general features, as well as with some interesting and particular phenomena in the evolution of the legal regulation of divorce during the original period of the people's democracies and of the construction of socialism. From this standpoint of view, very interesting are the years 1945–1950, as far as the different people's democracies are concerned. Two periods can be clearly distinguished. During the first period, beginning just after the end of the second World War, a tendency can be observed in favour of a large relaxation of divorce; this tendency is obvious in the legal expression of the conditions requested for divorce. So, for instance, has been introduced at that time the so called preconcerted divorce. This period of evolution was obviously historically necessary. The second, following period, is characteristic by a retreat from the tendency favourable to an easy divorce; so, for instance, the regulation of the preconcerted divorce is abandoned, the legislator retreats from the casuistic method and on the contrary, very broad, generalizing formulations are adopted in order to express the legal conditions requested for the dissolution of the marriage. It is during this period also that another characteristic feature appears: a considerable mutual approach of the legal regulations concerning divorce in the different socialist and people's democratic States. The adopted solution gives the possibility to individualize every case during the debates in court; the debates in court are not formal in such a case, they proceed in fact in a way which corresponds to the principle of the ascertainment of the material (objective) truth. This tendency becomes naturally manifest also in the course of the actual period in the Czechoslovak legal regulation of the divorce.

In the second chapter of the study, the author examines the pre-conditions of the divorce according to the Czechoslovak civil as well as legal procedure regulations. The author analyses first of all the principal general question, which means, first of all, the theoretical interpretation of the notion "rift in the marriage". The notion of "rift in the marriage" and its interpretation from the viewpoint of the Czechoslovak legal regulation concerning divorce, is very important. The author considers that, from the viewpoint of the legislative expression and conception, this rift always signifies an existing, contemporary and real state of things, caused by certain causes. The rift itself represents afterwards the cause of the fact that the marriage cannot fulfil its social aim. For that reason, the proper "reason for the divorce" is in fact always constituted by the rift in the marriage. During the debates in court the decisive factor is therefore the examination of the said rift and the examination of the social influence this rift exercises on the marriage.

The author deals afterwards in detail first with the conditions of the divorce, as requested by the rules of the civil law, and later also with the involved questions concerning legal procedure. She makes a comparison between the regulation concerning these problems, as contained in the previous Act and the corresponding regulation, as contained in the Family Code No. 94/1963 of the Bul.; she points to the fact that the new Family Code brought about many differences. She considers the rejection of the action for divorce as being one of the most important problems; she examines the theoretical aspect of the problem from the viewpoint of the interpretation of the new Act, as well as some practical questions which result from

it and which appear in the process of the application of these regulations by the courts.

Also in the domain of the rules concerning legal procedure, the new regulation, based on the Code of Civil Procedure, brought about a series of new theoretical and practical problems. This concerns first of all the so called conciliatory procedure between husband and wife. The author considers that this procedure could have a practical importance only if it would have a forcible impact from its very beginning. The court should therefore proceed having certain minimum knowledge of the facts concerning the concrete case. It is however not excluded that this will not always be the case. It must be feared in a certain way that the new regulation, which established this new condition of legal procedure for the dissolution of the marriage, consisting in the conciliatory procedure between husband and wife, will practically be considered only as a means by which the divorce case is prolonged.

The third chapter deals with problems involved by the decisions of the courts concerning the children under age in case of the divorce of their parents. The divorce becomes undoubtedly a major social question, where there are children under age, originated from the marriage. This is still more important in view of the fact that in Czechoslovakia, out of the total number of divorces, prevails the number of cases, where the divorce means the dissolution of a marriage with children under age. The questions connected with those problems are in general very troublesome for the society. Already the situation itself of a disturbance in the personal relations between husband and wife is, as a conflict situation, not favourable for the interests of the child. The means, by which the child can be protected against the rift in the marriage of the parents, are in fact minimum. Some possibilities exist to exercise an influence on the parents, but all these are very limited means, which bring about a remedy only in a very limited number of cases. The law provides therefore certain means designed to soften at least the consequences of the rift or of the divorce of the child's parents. The law provides for the case of the divorce of parents special means designed to the protection of the rights of the children under age, originated from the marriage in question. If the court comes to the conclusion that it will dissolve the marriage by divorce, it must always resolve also the question of the situation of the child for the time after the divorce of the parents and it must fix for that time the exercise of rights and duties of the parents towards their child. The proceedings concerning the rights and the duties of the parents towards their child during the time after the divorce, represent often the most difficult section of the divorce case. The best solution is in every respect if the parents arrange all those questions by a mutual agreement, approved by the Court. The law prefers therefore such a solution. If, however, such an agreement is impossible, it is necessary that the court should take itself a corresponding decision. The problems involved in such a case are extremely various and are as well theoretical as practical. The problems treated in that respect by the author in the present study concern principally the question which consists to know to whom of the parents the Court will commit the child's education, the question of the determination of the maintenance allowances for the child and the question of the regulation of the relations between the child and the parent.

The last chapter is devoted to the problem concerning the blame for the rift in the marriage. The experience acquired during the validity of the preceeding Act on family law, that means during the years 1950–1962, has shown that the statement as to guilt had to be made in about 50 p.c. of all the divorce cases. It is obvious therefore that the blame for the divorce has been a conception quite deep-rooted in our population. It is necessary to consider on the other hand the fact — and the legislator based obviously himself on this consideration in the elaboration of the new Act, which already completely omits the conception of the blame for the divorce — that in matrimonial relations it is sometimes very difficult to determine exactly up to what point reaches legal duty and from where begins the ethical

relation and the ethical duties based on it. Guilt is however, if contained in a legal norm, a legal category and it can therefore refer only to the relation of the acting person to the results of the acting, provided that the acting in question constitutes a violation of some legal duty. The distinction between the different forms of guilt, practical in the other juridical branches, is not practical as far as the blame of rift in the marriage is concerned. In the previous Act a certain legal importance has been attached as well to the blame of the rift in the marriage — for the question of the admissibility of the divorce under certain specific conditions — as to the statement as to the blame for the divorce. It is why the new Act, which does not know the notion of guilt in connection with divorce, has resolved differently also those problems. As for the admissibility of the divorce, the legislator considers as being the basis of this question the examination of the problems involved by the rift in the relations between the spouses; he does not bind himself anymore by the ascertainment of the conduct of the spouses in connection with the qualification of such a conduct in the sense of the ascertainment of a guilt. As far as certain juridical consequences are concerned, which have been linked up by the previous Act to the statement as to the blame for the divorce and which have been first of all the problems concerning the maintenance allowances after the divorce, they are also regulated differently. The author concentrates herself in this respect on the analysis of the problems concerning the maintenance allowances after the divorce, first of all on some practical aspects of the decisions taken by the courts in this domain. It results from this analysis, that the courts will now have to assemble, in a series of cases, far more basic materials for their decision than it was necessary before, when the basic criterion for the decision on the adjudgement or the non-adjudgement of maintenance allowances has been the previous statement concerning the blame for the divorce of the marriage.

SEZNAM LITERATURY

1. PRÁCE KNIZNÍ A MONOGRAFICKÉ

- Bebel: Žena a socialismus, Praha 1962
 Bilšajová: Postavení ženy za socialismu, Praha 1960
 Demografický sborník 1961 — Kučera—Srb, Rozvodovost v Československu
 Engels: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu
 Kloubouch: Manželství a rodina v minulosti, Orbis 1962
 Sedláček: Reforma manželského práva, 1938
 Selucký: Ekonomika, morálka, život, Praha 1963
 Marušiak: Súčasný problémy rodiny a manželstva, VPL 1963
 Marx—Engels: Vybrané spisy
 Marx—Engels: Spisy I, Praha 1956
 Sverdlov: Tři studie o sovětském rodinném právu, Orbis 1949
 Sverdlov: Manželství a rozvod, Orbis 1952
 Sverdlov: Sovětskoje semějnoje pravo, Moskva 1951
 Sverdlov: Semějnoje pravo evropejskich stran narodnoj demokratii, Moskva 1960
 Verchovskoj: Novyje formy braka i semji, Moskva 1925

2. UČEBNICE A KOMENTÁŘE

- Učebnice občanského práva, právo rodinné, Orbis 1955
 Občanské právo procesní, Orbis 1964
 Komentář k zákonu o právu rodinném, Orbis 1954
 Hobza—Tureček: Úvod do církevního práva, Praha 1936
 Krčmář: Právo rodinné, Praha 1927
 Svoboda: Rodinné právo, 1931
 Rouček—Sedláček: Komentář k obecnému zákoníku občanskému

3. PRÁCE ČASOPISECKÉ

- Charčev: Rodina a komunismus, Nová mysl 8/1960
 Ličevskij: Společenská funkce rodiny v socialismu, Praha—Moskva 4/1961
 Prokopec: Vdaná žena v rodině a zaměstnání, Demografie 1/1961
 Srb: Reprodukce obyvatelstva a reprodukce pracovní síly, Zprávy SPK 4/1964
 Švarcová: Společenská funkce rodiny v socialismu, Nová mysl 4/1961
 Švejcar: Děti a denní jesle, Literární noviny 12/1963
 Ulrych—Wynnycuk: Denní rozvrh zaměstnané ženy, Demografie 1/1961
 Češka: Řízení o smíření manželů podle nového o. s. ř., Soc. soudnictví 11/1964
 Glos: Několik rozhledů v novém rodinném právu, Právní obzor 10/1964
 Pap: Rozvod a vina v systému socialistických manželských práv, Právník 9/1961
 Planková: K nové úpravě rozvodu manželstva v ČSSR, Právní obzor 8/1964
 Schiller—Flégl: K novému zákonu o rodině, Soc. soudnictví 6/1964
 Zoulík: Řízení o smíření manželů, Soc. zákonnost 6/1964

4. OSTATNÍ

- Zákon o manželství ČLR z r. 1950
 Polský rodinný kodex z r. 1964
 Sbírka rozhodnutí čs. soudů od r. 1950 — všechny ročníky
 Statistická ročenka — všechny ročníky

Práce byla ukončena začátkem roku 1965

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE-IURIDICA MONOGRAPHIA IV-1966

SENTA RADVANOVÁ

ROZVOD MANŽELSTVÍ V ČESKOSLOVENSKÉM PRÁVU

Redakční série Iuridica: prof. dr. V. Outrata (předseda), Z. Červený (tajemník), doc. dr. J. Boguszak, dr. O. Novotný.

Graficky upravil Jaroslav Příbramský.

© Universita Karlova, Praha 1966.

K tisku připravila Olga Volková.

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, provoz 1, ul. 9. května 7.

Náklad 500 výtisků. A-22*61208. Vydání I. Cena brožovaného výtisku Kčs 10.—.

Prostředkem lze objednat nebo objednat v knihovně právnické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 1, nám. Čarševských 1.